

**YENİ BİR POLİTİKA DİLİNİN OLANAKLILIĞI:
ANTONIO NEGRI VE İMPARATORLUK TEZLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜLDEREN MISIR

**MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**KAMU YÖNETİMİ
ANABİLİM DALI**

**MERSİN
HAZİRAN – 2018**

**YENİ BİR POLİTİKA DİLİNİN OLANAKLILIĞI:
ANTONIO NEGRI VE İMPARATORLUK TEZLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜLDEREN MISIR

**MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

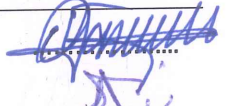
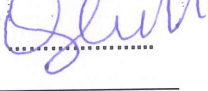
**KAMU YÖNETİMİ
ANABİLİM DALI**

**Danışman
Doç. Dr. Hilmiye Yasemin ÖZUĞURLU**

**MERSİN
HAZİRAN – 2018**

ONAY

Gülderen MISIR tarafından Doç.Dr. Hilmiye Yasemin ÖZÜĞURLU danışmanlığında hazırlanan "Yeni Bir Politika Dilinin Olanaklılığı : Antonio Negri ve İmparatorluk Tezleri" başlıklı çalışma aşağıda imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından oy birliği ile Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Görevi	Ünvanı, Adı ve Soyadı	İmza
Başkan	Doç. Dr. Hilmiye Yasemin ÖZÜĞURLU	
Üye	Doç. Dr. İhsan KAMALAK	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Emine Özlem KÖROĞLU	

Yukarıdaki Jüri kararı Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun...28.06.2018... tarih ve 2818/42... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Süleyman DEĞİRMEN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezde kullanılan özgün bilgiler, şekil, tablo ve fotoğraflardan kaynak göstermeden alıntı yapmak 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu hükümlerine tabidir.

ETİK BEYAN

Mersin Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinde belirtilen kurallara uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada,

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlâk kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak kullandığımı,
- Kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü Mersin Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı,
- Tezin tüm telif haklarını Mersin Üniversitesi'ne devrettiğimi

beyan ederim.

ETHICAL DECLARATION

This thesis is prepared in accordance with the rules specified in Mersin University Graduate Education Regulation and I declare to comply with the following conditions:

- I have obtained all the information and the documents of the thesis in accordance with the academic rules.
- I presented all the visual, auditory and written informations and results in accordance with scientific ethics.
- I refer in accordance with the norms of scientific works about the case of exploitation of others' works.
- I used all of the referred works as the references.
- I did not do any tampering in the used data.
- I did not present any part of this thesis as an another thesis at Mersin University or another university.
- I transfer all copyrights of this thesis to the Mersin University.

21 Haziran 2018 /21 June 2018

İmza

Gülderen MISIR

ÖZET

Kapitalist üretim ilişkilerinin 1970'li yıllardan bu yana geçirdiği dönüşüm, sadece ekonomik süreçlerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda ideolojilerin değişimi ve kendi içlerinde bölünmelerine neden olmuştur. Bu bölünmelerden en büyük payı, kapitalist üretimi, eleştiri noktasında bulunan klasik Marksist kuramın aldığı söylenebilir. Deyim yerindeyse kuram bu dönemden itibaren kendi içinde bir hesaplaşma devri yaşanmış ve bunun sonucunda farklı kuramsal yaklaşımlar birbirini izlemiştir. Bu yaklaşımların; toplumsal değişim süreçlerinden yeni politik kavramlara ve buradan yeni mücadele şekillerini tarihsel kavrayıştan uzak bir hareketle klasik Marksizm'den ayrışarak, post-Marksizm çatısı altında toplandığı söylenebilir. Bu çalışmada, klasik kuramda yaşanan dönüşümünden hareketle, Marksist gelenekten gelen Antonio Negri'nin Michael Hardt'la kaleme aldığı İmparatorluk çalışmaları neticesinde ortaya çıkan 'yeni bir politika dilinin' günümüze dair yansımaları literatürdeki teorik tartışmalar bağlamında ele alınmıştır. Çalışmanın teorik bir yapısı olması dolayısıyla içerisindeki literatür taramasının sağladığı referanslarla 'yeni politika dilinin' Marksist kuramı yenileme ya da revize etme kapsamında yürütülen tezlerin klasik kuramın temel yapısından ne kadar uzaklaşıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Post-Modern, Post-Marksizm, İmparatorluk, Yeni Bir Politika Dili

Danışman: Doç. Dr. Hilmiye Yasemin ÖZUĞURLU, Mersin Üniversitesi, Maliye Anabilim Dalı, Mersin.

ABSTRACT

The transformation of the Capitalist relations of production from 1970s to today was not only limited to economic process but also caused the transformation of ideologies, and the division inside itself. The Classical Marxist Theory which criticizes Capitalist production took the biggest share of this division. As the phrase goes, the theory made the self-criticism, and different theoretical approaches have occurred. It is possible to say that these approaches gathered under the same roof of Post-Marxism from the processes of the social transformations to new political concepts by separating from Classical Marxism with a movement which is far away from comprehending historically new struggle forms. In this study, with the movement which came from the transformation in Classical Marxism, the reflections of 'the new language of politics' which occurred after the Empire which was written by Antonio Negri and Michael Hardt who came from Marxist tradition are investigated in the context of the theoretical discussions in the literature. It is seen how far away the dissertations which were written in the context of the revision or overhaul of Marxism are from Classical Marxism due to fact that this study has a theoretical structure with the references which are provided by the literature research.

Keywords: Post-Modern, Post-Marxism, Empire, A New Language of Politics

Advisor: Doç. Dr. Hilmiye Yasemin ÖZÜĞURLU, Department of Public Finance, The University of Mersin, Mersin.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında gösterdiği özen ve yapıcı eleştirileri ile en büyük desteği sunan Prof. Dr. Atilla Güney'e, değerli görüşleri ve eleştirileri ile tezin oluşumuna katkıda bulunan değerli danışmanım Doç. Dr. Hilmiye Yasemin Özügürlü' ya, Doç. Dr. İhsan Kamalak'a ve jüri üyelerine ve Kamu Yönetimi Bölümü'nün tüm hocalarına teşekkür ederim. Çalışma sırasında nazımı çeken değerli dostlarım Adalet Gedik, Selvi Mısır'a ve burada adlarını sayamadığım ama bu çalışmayı yapmak için onlarla geçireceğim güzel zamanlardan çaldığım tüm dostlarıma, arkadaşlarıma özel olarak teşekkür etmek isterim. Son olarak, yaşam boyu kendi ayaklarım üzerinde durabilmem için yıllardır maddi ve manevi her türlü desteği sorgusuz sualsiz sunan sevgili aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇ KAPAK	i
ONAY	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
1. GİRİŞ	1
2. TOPLUMSAL YAPININ DÖNÜŞÜMÜNE VE DÖNEMSELLEŞTİRMESİNE DAİR YAKLAŞIMLAR	6
2.1. Modern Toplumdan Post-Modern Topluma Değişen Paradigmalar	8
2.2. Post-Modern Toplum Algısıyla Değişen Marksist Kuram; Post-Marksizm	17
3. KLASİK MARKSİST ARGÜMANLARIN YAPI BOZUMU	23
3.1. İmparatorluğun Doğası	23
3.1.1. Değişen Ulus Devlet Ve Egemenlik	29
3.1.2. Emperyalizmden İmparatorluğa	33
3.2. İmparatorlukta Üretim İlişkilerinin Ve Özne Oluşum Mekânının Değişimi	35
3.3. Emeğin Maddi olmayan Emeğe dönüşümü ve Üretimdeki Merkezliğin Değişimi	43
3.4. İşçi Sınıfından Çokluğun Doğasına Geçiş	48
4.YENİ POLİTİKA DİLİ BAĞLAMINDA ÇOKLUK ÜZERİNDEN YENİ DEMOKRASİ KURAMINA BİR BAKIŞ	53
4.1. Yeni Bir Ortak Olana Doğru	54
4.2. Yeni Öznellik Figürleri	56
4.3. Çokluğun Belirsiz Doğasından Alternatif Bir Demokrasi Vaadi	59
5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER	62
KAYNAKLAR	72
ÖZGEÇMİŞ	75

1. GİRİŞ

Bu çalışmanın, sosyal bilimler yazınında 'yeni bir politika diline' ihtiyaç olduğunu gündeme getiren kuramsal tartışmaları, Antonio Negri ve Michael Hardt'ın *İmparatorluk* tezleri bağlamında, bu ihtiyacın gerekliliğini sorgulamayı hedeflemektedir. Çalışmanın ulaşması beklenen nihai hedefi, bu bağlam üzerinden formüle edilen yeni politika dilinin biçimlendirdiği yeni demokrasi söylemini irdelemek ve bu anlamda Marksist kuramda yaşanan değişimleri analiz etmeye katkıda bulunmaktır. Negri'nin, Spinoza, küreselleşme, kapitalizm ve genel olarak değişen dünya düzeni ile ilgili tezleri dünyada ve ülkemizde de ilgi ile karşılanmıştır. Bu bakımdan çalışmanın ilk bölümünde ekonomik küreselleşme ile kapitalist sistemin bu bağlamda değişen yapısı irdelenmeye çalışılacaktır. Bu irdeleme üzerinden, 1970'lerden bu yana kapitalist üretim sistemindeki değişimin kabul edilmesiyle birlikte, sistemin temel işleyiş mekanizmasının değişmediği verilmeye çalışılacak. Negri özelinde ve genel olarak küreselleşme yaklaşımlarında göze çarpan temel nokta; üretimin endüstri hâkimiyetinden enformasyona kaydığı, sistem üzerinde etkinliğin bu bakımdan fabrika içinde ki işten, bütün ağlarıyla toplumun genelini saran bir iş durumunun olduğu iddiasıdır. Bu yaklaşım genel olarak toplumun bir fabrikaya dönüşümünü ve sermayenin bu bakımdan bütün bir toplumu sardığı ve bunun da belirli merkezlerdeki birikim, denetim ve sömürü algılarını yok ettiği fikrine kaynaklık ettiği üzerinde durur.

Bu bakımdan kapitalist üretim sisteminin endüstriyel üretimden, post-endüstriyel ya da post-fordist üretime geçişiyle simgeleştirilen bu çağın niteliksel değişiklikleri, toplumsal alanında yeniden tanımlanmasını bir ihtiyaç olarak doğurmuştur. Bu yaklaşım çalışmanın küreselleşmeyle değişen kapitalist sistemin yapısal değişimi analizini içeren ikinci bölümün ilk kısmını oluşturmaktadır. Fabrikadan, toplumun geneline yayılan üretimin, toplumsal ilişki üretiminin kendisini de değiştirdiği kabul edilir. Bu kabullenişle içinde bulunduğumuz dönem post-modern olarak ifade edilmekte ve modern dönemden ayrılan bariz özellikler taşıdığı benimsenmektedir. Değişen bu özelliklerden göze çarpan ana temalar ise; içinde bulunduğumuz çağın rastlantının, parçalanmışlığın ve heterojenliğin ilke olarak kabul edilmesini, her türlü bütünsel, sistemsel yapı, süreç ve evrensel söylemlerin ise reddedilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu bakış açısıyla, yaşadığımız çağın gösterimlerine uymayan ne varsa kuramsal tartışmaların çerçevesinden ya çıkarılmakta ya da var olan ifadelerinden çok ayrı noktalara kaydırılmaktadır.

Negri'nin *İmparatorluk* tezleri genel olarak bu yeni dünya düzeninin açık bir anlatımını sunsa da, özelinde klasik Marksist kurama getirdiği eleştiriler ışığında kuramdan ayrılan tezleri de barındırmaktadır. Bu tezler ikinci bölümümün ikinci kısmını oluşturmaktadır. Klasik Marksist kuramdan ayrılan bu düşünceleri kabaca 1970'lerden bu yana değişen ekonomik

süreçlere ve bu süreçlerden itibaren ideolojilerin değişimi ve kendi içlerinde taraflara bölünmelerine neden olan etkenlere bağlamak yanlış olmaz. Sovyet deneyiminin başarısızlığı, 1968 hareketinin ve kuram öngörülerinin gerçekleşememesi bu ayrışmaların temel çıkış noktaları olarak görülebilir. Klasik Marksist kurama yönelik bu yeni teorik katkılar ve ayrışmalar bir bakıma kuramın içinde bulunduğu varsayılan bunalımlı durumdan çıkma gayreti olarak görülebilir. Bu bakımdan geniş bir kuramsal külliyatı içinde barındıran bu tartışmalar karşımıza oldukça geniş bir çalışma alanı çıkarmaktadır.

Deyim yerindeyse 20. yüzyılla birlikte klasik Marksist kuram içinde bir hesaplaşma devri yaşanmış ve bunun sonucunda farklı kuramsal yaklaşımlar birbirini izlemiştir. Therborn'un bu açıdan kaleme aldığı *Marksizm'den post-Marksizm'e* çalışması bu katkı ve ayrışmaları özetler niteliktedir. Therborn, klasik kuramdan ayrışmaları ve katkıları; post-Marksizm, neo-Marksizm ve direngen sol olarak üçe ayırmıştır. *Post-Marksizm* teriminin, Marksist problematiğin ötesine geçen ve açıkça Marksist bir art yetiştirmeden gelmekle birlikte bugün Marksist bir adanmışlığa sahip olduklarını artık aleni olarak iddia etmeyen yazarları işaret etmek için kullandığını ifade eden Therborn, bunun klasik kuramdan anlaşarak boşanma hali olarak yorumlar (Therborn, 2010: 201).

Post-Marksizm'in bu anlamda en önemli günümüz temsilcilerinin Ernesto Laclou ve Chantal Mouffe olduğunu belirten yazar, bu iki kuramcının Marksist geleneği aşma anlamında çalışmalar yürüttüğünü belirtir. Adorno, Horkheimer ve Jürgen Habermas'ın ise post-Marksist yaklaşımda ilk önemli akımı oluşturduğunu söyler. *Neo-Marksizm* terimi hem klasik Marksizm'den ciddi biçimde kopuşu işaret eden hem de bu konudaki taahhüdünü açıkça ifade eden teorik çalışma olarak gören Therborn, Slavoj Žižek, Antonio Negri ve Michael Hardt'ın bu anlamda çalışma yürüttüklerini belirtir. Neo-Marksistlerin, Marksist öngörülerin yaratıcılığının henüz yok olmadığını, kendilerini bu temele bağlı kurup mevcut olan kuramı yenilemekle kalmayıp kuramın put kırıcıları olarak görülmesi gerektiğini yazar. Bununla birlikte yakın tarihte kuramdan ayrılan bu iki yaklaşımın sınırlarının bulanıklaştığına dikkati çeken Therborn, kimi yazarların her iki yaklaşımı da temsil ettiğini belirtir. Bu anlamda Etienne Balibar'ın bu iki yaklaşımı da temsil ettiğini söyler. *Direnge solun* ise değişmiş ve haritası çıkarılmamış bir alanın engebeleri arasında kendi yolunu açarak ilerleyen direngen bir çiziyi içerdiğini belirten Therborn, bu çizginin ekonomik-politik üzerinde çalışmaya hevesli ve Marksizm'in temel tezlerinden kopmadan onu günümüze aktarmaya çalışan yaklaşım olarak görür. Perry Anderson'la başlayan Alex Callinicos'u içene alan oradan Michael Burawoy ile Erik Olin Wright'a uzanan bir listede toplayan Therborn, kendisinin de bu direngenlik içinde olduğunu belirtir.

Bizim çalışmamız açısından klasik kuramdan ayrılan (elbette direngen solu içene katmadan) tüm bu yaklaşımlar post-Marksizm olarak ifade edilecektir. Temelde post-modernite süreciyle modern sosyalist geleneğinin ekonomik ve toplumsal alanları açıklamakta

yetersiz kaldığı, yenilenmesi hatta bazı argümanlarının işlevsizleştiği ile bütünleşen ve bu şekliyle klasik Marksist kuramdan ayrılarak post-Marksist olarak konumlanan genel bir çizgiyi ifade edecektir. Post-Marksist olarak kendini ayırtıran bu düşüncenin temel olarak; tarihin itici gücü olan sınıf mücadelesini, işçi sınıfını, bu bağlamda toplumun sınıf temelinde değerlendirilmesini, üretimin merkezinde olan emeği, üretim ilişkilerinin belirleyiciliğini, sosyalizmin güncelliğini ve siyasal devrim gibi Marksizm'in temel tezlerinden kopmayı ifade eden bir kuramı ifade ettiği verilmeye çalışılacaktır. Bu yaklaşımla kuramın önde gelen isimleri ise; Ernesto Laclau, Chantal Mouffe, Antonio Negri, Michael Hardt, Alain Badiou, Etienne Balibar, Paul Hirst, Barry Hindess, Slavoj Žižek vd. dan oluşan daha genel bir listede toplanabilir. Aynı çatı altında toplanan bu isimlerin kendi içlerinde farklılaştığı görünse de temel olarak yukarıda bahsedilen Marksizm'e ait temel tezleri parçalara ayırıp yeniden tanımlamaları ve tanımlanan her parçanın bir bütünlüğe konulamaz hale getirilmesinde birleşmektedirler.

Bu nedenle çalışmanın ana hedefine ulaşma noktasında oldukça önemli bir kaynak sunan post-Marksist analizler, Negri'nin çalışmaları ile sınırlı tutulacaktır. Çalışmanın üçüncü bölümü ise temelde Negri'nin *İmparatorluk* tezleri ile sınırlı tutulacak olup kendi içinde dört ayrı alt-başlıktan oluşacaktır. Üçüncü bölümün ilk kısım temel olarak Negri'nin ekonomik süreçlerin küreselleşmesi ve bunun sonucunda küresel bir emperyalizm kavramsallaştırması (içeri ve dışarı bırakmayan kapitalizmi) ele alınmakta, bu kapsamda değişen toplumsal yapıdan hareketle klasik Marksist kavramların değişim alt yapısı verilmeye çalışılmaktadır. Değişimin alt yapısı ise temel olarak imparatorluğu var olmaya davet eden çokluğun oluşum noktalarına gizlenmiş post-modern bir teori yaklaşımıyla yön bulur. Buna göre; toplumsal ilişkiler ve öznenin oluşum doğası değişmiştir. Küreselleşmenin radikal bir biçimde, eski ölçüm kriterlerinin bütününe imha ettiğini belirten Negri, bu ölçümlerin sadece mekânsal boyutlarıyla değil, zamansal bir dispozitiflerle de belirlendiği için, tam anlamıyla bir tasfiye zinciri tetiklemiş olduğunu yazar (Negri, 2012: 55-56). Negri, modern durumun günümüz bakımından girdiği krizin üç büyük nedeni olduğunu söyler. Bunlar çalışmanın içinde ayrıntılı olarak irdelenecek olan; emeğin örgütlenişinin başkalaşımı, egemenliğin biyo-politika merkezliliği ve küreselleşme sürecine bağlı kategorilerin girdiği genel krizdir. Bundan dolayı Negri, post-modern durumun toplumsal sermaye tarafından gerçek kapsanmasının bir ürünü olması bakımından, post-modern karşıtlıkları barındıran özgüllükleri keşfetmeyi kendi üzerine düşen görev olduğunu vurgular (Negri, 2012: 102). Negri, dünyanın varoluşunu sarsan bir fırtına içinde olduğunu bu fırtınanın açık haliyle kapitalist sistemin tarihsel uzantısı noktasında, bizi İmparatorluğa götüreceğini ve bu fırtınadan çıkışın ise çoklukla olacağını söyler. Ve bu durumu şöyle betimler: *"büyük bir rüzgâr bu: yüzlerimizi tokatlamasına rağmen geçip gittikten sonra geride berrak bir gökyüzü ve yeniden canlanan bir doğa bırakan ve böylece yeni bir yaşam ve mücadele için gereken kuvvetlerin ortaya çıkmasını sağlayan bahar rüzgârları"* (Negri, 2012: 17).

Üçüncü bölümün diğer kısımlarında bireyin, daha açık ifadesiyle öznenin oluşum mekânının yeniden tanımlanması ile başlayan, emeğin *maddi olmayan emeğe* dönüşümü, bu dönüşümün değer oluşumu ve birikimini değiştirdiği analizlerini içeren tezleri irdelenecektir. Bu analizlerin bariz savı; 19. ve 20. yüzyılın sanayi emeğinin hegemonyasının, 20. yüzyılın son yılıyla beraber sona erdiğinin ve bunun yerini maddi olmayan emeğin hegemonyasının aldığıdır. Maddi olmayan emek kabaca; düşünsel, bilimsel, bilişsel, ilişkisel, iletişimsel, duygusal olarak ifade edilebilir. Bu emek biçimlerinin herhangi bir sabit üretim yerinin olmadığı çünkü imparatorluğun kendisi bir merkez yerine yok yeri ifade ettiğinden bahseden Negri, üretim içinde belirli bir merkezin post-modern dönem için aşıldığını ifade eder. Bu aşılma beraberinde toplumun geneline yayılmış bir üretim ve iş halini getirir. Toplumun tamamı sürekli olarak sistem için çalışır durumdadır. Bu bağlamda çalışmanın sürekli olması klasik kuramda temel kâr mekanizması olan artı-değer birikimini işlevsizleştirir. Bu işlevsizlik sürekli olarak üretilen maddi olmayan ürünler nedeniyle artık belirlenemeyeceği fikriyle desteklenmeye çalışılır. Maddi olmayan emeğin yeni birikim ve sömürü tarzlarına tabi kılındığı, bu şekliyle klasik emek-değer yasasıyla açıklanmayacağı vurgulanır. Negri, klasik emek-değer yasasında üretimde harcanan zamana göre değer ölçülmesi söz konusuysa, bugün bilişsel/zihinsel (cognitif) emek bu şekilde ölçülemez; hatta zaten ölçüsüzlüğü, taşkınlığıyla/fazlalıyla öne çıktığını belirtir (Negri, 2012: 27).

Üçüncü bölümün son kısmında ise emek hareketinde mücadele öznesi olan sınıfın '*çokluk*'a dönüşümü ele alınacaktır. Negri, toplumun tamamının sermaye tarafından kapsanan bu dünyanın, var olan ilişki imkânlarını dondurduğunu ve işlevsizleştirdiğini söyler. Bununla beraber işlevsizleşen bu ilişkilerin yerine yeni direniş ve özgürlük tohumlarının yettiğini belirten Negri, bir zamanlar fabrikada mücadele eden işçiler gibi bugün bütünüyle işe koşulmuş toplumda çoklukların başkaldırdığını yazar. Çokluk kavramı, kurucu bir biçim (emeğin dönüşümü ve zamanın yeni ölçümünün bizi getirdiği tekilliğin, icadın, riskin biçimi) ile bir iktidar pratiği (sermayenin bugün seferber etmek zorunda olduğu emek-değerin yıkıcı eğilimi) arasındaki bağdan türer. Fakat sermaye, öncelikleri tekilliklerin çoğunluğunu (multiplicite) organik ve birleştirici bir şeye- bir sınıfa, bir halka, bir kitleye, bir topluluğa vs.-indirgeyebiliyorken, bugün bu gücünü gitgide kaybetmekte ve işlenmemektedir. Dolayısıyla çokluk, organik olmayan, farklılaşan ve güçlü bir çoğulluk olarak düşünülmelidir (Negri, 2012: 53).

Tüm bu parçaların modern dönemin geleneksel sosyalist terimleriyle açıklanamayacağı savunularıyla süslenen 'yeni bir politika dili' ne bahsi geçen vurguların analiziyle ulaşmaya çalışacağımız dördüncü bölüm, Negri'nin Spinozacı anlamda yeni bir demokrasi kurma iddiasına bir bakış sunacaktır. Çalışmamızın temel noktasını oluşturan bu bölüm var olan diğer bölümlerle iskeleti oluşan yeni bir politik dilin, işçi sınıfı yerine çoklukla, siyasal devrim yerine

demokrasiyi hedef alan parametreleri verilmeye çalışılacaktır. Negri'nin, "eğer hala egemen bir iktidardan bahsedilecekse, bu ancak çokluğun demokrasisi biçiminde olabilir; yani kendi arzularının devinimi içerisinde ortak olanın (common) kuruluşuna yönelmiş olan bireyler topluluğunun mutlak özyönetimi" olacağı vurgusu üzerinden bu yeni yönetim modelinin oluşum noktaları irdelenecektir. (Negri, 2011:157).

Bu bakımdan teorik bir çalışma olarak kurgulanan tezimizin birincil kaynakları; Negri ve Hardt'ın beraber kaleme aldıkları *İmparatorluk ve Çokluk* çalışmaları olacaktır. Bununla birlikte gerek Negri'nin bireysel olan *İmparatorluktaki Hareketler*, *Porselen Yapımı*, *Yıkıcı Politika*, *Aykırı Spinoza* vd. çalışmaları gerekse Hardt ve diğer yazarlarla kaleme aldığı *Ortak Zenginlik*, *Marx Ötesi Marx*, *Dioynisus'un Emeği*, *Duyuru*, *Devrim Zamanı* ve *Bizim Gibi Komünistler* çalışmaları yine başvurulacak ikincil kaynaklar olmaktadır. Ayrıca hem kapitalist değişim noktasında hem de düşünsel değişim noktasında tezimiz, 1970 sonrası değişimlerle sınırlı tutulacaktır.

Yeni bir politika dilinin analiz edileceği dördüncü bölümdeki "siyasal devrim yerine çoklukla gelecek olan demokrasi" çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Bununla birlikte modern toplum, post-modern toplum, Marksizm ve post-Marksizm, egemenlik, vatandaşlık, iktidar, maddi olmayan emek, değişen artı-değer, çokluk çalışmada üzerinde durulan ve irdelenen diğer önemli kavramlardır. Bu kavramların ele alındığı ikinci ve üçüncü bölümler temelde Negri'nin tezlerinin yoğun görünümü sunsa da özelinde hem Negri'ye hem de genel olarak Marksizm'den ayrılan yaklaşımlara getirilen eleştirilerle bu kavramların kapitalist bugünü ne kadar yansıttığı düşüncesine katkı sunulmaya çalışılacaktır. Tezimiz bu bakımdan bir taraftan Negri'nin küreselleşmeyle birlikte değişen kapitalist sistemin yerini alan imparatorluk ve karşı-imparatorluk ile çokluğa dair bir anlatı sunarken diğer taraftan bu mantıktan ayrılarak, sınıf analizinin toplumsal/siyasal alan için önemini koruduğu vurgusu verilmeye gayret edilecektir. Negri'nin tezlerinin bugünü yorumlamadaki önemi yadsınamaz olmakla birlikte, tezimizin geneline Therborn'un deyişiyle klasik Marksist kurama direngen bir bağlılık hâkim olduğu ifade edilebilir. Buradan hareketle tezimiz; klasik Marksist kuram bağlamına daha yakın olan Bertoll Ollman, Ellen Meiksins Wood, Alex Collinicos ve Terry Eagleton'un çalışmamız genelindeki Negri'ye ve post-Marksist yazına ait vurgulara ve kavramlara yönelik eleştirel gözlemlerinin de dâhil edildiği sonuç kısmını takiben noktalanacaktır.

2. TOPLUMSAL YAPININ DÖNÜŞÜMÜNE VE DÖNEMSELLEŞTİRMESİNE DAİR YAKLAŞIMLAR

Günümüz sosyal bilimler yazınında, ekonomik üretimin süreçsel olarak küreselleştiği ve küreselleşmeyle birlikte kapitalist üretim tarzının farklı şekillerde, önceki yapıya göre daha karmaşık bir hal aldığı kanısı oldukça yaygındır. Bu kanının 1970'lerle beraber yaşanan ekonomik değişiklikler ve bu değişikliklere kuramsal alt yapı hazırlayan çalışmalarla pekiştirildiği söylenebilir. 70'lerde yaşanan ekonomik krizden çıkma çabalarının sonucunda ortaya çıkan bu değişiklikler sadece ekonomik üretim için değil toplumsal yapı içinde dönüşümün nedeni sayılmıştır. Bu dönemden başlayarak, üretim ilişkilerinin doğasında ve buna bağlı olarak toplumsal yapının yeniden tanımlanmasına neden olan bir dönüşümün izlerini görmek mümkün. Bu dönüşümün varlığı sosyal bilimler alanında genel kabul görmekle birlikte, dönüşümün ne yönde olduğu ve bunun bir bütün olarak kapitalist üretim ilişkilerinin özüne ilişkin bir dönüşümü yansıtıp yansıtmadığı tartışmalıdır. Dönüşümün üretim ilişkilerini, toplumsal işbölümünü, sınıf ilişkileri ve politik ilişkiler alanındaki yansımaları sorunsalları bağlamında oldukça zengin ve bir o kadar da birbiriyle çatışan kuramsal yaklaşımlar karşımıza çıkarmaktadır.

Bütün bu yaklaşımların ortak noktası, var olan üretim ilişkilerinin ve toplumsal ilişkilerin bir dönüşüme uğradığı gerçeğinin kabul edilmesi gerektiğidir. Bununla birlikte kapitalist üretimin günümüz görüntüsü daha çok enformasyon üretimiyle özdeşleştirilmiş ve bunun var olan ekonomik ve toplumsal yapıların değişimini tetiklediği savunulmuştur. Kapitalizmin oldukça karmaşıklaştığı ve içerdği etkileşim ve değişimin çok daha hızlı olduğu, üretimin artık fabrikadan çıkıp toplumun geneline yayıldığı, sanayi üretiminin yerini hizmet üretimine bıraktığı, üretimin belirli bir yeri kalmadığı her yer belki de hiçbir yerin üretimin merkezi olduğu, küresele yayılmış bu üretimin ulusal sınırları belirsizleştirdiği üzerine vurgu yapılır. Bu bağlamda fabrikalar artık üretimin merkezi konumundan çıkmış, toplumun kendisinin bir fabrika haline gelmiş olduğu, haliyle üretimin belirli noktalarda ki görüntüsünü değişmiş, üretimin toplumsal her aşamanın içinde varlığını koruduğu benimsenmiştir. Bu bağlamda kapitalizm artık alternatifi olmayacak kadar bütünleşmiştir ve olası dünyaların en iyisidir. Yani bu düşünce sahiplerine göre kapitalizmin evrensel sisteminde, sadece kapitalizmin ufak çatlakları içinde verilecek parça parça birçok yerel mücadele kalmıştır (Wood, 2007: 14).

Kapitalist üretim biçiminde ve ilişkilerinde yaşanan dönüşümün analiz biçimi, bu dönüşümün sonucunda yaşanan sınıfsal değişimlere nasıl bakıldığı ile yakından ilgilidir. Dönüşüme ve dönüşümün doğasına ilişkin birçok farklı yaklaşım olmakla birlikte, en fazla kabul gören yaklaşımlar, yukarıda belirtildiği gibi sermayenin sektörel olarak sanayiden hizmet sektörüne geçişine ve buna bağlı olarak toplumsal işbölümünde yaşanan değişimine uzanır.

Bununla birlikte, teknolojiadaki dönüşüm ve bilgi üretiminin artan önemine, üretimin örgütlenmesi ve emek sürecinde yaşanan değişime vurgu yapmakta ve bazı yaklaşımlar bu dönüşümle birlikte kültürel alanda sanayi sonrası toplumundan, bilgi toplumuna, tüketim toplumundan, post-modern toplum analizlerine uzanırken siyasal alanda ise ulus devletten küreselleşmeye veya imparatorluğa geçiş yaşandığını savunmaktadır.

Kapitalist sistemin “küreselleşmesi” ile karşımıza çokuluslu şirketlerden oluşan uzun bir liste sunulmakta ve bu listenin dünyayı saran bir sermaye yarattığı algısı verilmektedir. Uluslararası sermayenin bu küreselleşmiş boyutunun da ulusal ekonomileri olumsuz etkilediği ya da ekonominin ulusal boyutunu yok ettiği dolayısıyla ulus-üstü bir yapılanmaya yerini bırakmakta olduğu kanaati ile söz konusu algı pekiştirilmeye çalışılmaktadır. Bu bakış açısı ile düşünüldüğünde; günümüz ekonomik yapısının dönüşerek, ulus devletlerin etkinlik alanlarını hatta yerini çokuluslu şirketlere bıraktığı bir noktaya geldiği kabul edilmektedir. Buradaki önemli değişiklik ya da üzerinde durulması gereken esas nokta, böyle bir yaklaşımın kapitalizmin ulus devlet oluşumuyla aynı düzlemde ilerlediği fikrinin küreselleşme ile aşıldığı ve bu haliyle hem kapitalizmin hem de onun oluşumunu destekleyerek kendini olgunlaştıran merkezi bir devlet yapısının değiştiğine ilişkin sorunlu kabullenişidir. Bu sorunlu kabulleniş, ilk olarak çokuluslu şirketlerin sermaye birikimlerinin belirli bir merkezi olmadığı yanlına bizi sürüklerken, ikinci olarak da ulus devletin bu birikimi destekler müdahale durumu (yani askeri gücü ve politik gücü) görmezden gelinmesine yol açmaktadır.

Bu bakımdan kapitalist sistemi tanımlama ve temel eleştiri noktasındaki Marksist yaklaşımların, küreselleşme düşüncesinden payını aldığını söylemek yanlış olmaz. Küreselleşme tartışmalarından hareketle, klasik Marksizmden ayrılan yeni kavramsal ve kuramsal çözümleme yöntem ve araçları ile değişimin kabulünü ve kaçınılmazlığını açıklamayı hedefleyen post-Marksist kuramsal tartışmaların en temel vurgusu; kapitalist değişimin ya da daha iyi bir tabirle gelişimin büyüklüğünün göz ardı edilemez olduğudur. Ancak bu gelişimin büyüklüğünün sistemin dayandığı temel üretim ilişkilerinde ve işleyiş mekanizmasında bir farklılık yaratıp yaratmadığı sorusu ise tartışmalı bir alan olarak önemini korumaktadır. Bu noktada, *yeni bir politika diline* olan ihtiyacın sorgulamasını Negri özelinde tuttuğumuz çalışmamızın hangi temelde ortaya çıktığını ifade etmek açısından yaşanan dönüşüme ilişkin kuramları ele almak önem kazanmaktadır. Negri’yi bu anlamda diğer post-Marksist teorisyenlerden ayıran en önemli şey: kapitalist üretim sisteminde bir geçiş dönemi yaşandığını ve aynı zamanda kapitalist sömürünün devam ettiğini kabul etmesidir. Ancak Negri’ye göre kapitalizm ve kapitalist sömürü devam etmekle birlikte bu noktada getirdiği eleştiriler ve ürettiği teoriler klasik Marksizm için bütünsel bir değişim sinyali vermektedir.

Negri’nin çalışmalarında göze çarpan en önemli unsur geniş bir referans potansiyelini ve birçok çalışma alanını içinde harmanlamasıdır. Bu çalışmada Negri’ye esin kaynağı olmuş

bütün yaklaşımları vermek hem güç hem de belirlenen asıl amaçtan sapmak olacaktır. Bu nedenle çalışmamızın bu bölümünde, ilk olarak Negri'nin yaklaşımının içinde filizlendiği toprak olan post-modernizm teorilerine değinilecektir. Sonrasında bu teoriler ışığında Marksizm'den ayrışıp kendini post-Marksizm çatısı altında toplayan kuramsal yaklaşımların genel değini noktaları verilerek Negri'nin *yeni bir politika dilinin* oluşumu noktasındaki düşünsel alt yapısı aktarılmaya çalışılacaktır. Aynı zamanda bu bölüm, çalışmanın diğer bölümlerinde sıkça kullanılacak terimler içinde bir sözlük görevi görececek olup, kullanılan kavramların hangi anlamları ifade ettiğinin açıklanmasına yardımcı olması hedeflemektedir.

2.1. Modern Toplumdan Post-Modern Topluma Değişen Paradigmalar

Kapitalist üretim sistemindeki değişim algısı toplumsal değişimin alt yapısını hazırlamıştır. Bu alt yapı temel olarak sosyo-ekonomik düzlemin değişmesine bağlı olarak oluşturulmuştur. 1970'lerin sonuna doğru hâkim olan küreselleşmiş ekonominin sosyal yaşam açısından daha saldırgan ve daha sömürücü olduğunu söyleyebiliriz. Bu dönemdeki işin yapılış şeklinin farklılaşması ya da daha çok karmaşılaşması yeni bir topluma evrilme fikirlerini beslemiştir. Bu sürecin sanayi sonrası ekonomi ya da post-fordizm olarak adlandırıldığını söylemek yanlış olmaz. Kabaca sanayi sonrası ekonomi, endüstriye dayalı sanayi emeğinin, teknoloji ağırlıklı, bilgi ve enformasyona bağlı hizmet sektörüne kayışını temsil eden "esnek üretim" biçimini ifade eder. Üretimde imalat sanayi ağırlığıyla bütünleştirilen modern toplum, yeni ve farklı olan enformasyona dayalı hizmet üretimiyle post-modern toplum olarak tartışmalara girer. Bununla birlikte modernizm kavramı için tam bir tanım olmamakla birlikte, geçmişini bırakıp geleceğe, yeni olana odaklanılmış bir süreç olarak tanımlanabilir. Bu süreç genel olarak geçmiş dönemin cehalet, boş inanç, baskı, itaat, yoksulluk, durgunluk, hastalık, kurallara bağlı yaşamının aksine, özgürleşme, rasyonel bireysel aydınlanma, büyüme, ilerleme, kalkınma gibi yeni bir süreci öncüller. Bu öncüllüklerden hareketle modernleşmenin, bireyselleşme, rasyonelleşme ve büyümeyi temel alan liberal projelerin etkisinin altında olduğu söylenebilir. Lakin yaşanan hem ekonomik hem siyasi olaylar modern toplumun bu öncüllerinin geri plan atılmasına neden olmuştur. Bu modern durum kapitalizme etkin olan liberal projelerin gerçekleşmemesi, ekonomideki durgunlukların, bunalımların birbirini izlemesi ve siyasi olarak yaşanan savaşların soykırım, toplama kampları ile dolu geçmişi, sol hareketin yaşadığı çıkmazlar nedeniyle yoğun eleştiri almıştır.

Perry Anderson, post-modernitenin en az iki farklı kökeninin olduğu belirtir (Anderson, 2002: 47). Bunlardan ilkinin, estetik yani sanat ve buna bağlı olarak özellikle edebiyat ve mimari alanlarındaki değişimleri esas aldığı ifade eder. İkincisinin ise eski solcuların tükenmişlik ve düş kırıklıklarının göstergesi olan felsefede yattığını belirtir. Alex Callonicos, bu

felsefenin; post- yapısalcılık ismi altında İngilizce konuşulan çevrelerde 1970’li yıllarda tanınmaya başlandığını ve özellikle G. Deleuze, J. Derrida, M. Foucault’dan oluşan bir grup Fransız kuramcının kendi aralarındaki uyuşmazlıklara rağmen her üçünün de gerçekliğin parça bölücülük, farklılaşmış ve çoğul karakterini vurguladıkları felsefi bir yaklaşım biçimi olduğunu belirtir. Buradan hareketle Callinicos yukarıda belirtilen düşünürlerin geliştirdikleri yaklaşımın insan düşüncesinin, gerçekliğin nesnel bir tanımına ulaşma konusundaki yeteneğini inkâr edip gerçeklik iddiasındaki özneyi bireyler-arası ve bireyler üstü itki ve arzuların tutarsız bir yığına indirgemiş olmalarında birleştiklerini vurgulayan bir öngöründen oluştuğunu söyler (Callinicos, 2001: 15).

Callinicos, post-modernizmin aynı zamanda toplumun dönüşümünü varsayan Daniel Bell ve Alain Touraine gibi sosyologların geliştirdiği sanayi sonrası kuramlarını da yansıtan bir kültürel akım olduğunu belirtir. Post-modernizmin aslında post-modern sanat, yapısalcılık sonrası felsefe ve sanayi sonrası toplum kuramını bir araya getirdiği söylenebilir (Callinicos, 2001: 15). Callinicos, bunların elbette birbirini izleyen süreklilikler oluşturmamakla birlikte zamansal olarak aynı değişimlerden geçtikleri kabulünün de görülmesi gerektiğini ekler. Terry Eagleton, post-modernliğin, klasik hakikat, akıl, kimlik ve nesnellik nosyonlarında, evrensel ilerleme ya da kurtuluş fikrinden, bilimsel açıklamanın başvurabileceği tekil çerçeveler, büyük anlatılar ya da nihai zeminlerden kuşku duyan bir düşünce tarzı olduğunu yazar (Eagleton, 1999: 9). Yine Callinicos, post-modernizm, en azından, “tümleştirici” bilginin ve “evrenselci değerler” in - Batılı “rasyonellik” kavrayışları, liberal ya da sosyalist genel eşitlik düşünceleri, Marksist insanın genel kurtuluşu kavrayışı da dâhil- vurgulu reddini ima ettiğini söyler (Callinicos, 2001: 14).

Post-modernin terimsel olarak ilk kullanışı edebiyat alanında olmuştur. Anderson, post-modern terimini 1930’lu yıllarda ilk kullanan kişinin Fedrico de Onis olduğunu yazar. De Onis’in bu terimi, modernizmin kendi içindeki muhafazakâr bir gerileyişi tanımlamak için kullandığını belirtir (Anderson, 2002: 10). Elbette bu muhafazakâr gerileyişten kast edilen edebiyatta yaşanan değişimle ilişkilidir. Post-modern kavramı bu süreden itibaren genel olarak edebiyat alanında kullanılmış, 1970’lere gelene kadar daha büyük bir yaygınlık kazanmamıştır (Anderson, 2002: 25). 1971’e gelindiğinde post-modern kavramının yine edebiyat alanındaki bir eleştiri dergisinde Ihab Hassan adında bir eleştirmen tarafından kullanıldığı görülür. Hassan’ın yaptığı eleştirilerde, modernizmin “yüksek hakikatlerini” alaya alan ve post-modern kavramının bütün bir sanat alanını kapsayacak biçimde genişleten çalışmalarından oluştuğu vurgusu dikkati çekmektedir. Kavramın bundan sonraki uğrağı mimarlık olur. Kavramın mimari anlamda en bariz kullanıcılarının Robert Stern ve Charles Jencks olduğunu belirten Anderson, 1977’de Jencks’in *‘Language of Post-modern Architectur’e* kitabıyla terime asıl şöhreti kazandırdığını yazar (Anderson, 2002: 36).

1980'lerin ortalarına gelindiğinde Jencks'in post-modernite kavramı, çoğulcu hoşgörü ve seçenek bolluğuyla tanımlanan uygarlık hali: "Sağ ile sol, kapitalist ile işçi sınıfı" gibi günü geçmiş kutuplaşmaları" anlamsızlaştıran bir uygarlık anlayışı olarak kendini göstermektedir. Bilginin üretimden daha önemli olduğu bir toplumda "artık *avant-garde* sanat diye bir şey kalmamıştır", çünkü küresel elektronik ağ içinde "alt edilecek bir hasım" yoktur¹ (Anderson, 2002: 39). Anderson, post-modernitenin, edebiyattan mimariye geçen bu serüvenin hiç beklenmedik bir yöne felsefeye kayışının 1979'da Jean François Lyotard'ın ilk felsefi yapıtı olan *Postmodern Durum*'un Paris'te yayımlanmasıyla olduğunu belirtir. Bu yapıt hem terimin felsefi alana girmesi hem de önceki edebiyat ve mimarinin eksik bıraktığı anlatının geniş bir çerçevesini sunar. Post-modern teorisinin en büyük temsilcilerinden olan Lyotard, post-modernizmi, moderne karşı olan olarak tanımlar. "*Postmodern, modernin ardından gelmiyordu, başından beri onun içinde var olan bir yenilenme hareketiydi; gerçeğin parçalanması karşısındaki tepkisini, gerçeğin birliğine duyulan özlemi reddederek gösteren bir akımdı*" (Anderson, 2002: 49).

Lyotard'a göre post-modernitenin kökenleri sanayi sonrası toplumun ortaya çıkmasıyla ilgilidir. Lyotard, buna göre Bell ve Touraine'in kuramsallaştırdığı sanayi sonrası toplumda bilginin, ulus-devlet sınırlarını aşan bir dolaşım ile temel iktisadi üretim haline gelirken, geleneksel meşruluk zemini de yitirdiğini ifade eder (Anderson, 2002: 40). Burada kısaca sanayi sonrası toplum anlatısına değinecek olursak, 1960'lı yıllarda ve 1970'li yılların başında birkaç sosyolog günümüz toplumuna ilişkin olarak, sanayi sonrası kuramını geliştirmiştir. Kuşkusuz sanayi sonrası toplum kuramı sosyologlarından en bilineni Bell²'dir. Bell, kitle endüstriyel üretime dayanan ekonomiden farklı olarak sistematik kuramsal araştırmanın ekonomik büyümenin temel kaynağı olacağının en önemli savunucusu olmuştur. Sanayi sonrası toplum, mal üretiminden hizmet ekonomisine bir kayma ve hem teknolojik yeniliklerin, hem de politikaların oluşturulmasının kaynağı olarak kuramsal bilginin oynadığı merkezi rol ile karakterize edilir. Toplumsal yapıdaki değişmelerin teknolojik değişmelere dayandığı kabul edilir (Callinicos, 2001: 188). Günümüz toplumu bu kuram sahipleri tarafından "enformasyon toplumu" olarak nitelendirilmiş ve Bell, bu düşüncenin en önemli temsilcisi olmuştur. Bu düşünce aynı zamanda sanayi toplumunun merkezi değişkenleri olan emek ve sermayenin yerini, enformasyon ve bilginin alacağını kabul etmiştir. Callinicos, Bell'in bir başka parlak düşüncesinin "ideolojinin sonu", toplumun küresel dönüşümünü tehlikeye atan kutuplaşmış siyasetin sonu olan, İngilizce konuşan toplum bilimciler arasında var olan Ortodoksluğun ulaştığı bir nokta olduğunu belirtir (Callinicos, 2001: 189). Bell'e göre yeni dönemin temel

¹Daha fazlası için bkz. Anderson, P. (2002) *Postmodernin Kökenleri*, çev. Elçin Gen İstanbul: İletişim s. 3-39

²Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Bell, D. (2013) *İdeolojinin Sonu*, çev. Volkan Hacıoğlu, Sentez Yayınları: Ankara

simgesi bilgisayardır. Buna bağlı olarak sanayi toplumu mal üretimine dayanan bir toplumken, sanayi sonrası toplumun enformasyon üretimine dayanan bir toplum olduğunu belirtir.

Bilginin bu derece üretiminin geleneksel meşruluk zeminini de kaybedişini Lyotard şöyle ifade eder: Mesela toplum artık Marx'ın düşündüğü gibi ikili bir çatışma alanı olarak görülemez, toplumu dilsel bir iletişim alanı olarak ele almak gerekir. Böyle düşünüldüğünde dilin kendisi de- "toplumsal bağın bütünü"- kuralları karşılaştırmaz, birbirleriyle çekişmeli (antagonist) ilişkileri olan farklı oyunların toplamı olarak kendini göstermektedir. Bu koşullar altında bilimde, diğerleri arasında bir dil oyunu haline gelmektedir. Artık modern dönemde olduğu gibi diğer bilgi türleri arasında ayrıcalıklı bir yere sahip olduğunu iddia edemeyecektir (Anderson, 2002: 41). Anderson, aslında Lyotard'ın bu eleştirisinin modernitenin kendini meşrulaştıran iki büyük söyleminin³ dayanağını oluşturduğunu, post-modern durumun ise tamamlayıcı özelliğinin bu üst-anlatılara duyulan güvenin sarsılmış olmasından kaynaklandığını vurgular. Bunlardan belki de en önemlisi özgürleşme fikridir. Bu durum solun 1960'lardan itibaren 1970'lerle geldiğinde içine düştüğü bunalıma bağlanabilir.

Solun yaşadığı erken dönem bunalımları, Fransa'daki öğrenci hareketinin hüsrarla sona ermesi, 1980'lerin sonundaki Sovyet bloğunun çökmesi ve 1970'lerle birlikte neoliberal politikalarla ekonominin sağ ideolojilerin etkisi altında kalması, Lyotard'ın eskiden aktif bir solcu örgütlenmenin içinde yer alırken post-modern bir çizgiye kayışının nedenleri olarak görülebilir. Lyotard, bu çizgiye kayışı ise temel olarak Marksizm ve kapitalist sisteme bakışını tümünden değiştirir. Kapitalizmin, temelde toplumsal-iktisadi bir görüngü olarak ele alınması gerektiğini öne süren Lyotard için, "kapitalizm, daha çok, bir figürdür. Bir sistem olarak kapitalizmi işleten işgücü değil, enerjinin kendisidir, fiziktir (sistem yalıtılmış değildir). Figür olarak kapitalizm, gücünü sonsuzluk fikrinden alır " (Anderson, 2002: 51). Kapitalizme dair bu "belirsizlik" içeren ve sistemi neredeyse insan yaşamından soyutlayan tanım Lyotard'ın siyasal açıdan da sol düşüncelerini temelden değiştirmiştir. Bu düşünceler genel olarak kapitalist sistemin karşı konulmaz gelişimini kabul eder. Kapitalizmin sürekli olarak evrenselleştiği fikri Lyotard'ı karamsarlığa itmiş ve bu karamsarlıkla Fransa'da ki öğrenci hareketlerini şöyle yorumlamıştır;

" " Us," diyordu," zaten sermayede iktidardadır. Sermayeyi ussal olmadığı için değil, tersine, ussal olduğu için ortadan kaldırmak istiyoruz. Us ve iktidar, bir ve aynı şeydir." "Kapitalizmde, sosyalizmle üstesinden gelinip aşılmaya götürecek hiçbir şey, hiçbir diyalektik yoktur: Sosyalizm, artık herkesin bildiği gibi, kapitalizmle özdeştir. Kapitalizme yönelik her türlü eleştiri, onu aşmak şöyle dursun, onu sağlamlaştırmaktadır." Kapitalizmi yıkacak tek güç, dünya gençliği arasındaki "arzu akışı" olabilirdi. "Tek

³Bunlardan ilki Fransız Devrimi'nden esinlenmişti; bilginin gelişmesi sayesinde kendi özgürlüğünü yaratan kahraman insanın öyküsüydü bu. İkincisiyse Alman İdealizmine dayanıyordu: Zaman içinde kendini açan hakikatin, yani tinin serüveni. Daha fazlası için Bkz. Anderson, P. (2002) Postmodernitenin Kökenler, çev. Elçin Gen, İstanbul: İletişim s.41

kılavuzları duygusal yoğunluk ile libidinal gücün çoğalması” olan bu gençler, arzularını sisteme yönelik libidinal yatırımdan yeni yaşam üsluplarına yöneltmekteydiler (Anderson, 2002: 44)”.

Bu yorumdan geriye Lyotard için geriye kalan tek şey, modernizme ait büyük anlatılara inanmazlık olarak gördüğü post-modernizmdir. Toplumların, sanayi sonrası kültürle post-modern olarak bilinen çağa girdikçe bilginin konumunun değişeceğini, üretimin esas gücünün bilgi olacağını, kuramsal tartışmaların niteliğinde tutarlılık, birleşme ve bütünleşme peşinde olmayan sanat dallarının bir ifadesi olacağıdır. Kapitalizmden başka seçenek yoktur. Post-modern, bütün alternatif yanılsamaların üzerine bir hüküm gibidir (Anderson, 2002: 69). Lyotard’la aynı dönemde çalışmalarda bulunan Jürgen Habermas’ın “*Modernite-Tamamlanmamış Bir Proje*” adlı konuşmasının her ne kadar post-moderniteye değinmemesine karşın Anderson, konuşmanın post-modern bir gönderge olarak değerlendirildiğini ifade eder (Anderson, 2002: 56). Habermas, süreçsel olarak yaşanan değişimini ve post-modernite fikrinin de kaynağını bu değişime borçlu olduğunu kabul eder. Habermas, modern Aydınlanma projesinin iki yönü olduğunu belirtir. İlki, bilim, ahlak ve sanat alanlarının ilk kez, bir din içerisinde birleşmiş olmaktan çıkıp, her biri kendi normlarıyla- hakikat, adalet, güzellik-işleyen özerk değer alanlarına ayrılmasıdır. Diğeri de bu yeni özgürleşmiş alanlardaki potansiyelin, gündelik yaşamın öznel akışına girerek, aralarında ki etkileşimlerle onu zenginleştirmesidir. Yolundan sapmamış haliyle modernite tasarısı budur (Anderson, 2002: 58). Bu tasarının hala gerçekleştirilmeyi beklediğini söyleyen Habermas, her ne kadar bunlara karşı akımların cereyan ettiği görülse de yaşam dünyasını canlandıracak bu kaynakların özlerinde bir şey kaybetmediğini belirtir. Bu karşı akımların yapısalcılık sonrası düşüncelerle beslenen muhafazakârlardan oluştuğunu belirtir ve çalışmalarını moderne saldırılarına karşı yapar. Fakat görünen odur ki, gerçekleşmeyi bekleyen modernizmin, Batı’da ki modern kültüre yönelik eleştiriler ışığında gerçekleştirilmesinin zor olduğunu da kabul etmek durumunda kalır. Bu kabulleniş yine soldaki yaşanan hüsrana ve kapitalist sistemin dönemsel olarak ilerleyişi fikrinin alt yapısından kaynağını alır.

Habermas’ta Lyotard gibi Marksist kökenlidir. Ama gelinen süreç ve değişim nedeniyle işçi sınıfının artık kapitalizm karşısında etkin bir gücünün kalmadığını kabul eder. Bunun yerine Callinicos’un vurguladığı gibi, Habermas’ın kafasındaki, 1970’lerde ortaya çıkmış olan ve birçok durumda “yaşam dünyasının sömürgeleştirilmesi eğilimine doğrudan direnç gösteren” feministler, çevrebilimciler, nükleer güç karşıtı ve barış yanlısı kampanyacıların oluşturduğu “yeni toplumsal hareketlere” geçiştir (Callinicos, 2001: 162).

Fredric Jameson’un, *Postmodernizm* çalışması da tamamıyla yeni bir kültürel üretimin oluşturulmasının vurgularını taşır. Jameson’a göre post-modernizm, modernitenin kendi içindeki bir çözülmüdür. Jameson, “Görünürdeki bütün veriler” modern dönemin sona erdiği, “temel bir bölünmenin, temel bir *coupure*’ün (kopuş, ç.n) ya da niteliksel bir sıçramanın, bizi 20.

yüzyılın başlarının yenedünyası olan muzaffer modernizmden kesin biçimdeki ayırdığı yaygın kanıyı desteklemektedir” der (Jameson’dan aktaran Anderson, 2002: 74). Bu niteliksel sıçrama yaşanan teknolojik değişikliklere, kapitalizmin daha önceki dönemlerle arasında ki radikal farka ve sanatın post-modern göstergelerine bağlanır. Jameson’un fikirleri bu bakımdan iki ismin çalışmalarından kaynağını alır. Bunlardan ilki *Geç kapitalizm* kitabıyla Ernest Mandel diğeri Jean Baudrillard’ın simularkının günümüz kapitalizminin kültürel imgelemi üzerinde etkisini konu alan eseridir.

Jameson, kendi post-modern yorumunu yalnızca estetik bir kopuşu ya da bilgi kuramsal bir kayma olarak görmez. Post-modernizmi, hâkim üretim tarzının yani kapitalizmin tarihindeki yeni bir kültürel evresi olarak görür. Jameson’a göre kapitalizmin üç uğrağı olmuştur: “piyasa kapitalizmi, tekelci evre ya da emperyalizm evresi ve bizim içinde yaşadığımız- yanlış bir biçimde sanayi sonrası denen, ama aslında çokuluslu kapitalizm demenin daha uygun olduğu evre”. Her evreye, belirli bir teknoloji- buhar (piyasa), elektrik ve otomobil (tekelci), bilgisayar ve nükleer güç (çok uluslu) - ve ayrıca belirli bir “kültürel egemen” -piyasa kapitalizmine realizm, emperyalizme, Modernizm- karşılık gelir. “Post-modernizm, geç, çokuluslu ya da tüketim kapitalizmi olarak tanımlanan üçüncü evreye karşılık gelmektedir (Callinicos, 2001: 2002).

Buradan Jameson, modern elektronik sanayinin teknolojik atılımına, kâr ve inovasyon açısından taşıdığı öncü sektör rolüne, ulus ötesi şirketlerin örgütsel yapısının belirleyiciliğine, üretim faaliyetlerinin ücretlerin düşük olduğu deniz aşırı bölgelere taşınmasına, büyük medya kuruluşlarının ortaya çıkarak iletişim alanında sınırları aşan benzersiz bir güce sahip olmasına işaret eder (Anderson, 2002: 81). Gelişmelerin gösterdiği şudur ki modernizm, artık bu gelişmelerle tamamlanmış ve toplumsal bütün göstergeleriyle birlikte yerini yeni bir kültüre bıraktığıdır. Bu yeni kültürel oluşum temelini tamamıyla toplumun genelini kapsayan kapitalist sistemin sunduğu bir uzantıdır. Kapitalist sistemin bu çokuluslu doğası ve teknolojinin sağladığı iletişim olanaklarının öznenin oluşumu noktasında da getirdiği değişiklikler vardır. Öznenin 1960’larda ve 1970’lerde ki büyük çalkantılar ve yenilgilerden sonra geleneksel kimliklerin barındığı zeminler yok ettiği fikri hâkimdir. Jameson’un Mandel’den aldığı *Geç Kapitalizm* de hala sınıflı bir toplum söz konusudur ama sınıf eskisi gibi değildir. Bununla birlikte, hizmet ve enformasyon sektörlerinin yeni bir çalışan şekli ortaya çıkardığına inanılır. Eski sanayi düzeninin sarsılması ile birlikte, geleneksel, sınıfsal oluşumlar zayıflamış, tipik olarak etnik ya da cinsel farklılıklara dayanan yerelleşmiş gruplar ve bölünmüş kimlikler çoğalmıştır. Post-modern çağda belirleyici olan artık bütün dünyadır (Anderson, 2002: 91). Anderson, “Jameson’un kuramını yine siyasal bir yenilgiden-1960’lardaki radikal hareketlerin bastırılmış olmasından-beslenerek ve yapısalcı, yapı sökücü, yeni-tarihselci gibi Marksizim’e uzak pek

çok düşünce tarzıyla eleştirel bir ilişki kurarak oluşturmuş” olduğunu; “ama post-moderne dair yapıtı, klasik metinlerin temel koordinatları içinde yer aldığı” söyler (Anderson, 2002:102).⁴

Jameson’a soldan yöneltilen en önemli eleştiri kapitalizmin gelişimine yönelik yaptığı ilerleme fikrinin Mandel’in *Geç Kapitalizm* çalışmasında ki süreçsel farklılığıdır. Mandel, yeni aşamayı 1945’ten itibaren ele alırken Jameson, post-modernin ortaya çıkışını 1970’lerin başı olarak gösterir (Anderson, 2002:112). Bir diğer eleştiri, genel olarak post-modern aşamayla üretim sürecinde köklü değişimin yaşandığının kabul edilmesinin yanlışlığı noktasında ortaya çıkar. Kaynak olarak alınan sanayi sonrası toplum öngörüsünün desteklendiği esnek üretimin büyük ölçüde abartıldığı ve gerçeği yansıtmadığı söylenir (Anderson, 2002: 113). Bu noktada hem fordizmin hem de post-fordizmin abartıldığı vurgulanır. Benzer şekilde, bir dizi sanat pratiği olan post-modernizm de, hâkim kültürel biçim olmak şöyle dursun, büyük ölçüde hayalden ibaret olduğu belirtilir. Post-modernizme atfedilen bütün estetik pratikler ve öğeler-gelenek yığılması (bricolage), popüler olanla oyun, kendine gönderme (reflexivity), melezlik, pastiş, figüranın öne çıkması, öznenin merkezileşsizleşmesi- modernizmde de görülür. Burada hiçbir kritik kopuş söz konusu değildir (Anderson, 2002: 114).

Anderson, “post-modernizmin, kendisine yönelik hiçbir rakiple mücadele etmek zorunda olmayan bir kapitalizmin kültürel mantığı” olduğunu söyler. Direnişin, ancak bu düzenin bütün yönleriyle görüldüğünde mümkün olduğunu yazar (Anderson, 2002: 163). Anderson, post-modernin ideolojik açıdan iki yönlü oluşu, tarihsel karşıtlığa bağlanabilir olduğunu yazar. Şematik olarak bunu şöyle açıklayabiliriz: İşçi ve öğrenci hareketlerinin uğradığı hüsrân, ekonomide piyasanın hâkimiyetiyle sonuçlanırken, ezilen ve aşağılananların seslerinin duyulmaya başlaması siyasette ahlakın ve devletin sorgulanmasına götürmüştür (Anderson, 2002: 161). Kumar ise, modernizm ve post-modernizm arasında kurulan bu elverişli koşutluk ilişkisinin iş görmeyeceğini söyler. Modernizmin genelde modernliğin belli başlı akımlarına karşı kültürel bir tepkidir. Aynı şey post-modernizm ile sanayi sonrası (ya da geç kapitalist) toplum arasındaki ilişki için söylenemez (Kumar, 1995: 139). Kumar, modernizm ile post-modernizm ilişkisini ele alan kuramcılarının hepsinde post-modern kültür ile sanayi sonrası toplum arasında bir yondeşlik ya da tamamlayıcılık görmekte olduklarını belirtir. Bundan dolayı, modernliğin genel düzeni içerisinde bir kopmayı ya da süreksizliği temsil etmesi anlamında modernist kültürü modern toplumdan ayrı bir şey olarak ele almak isabetli olabilse de, aynı strateji post-modernizme uygulanamaz (Kumar, 1995: 139). Fakat Kumar, burada daha büyük bir sorunun göz ardı edildiğini söyler. Post-modernist kültürü sadece toplumsal

⁴Jameson, *Lukacs’tan dönemselleştirme ve anlatı tutkusun* ; Bloch’tan lekelenmiş bir nesne dünyasından gizli kalan umutlara ve düşlere saygıyı; Sartre’den dolaysız yaşantının girift dokusuna nüfus etmeyi; Lefebvre’den kentsel mekana ilişkin merakı; Marcuse’den ileri teknoloji ürünlerinin tüketiminin sonuçlarına ilişkin kavrayışı ; Althusser’den zorunlu bir toplumsal tasavvur olarak ideolojiyi kavrayışını; Adorno’dan nesnenin bütünlüğünü tam anlamıyla “meteforik bir kompozisyon” olarak temsil etme kararlılığını devralmıştır. s.102

bağlamından ayrı ele almanın zor olduğunu, kültür ve toplumun yalnızca görünüşte birbirinden ayrı ele alındığını; oysa gerçekte birbirinin üstüne yığılmakta olduğunu belirtir (Kumar, 1995: 140).

Bu noktada, Lyotard'ın ve diğer sanayi sonrası kuramcılarının "bilginin temel üretim haline geldiği" ve "toplumun bilgisayarlaşmasının" temel gerçeklik olarak ele alınması ve post-modern biçim altında bilginin, basitçe sanayi sonrası toplumun kültürel ürünü olmayıp; tam da "bilgi toplumu"nun bir boyutu olduğu savunusu Kumar'ı haklı çıkarır. Aynı zamanda, Jameson'un post-modernizmi modernizden bir kopuş olarak değil geç kapitalizmin kültürü olarak görmesi aynı haklılığı destekler. Hatta geç kapitalist kültürel mantığın toplumla arasında yeni bir ilişki doğurduğu ve kültürün kapitalist üretimin bir parçası değil özü olduğu söylemleri, post-modernizmi kültürel bir arka plan değil yeni bir toplumsal yapılanma olduğu düşüncesine bizi götürür.

Post-modern bakış açısına göre, modern; sınırları manifestolarla belirlenmiş, her şeyin kesin çizgilerle birbirinden ayrıldığı bir dünyadır. Post-modernin dünyası ise bir sınırlılık dünyası değil, bir iç içelik dünyasıdır- sınırları aşmanın, melezliğin, pot-pourri' nin kutsandığı bir dünya. Böylesi bir atmosferde, dönemin ruhuyla hiç bağdaşmayan iddialı bir pürizmin yadigârı olan manifesto da güncelliğini yitirir (Anderson, 2002: 131). Devrim umutları boşa çıkmış bu kuşak, teselliye, 1980'lerde yaşanan aşırı tüketime dayalı patlamada kendisine çıkış bulan kinik bir hazcılıkta aramıştır. "Bu konjoktür- Batı'daki yeni orta sınıfın içinde bulunduğu refah ve bu sınıfın önde gelen sözcülerinin birçoğunun uğradığı siyasal hayal kırıklığı- giderek çoğalan post-modernizm söylemleri için uygun bir ortam yaratmıştır (Anderson, 2002: 115).

Post-modernizm farklılıkların vurgulandığı, dünyanın ve insan bilgisinin parçalı olduğunun bütünleştirici hiçbir şeyin bu bakımdan kabul edilemeyeceğinin savunusudur. Buna bağlı olarak böyle bir süreçten geçtiğine inanılan toplumun doğal olarak modern dönemden ayrıştığı ve post-modern bir topluma geçtiği vurgulanır. Bu geçiş modernlik durumundan sonraki bir uğrak değil tıpkı kapitalizmin karşı konulmaz büyümesinin kabulü gibi kaçınılmaz bir sonudur. Birlik, özdeşlik, totalite, evrenselcilik post-modernizm için her alandan kapı dışarı edilesi kavramlar uzantısı sunar. Bu kavramları bünyesinde bulunduran her alan farklılık, çoğulluk ve heterojenliğin karşısında karşı konulamaz bir yıkıma uğrar. Post-modern toplum bu varsayımla büyük anlatılar yerine kimlik politikalarının, cinselliğin, kadın hareketinin ve doğa sorunlarını gündeminde tutan parçalı anlatıların tartışıldığı bir görüntü sunar. Modern dönemle simgeleştirilen, ekonomik indirgemeciliğine vurgu yapılan sol düşüncenin dayandığı varsayılan toplumun iki kutuplu yapısı, günümüz toplumunun bu çok çeşitli ve hareketli yapısı için kabul edilemez durur. Bu bakımdan toplum, iki farklı kutba indirgenemeyecek kadar karmaşık ve farklılıklar içermektedir.

Post-modernizmin, modernizme dair bu eleştirileri aslında kendisinin de bu yapı içinden çıktığının en büyük göstergesini bize sunar. Onu var eden tam da modernizmin kendisidir. Post-modernizmin her ne kadar süreklilik ve tarihsellik gibi devamlılık gösteren anlatıları kabul etmese de varlığını modernizme borçlu olduğu açıktır. Aktarılan süreç ya da kültürel değişimin algısı tamamıyla modern dönem eleştirisi üzerinden yürütülür ki bu da bir bakıma bütünsel bir tablo çizer. Modern dönemin büyük ve indirgemeci anlatılarını eleştirirken kendisi de “farklılık” “parçalılık” “heterojenlik” dışında herhangi bir tanımlamaya içinde yer vermeyen tutumuyla aynı konumu paylaşır. Aydınlanma düşüncesinin süreklilik göstereceğine inanılan ilerlemeci anlayışının yanlışlığı, rasyonel öznenin utanç verici insanlık durumları yaratması, devrimlerin başarısızlıkla sonuçlanması elbette sorgulanması ve üzerine düşünülmesi gereken alanlardır. Fakat kapitalist üretim sisteminin post-endüstriyel/post-fordist aşamasıyla birlikte karşı konulamaz büyüklüğünün engel olunamaz gelişim düşüncesi bu sorgulamaların en büyük kısmını oluşturmaktadır. Kapitalist üretim sisteminin hayatın her alanına sızmış olduğu ve sistemden kurtuluş düşüncesinin post-modernist düşünce tarafından yok sayılması elbette eleştirdikleri bütünsel anlatılara düşmek istemeyişlerinin bir uzantısı gibi dursa da aslında sistemin başarılı olarak ilerleyişinin kabulünden başka bir şey değildir.

Son olarak Anderson’la başladığımız noktaya dönecek olursak; post-modernizm kavramının kökenleri edebiyattı, bir tarz olarak üne kavuştuğu alansa mimarlıktı (Anderson, 2002: 132). 1979’da Lyotard’la başlayan Habermas, Jameson’la devam eden Marksist kuram eleştirisi üzerinden şekillenen bir felsefi yapılanma, toplumsal ve buna bağlı olarak sol siyasal bakış açısının da değişiminin alt yapısını hazırlamıştır. 1960’lar ve 1970’ler de ki sol hüsrانların, Sovyet bloğunun dağılması ve neoliberal politikaların hâkim olduğu ekonomik durumun bunun alt yapısını oluşturduğunu vurguladık. Burada siyasalın oluşumu noktasında Marksizm’e yöneltilen eleştiriler, Marksizm’in de aynı zamanda modernin içinden çıkmış bir kuram olması ve eğer modernlikten bir kopuş yaşıyorsa doğal olarak onun içinden çıkmış bu kuramında revize edilmesi gerekir inancının hâkim olduğunu söylemek yanlış olmaz. Fakat Marx’ı ve Marksizm’i modernist düşüncenin diğer çizgilerinden ayıran unsurların burada gözden kaçırıldığını ifade etmek gerekir. Marksizm’i diğer modernist düşüncelerden ayıran temel nokta; modern çağın çelişik karakteri ve bu çağın en önemli dinamikleri olarak bu çelişki ve çatışmalar üzerine getirdiği vurgudur (Therborn, 2011: 156).

Modernizme, hâkim olan liberal fikirlerin özel mülkiyet temelli bireyselleşmesine karşı Marksist bakış açısı, yabancılaşmayı getirir. Üretkenliğin gelişmesi fikrine ise, sömürü ve bölüşüme dayanan kutsallaşmayı arttıracak, mevcut üretim ilişkilerinin aşılması, kapitalist yayılımın ve küreselleşmenin doğal olarak proleterleşmeyi arttıracak çelişkili yapısını sunan Marksist analiz, post-modern çizgi tarafından ne yazık ki görmezden gelir. Kapitalizmin bu çelişkili yapısına yönelik eleştiri, post-modern bakış açısıyla artık modası geçmiş olarak kabul

edilir. Kapitalizmin karşı konulmaz bir başarı elde ettiği, sosyalizmin de başarısız ve hüsrarla dolu hikâyesinin sona erdiği karamsar bir kabullenıştır. Sol umutlar neredeyse tükenmiştir ve kapitalizmin ufak çatlakları dışında herhangi bir mekân yoktur. Hatta kapitalizm o kadar küreselleşmiştir ki onu neredeyse görülmeyecek bir konuma getirmiştir. Kapitalizmin zaferine işaret eden bu büyüklük ne yazık ki post-modernist düşünceyi üzse de, sisteme yönelik eleştirinin de aynı oranda büyüdüğü düşüncesinin günümüz için hala geçerli olduğudur. Hali hazırda Marx'ın ön gördüğü sistemin içsel yapısından kaynaklı olan bu büyümenin, diğer taraftan aynı büyüklükte bir eleştirel gücün oluştuğu fikri post-modernin bu yüzeyler dünyasından daha sağlam bir eleştiri olur. Elbette kapitalist sistemin küreselleşmiş yapısı önceki süreçlere göre daha çok karmaşıklaşmıştır. Ancak çokuluslu şirket yapılarının sömürücü kolları olan taşeronlaşmanın ve buna bağlı esnek üretimin geçmişe oranla daha büyük bir sömürü yarattığı görülmeli ve sistemin temel yapısından ödün verilmediğinin kabul edilmesi gereklidir.

2.2. Post-Modern Toplum Algısıyla Değişen Marksist Kuram; Post-Marksizm

Marksist teori ve onun dünyayı algılayış ve tanımlayış düşünce yöntemi olan “diyalektik” ve “tarihsel materyalizm” günümüzde çok sayıda eleştirinin üzerinden şekillendiği vasıfsız bir pozisyona getirilmeye çalışılmıştır. Bu pozisyon, toplumsal yaşamı ve siyasal yapıyı anlama noktasında ki bu iki önemli düşünme tarzını terk edilmişliğe mahkûm bırakmıştır. 1980’lerde liberal muhafazakârlığın, yeni sağın zaferi olarak görülmesi karamsarlığı ile kendini farklı göstergelerle Marksist olarak gören çevrelerin bu mahkûmiyette oldukça büyük bir payı vardır. Bu mahkûmiyet solun ve sosyalizmin artık öldüğü fikirleriyle beslenen muhafazakâr ve milliyetçi taraflarda görülmesi şaşırtıcı değilken sol konumlanma da görülmesi oldukça tartışmalıdır.

“Marksizm ağacının defalarca tepesi budandı, çoğunlukla iyi niyetle aşılandı ve artık fazla iyileşme umudu vermiyor” (Negri, 2006: 14). Marksizm’e dair Negri’ye ait bu yorum belki de genel olarak kuramdan çeşitli şekillerde ayrılmaya giden seslerin bir özeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sesler Marksist geleneğin bir parçası olma söylemiyle beraber kuramdan belirgin bir ayrışmanın ve belki de kuramın temel söylemlerini reddeden kuram dışı bir düşünce sunmaktadır. Toplumsal değişim süreçlerinden, yeni politik kavramlara (özne, egemenlik, devlet, iktidar ve devamını kapsayan kavramların post-modernliğin sağladığı düşünceyle yeniden tanımlanarak oluşturulan kavramları işaret etmektedir), tarihsel kavrayıştan uzak bir hareketle klasik Marksizm’den kopuşu ifade etmektedirler. Bu kopuş, gerçeklikte verili hiçbir düzen olmadığı, var olan ne varsa dilin ve söylemin gücüyle rastlantısal olarak kurulduğu fikrini taşımaktadırlar.

Gerçeklikte varolan bir düzenin olmaması bu düşünce sahiplerinin, nedensellik oluşturan hiçbir ilişkinin de olmaması düşüncesini pekiştirmiş, ortaya sadece söylemin ve tesadüflüğün, gerçekliği hareket ettirdiği noktasına ulaştırmıştır. Felsefi olarak post-modern bir çizgi izlenerek kabullenilen bu söylem ve tesadüflük, yeni oluşturulan politik düzlemde işçi sınıfının üretim ilişkileri içindeki belirleyiciliğinin ve sınıf politikasının bu bağlamda sosyalizmin yerini, söylem yoluyla kurulan yeni özneliliklerin bir araya gelerek oluşturacağı demokratik mücadelelere bırakır. Sol görüşleri değiştiren ve klasik kuramdan ayrılmaya giden bu düşüncelerin, genel olarak Sovyet deneyiminin başarısızlığı, 1968 hareketinin ve kuram öngörülerinin gerçekleşmemesi ya da daha iyi bir tabirle beklenen devrimin işçi sınıfı tarafından bir türlü gerçekleştirilememesi, kurama karşı eleştiriler ve ayrışmaları beraberinde getirdiği kabul edilir. Özellikle 1968 hareketi bu düşünce sahiplerince kitlesel işçi hareketinin sonucuyla bütünleştirilmiş ve bu hareketin sonu Marksist düşünce içinde ayrışmalara neden olmuştur. Bu kanı kapitalizmin beklenen sonunun gelmeyeşine aksine bu tarihten sonra kapitalizmin daha çok evrenselleşmiş/küreselleşmiş olması Marksist kuramdan ayrışmanın gerekliliği üzerine yoğunlaşan fikirsel alt yapıyı oluşturduğu söylenebilir.

Bu fikirsel alt yapı post-modern dönemin felsefesini oluşturan 1970'lerden itibaren kapitalist sistemin gelişim sürecinde farklı bir ilerlemenin olduğu kanısıyla pekiştirilir. Bu dönemdeki ekonominin en önemli göstergesi olan çokuluslu şirketlerin sahip olduğu uluslararası sermaye, buna bağlı olarak küresel pazar ve uluslararası üretim şekli sunmasıdır. Bu küresel dolaşımın ve ulusu aşan sermayenin ulus devlete olan bağımlılığını kaybettiği ve neredeyse devletten bağımsızlaştığına inanılır. Bu dönem yüksek teknoloji ve yoğun bir bilgi içeren enformasyon çağı olarak görülür. Post-Marksist düşüncenin küresel kapitalizmin sınırsız halini kabullenışı günümüz ekonomik yapısı göz önüne alındığında da yadsınamaz bir durumdur. Fakat buradaki temel soru işareti kapitalizmin bu küreselleşmiş yapının bir başarı hikâyesi olarak sunulmasının tartışmalı halidir. Yani küresel kapitalizmin Marx'ın analiz ettiği şekliyle sistemin temel çelişkileri, kapitalist yayılmacılığın çarpık mantığı düşünülmeden yapıldığıdır. Bertell Ollman, aslında günümüz sosyal bilimlerinin genel olarak Marx'ın diyalektik anlayışını görmezden gelerek "insana dair bütüncül bilgiyi parçalara ayırıp bunları birbirinden yalıtık uzmanlık alanların, her birisi kendine has bir dile sahip disiplinlerin dar alanına sıkıştırmak ve üzerinde istatistiksel manipölasyon yapmanın mümkün olduğu yaşamın bu küçük alanlarına odaklanmak suretiyle bu eğilimi" arttırdığını belirtir (Ollman, 2008: 17).

Wood, Marx'ın belki de kendi yaşadığı dönemde filizlenmekte olan bu sistemi analiz gücünün kabiliyetini gösteren: "Sürekli üretimdeki devrimsel değişiklikler, sosyal durumlarda ki kesintisiz rahatsızlık verici durumlar, her zaman süre gelen belirsizlik ve çalkantılar... Sabitlenmiş, dondurulmuş ilişkiler biterken, yeni oluşumlar kemikleşmeye fırsat bile bulamadan antika haline gelir. Katı olan her madde, buharlaşarak havaya dağılır" ön görülerinin günümüzü

yansıtmakta ne kadar başarılı olduğunu ifade eder (Wood, 2007: 209). Bu öngörüler hali hazırda varken klasik kuramdan ayrışan post-Marksist düşünürlerin neden post-modern felsefeyi benimsediklerini anlayamadığını yazar. Marx'a ait yukarıdaki öngörülerden daha uç hangi post-modernlik vardır? diye sorar. Ancak post-Marksist düşünce, post-modernite süreciyle modern sosyalist geleneğinin ekonomik ve toplumsal alanları açıklamakta yetersiz kaldığı, çünkü içinde bulunulan dönemin yeni bir çağın başlangıcı olduğu, bunun da modernliğin sonu, bütün eski ideolojilerin ve eski rasyonellik ilkelerinin artık geçersiz olduğu argümanlarını sahiplenir. Sosyalist geleneğin yenilenmesi, klasik Marksist argümanların işlevsizleştiği ile bütünleşen ve bu şekliyle klasik Marksist kuramdan ayrışarak post-Marksist olarak kendini ayrıştıran düşünce; ekonomik tümleştiricilikle yapıldığına inanılan; toplumun sınıf temelinde değerlendirilmesini, tarihin itici gücü olan sınıf mücadelesini, işçi sınıfını, üretimin merkezinde olan emeği, üretim ilişkilerinin belirleyiciliğini, sosyalizmin güncelliğini ve siyasal devrim gibi Marksizm'in temel tezlerinden kopmayı ifade eden bir cepheye çekilir.

Post-Marksist düşünce, kendi içinde farklılaştığı görünse de temel olarak yukarıda bahsedilen Marksizm'e ait temel tezleri parçalara ayırıp yeniden tanımlamaları ve tanımlanan her parçanın bir bütünlüğe konulamaz hale getirilmesinde birleşir. Wood, genel olarak bu düşünce sahiplerinin "kapitalizmin içyapısında" sınıfların ekonomik olarak belirlenen siyasal kutuplaşması" yönünde bir eğilim yokluğundan, bu nedenle işçi sınıfının çıkarlarına yönelik "devrimci" sosyalist politikanın "savunulamaz" bir şey olarak görmelerinden ve buna karşılık, sosyalist politikanın amacı halk ittifakları kurmak" olduğu üzerinde durduklarını belirtir (Wood, 2006: 120).

Ollman, Marksizm'i, neredeyse bütünüyle kapitalizmin, onun nasıl işlediğinin, nasıl ortaya çıktığının ve günümüze dek nasıl geliştiğinin üzerine çalışan bir kuram olarak görür. Aynı zamanda kapitalizmin kendisinden tamamen farklı ve çok daha insancıl bir toplum biçimine dönüşme potansiyelinin ve elbette sınıfın (kapitalizmin kaldırılmasında büyük ve en acil yararı görecektir olanların) bunu nasıl gerçekleştirebileceğinin analizi olduğunu ifade eder (Ollman, 2013: 38). Bu analizin yapılmasında ki en önemli yöntemin diyalektik olduğunu belirten Ollman, "diyalektik araştırmanın kendisi, kapitalizmde nelerin olup bittiğini somutlamayı, kapitalizmin işlemlerini ve gelişimini sağlayan araç ve biçimlerin izini sürmeyi ve sonra da onun ne yöne ilerlediğini yansıtmayı amaçlayan" bir yöntem olduğunu belirtir (Ollman, 2008: 34).

Wood, post- Marksizm tarihine bakıldığında, kapitalizmin zaten evrensel olduğu önermesiyle bağladığını, post-Marksist'ler için kapitalizmin evrenselliğinin, Marksizm'i *terk etmenin* (Wood'un vurgusu) asıl nedeni olduğuna değinir. Yani post-Marksist düşünce için kapitalizmin, nasıl ortaya çıktığı, nasıl işlediği ve günümüzde ki evrenselleşmiş şekline nasıl geldiği üzerinde çok da durulmamaktadır. Kapitalizm var olan haliyle kabullenilmekte hatta bu sistemin dönüşümü noktasında sistemin tamamen ortadan kalkmayacağı çoğu noktada artık

belirsizleşmiş bulunan gelişimine karşı olunamayacağı, sadece sistemin ufak çatlakları için verilecek yerel mücadelelerin olabileceğine bizi götüreceği belirtilir. Dolayısıyla oluşumu tarihsel birikim koşullarından koparılan bu evrensel kapitalizm yorumu, bu sistemde farklı çıkarları olan kutuplaşmış sınıf algısını ve sistemin yok edicileri olan işçi sınıfının ve bu sınıfın gerçekleştireceği sınıf mücadelesini tamamen görüş alanından çıkarır.

Post-Marksist düşüncenin felsefi alt yapısının Nietzsche ve Spinoza gibi eski filozoflardan, Lacan, Lyotard, Foucault ve Derrida gibi yapısalılık sonrası düşünürlerden devşirildiğini söylemek yanlış olmaz. Yapısalılık sonrası felsefe, post-modernizm düşüncesini pekiştiren ana etkenlerdendir. Post-modernist düşüncenin de Marksist tartışmalardaki etkisi alenen kabul edilmektedir. Yapısalılık ve post-yapısalılık felsefesinin, Marksist düşünceden ayrılıkların bir nedeni olarak gören Anderson, “bir zamanlar hüküm sürdükleri her yerde Marksist olanların yerine yapısalıcı ve yapısalıcı- ötesi fikir ve temaların muzaffer yükselişi- Michael Foucault’nun teorileştirmeye çalıştığı gerçek bir “epistemik” kayma- bu yenilginin kanıtıdır denilebilir” der (Anderson, 1986: 43). Bu kaymayı genel olarak şöyle açıklar;

“Açıktır ki, tüm çekişme tek bir ana sorun çerçevesinde dönmüştür ve yapısalcılığa Marksizm üzerinde tartışmasız bir zafer sağlayan tam da onun Marksizm’in kendi toprakları üzerindeki üstünlüğü-müş-ilk kertede- gibi görünecektir. Bu sorun neydi? Esas olarak şöyle konulabilir: insan tarihi ve toplumunda yapı ve özne arasındaki ilişkinin doğası bu ilişkinin karşılıklı durum ve konumları bilmecesi Marksist teorinin kenarda kalmış ya da mevzii bir belirsizlik alanı değildi. Gerçekten de, bu bilmece, insan uygarlığının gelişmesinin bir ifadesi olarak hemen her zaman, tarihsel materyalizmin en temel ve en merkezi sorunlarından birini oluşturmuştur... Bunu Marx’ ın kendi yazıları içindeki muhtemel ayrıklığa yani tarihsel gelişimin temel motoru olarak bir yanda üretim güçleri (forces of production) ile Üretim ilişkileri arasındaki çelişkiyi... Diğer yandan da sınıf mücadelesini kabul etmesi arasında ki gelgite bakarsak hemen anlayabiliriz... Bu iki farklı nedensellik tipi ya da açıklama ilkesi tarihsel materyalizmin teorisinde nasıl eklemlenmelidir?”(Anderson, 1986: 44).

Anderson, yapı-özne ilişkisi probleminin Marksizm’in temel teorik problemlerinden olsa da bunun hala doyurucu bir yorumunun yapılmadığı ya da daha açığı geliştirilemediğini ifade eder. Ve post-Marksizm kuramsal ayrılığının tarihsel gelişim temel motorunun bu iki farklı nedensellik ilkesi tartışmalarından beslendiklerini belirtir. Yapı özne ilişkisi, alt yapı ile üst yapının ilişkilendirilmesi ve bu çerçevede tarihi öznenin yeniden tanımlanması olarak kabaca ifade edilebilir. Yapısalılık, Ferdinand de Saussure’ ün geliştirdiği yapısal dilbilim yaklaşımının, sosyal bilimlerden politikaya uzanan yeni bir kuramsal temel yaratmıştır. Saussure’ün dilbiliminin öncülük ettiği pek çok alan, onun gösterenle gösterilen arasındaki ilişkiye dayalı gösterge formülasyonundan yararlanmıştır. Bu formülasyonu Claude Levi-Strauss, takip etmiştir. Levi-Strauss, yapı-özne ilişkisi problemini özneyi ortadan kaldırarak çözmeye çalışırken, yapıyı da tarih aşırı “insan aklına” bağlamıştır.

Bu çizgiyi Althusser, Foucault ve Derrida izlemiştir. Althusser, ideoloji kuramıyla öznesiz bir tarih anlayışından hareket ederken, Foucault'da iktidar ve söylem yoluyla öznenin kurulabileceğini yazar. Buna göre, özneyi kuran iktidardır. Ve iktidar her yerdedir. Foucault'nun her yerde bulunan iktidar anlayışı, merkezileşmiş iktidar yapılarını ve bunlara karşı bütünlüklü bir mücadele olasılığını ortadan kaldırır. Genel olarak, yapısalcılık ile post-yapısalcılık, öznenin yapı tarafından üretildiği, en iyi halinde yapının özneye öncel olduğu konusunda temel bir ortaklığa sahiptir. Bu iki yaklaşım tarihi yapan özne ve evrensel hakikat/doğruluk iddialarını sorgulamak konusunda iddialaşırlar. Kartezyen özne düşüncesine dayanan birey merkezli bütün kurumsal yaklaşımları eleştirmeye soyunan post-yapısalcı yaklaşımlar, radikal bir eleştiri zeminini kurmaya çalışırken, en genel anlamda statükoya müdahale etmeyen bir kavramsal şemaya ulaşırlar (Adaklı, 2001: 16).

Post-Marksist düşüncenin bilinen isimleri; Ernesto Laclou, Chantal Mouffe, Antonio Negri, Michael Hardt, Alain Badiou, Etienne Balibar vd. dan oluşan bir listede toplanabilir. Liste kalabalık ve sundukları tezler bakımından da farklı noktalarda durdukları söylenebilir. Daha iyi bir söylemle klasik Marksizm'den ciddi biçimde kopuşu göstermek noktasında birleşen, fakat Marksizm'e sadakat noktasında ayrışarak, düşünsel bir festivali andırmaktadırlar. Hatta 20. yüzyılın klasik Marksist kuramla bir hesaplaşma dönemi olduğu söylenebilir. Düşüncenin önde gelen isimlerinden Ernesto Laclou ve Chantal Mouffe'a ait *Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal bir Demokrasiye Doğru* çalışması post-Marksist düşüncenin verdiği en çarpıcı çalışmalardan biridir. Bu çalışma da temel olarak; maddi çıkar diye bir şeyin olmadığı, yalnızca bunlar hakkında söylem yoluyla kurulmuş fikirlerin bulunduğunu belirtilir. Laclou ve Mouffe'a göre hiçbir "sabit" toplumsal çıkar ya da kimlik olmadığı, bütün toplumsal kimliklerin söylem yoluyla kurulduğu ve bunların siyasal bakımdan tartışılabilir olduğunu söylenir.

Yalın, mutlak, mekanik, doğrusal ve çelişkisiz bir belirlenme yoksa hiçbir kesinlik, hiçbir ilişki, hiçbir nedensellik de yoktur. Hiçbir tarihsel koşul, bağlantı, sınır, olanak yoktur. Yalnızca keyfi bitişmeler, "konjonktürler" ve rastlantılar vardır. Gerçeğin ayrı ayrı ve birbirinden soyutlanmış parçalarını bir arada tutan bir şey varsa, bu, sadece söylemin mantığıdır. Laclou ve Mouffe'a ait tezler, işçi sınıfının sosyalist mücadelede ayrıcalıklı bir konumunun olmadığını, birleşik bir özne olan işçi sınıfının yürüttüğü sosyalizm mücadelesi yerine, "çoğul" bir öznenin yürüttüğü "radikal çoğulcu demokrasi" mücadelesi olarak özetlenebilir. Wood, bu yorumun bizi, demokratik bir dürtü ve bir "demokratik mücadeleler" çoğulluğu, tarihin itici gücü olarak maddi çıkarların ve sınıf mücadelesinin yerini aldığını, sosyalist istemlerin ise "demokratik devrimin içindeki bir uğrak" olduğu düşüncesine götürdüğünü belirtir.

Laclou ve Mouffe, tartışmasız post- Marksist yazının ilerleyişinde etkili isimlerdir. Onlarla aynı yazın içinde bulunan düşünürler, bu iki ismi hem etkilemiş hem de etkilenmişlerdir.

Ekonomik belirleyicilikten uzak post-modern felsefenin ve post-yapısalcı teorisinin, teorik arka planını oluşturduğu, küreselleşmiş ekonomiyle kapitalist zaferin ve 1968'den sonraki sol umutsuzluğun siyasal durumundan beslenen bu düşüncenin oldukça geniş bir söylem gücü olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada, kapitalizmin özüne ilişkin bir değişimin olmadığı kabul edilmekle birlikte, günümüz görüntüsü açısından daha çok karmaşıklaştığı kabul edilmektedir. Yeni döneme ilişkin yapılan enformasyon toplumu, sanayi sonrası toplum, bilgi toplumu ve post-modern toplum tanımlamaları ise kapitalist sistemin özüne dair bir değişimin kabul edilmeyişi açısından fazlaca abartılmış kavramlar olarak görülmektedir. "Oyunun adı hala kapitalizmdir" (Arriaga, aktaran Kumar, 1995: 45). Bu bakımdan sistemin özüne ilişkin eleştiriler günümüz için belki de daha öncelikli bir konumda bulunmaktadır. Marksizm çatısı altında bulunan fakat post-yapısal ve post-modernist düşüncelerden etkilenen sol düşünürlerin ise çalışmaları sosyal bilimler yazını için önemli literatürler. Fakat sermayenin sektörel değişimine göre yapılan sanayi emeğinin yerini hizmet ya da enformasyona kayışı, buna bağlı olarak işin yapılış şeklinin değişmesi ve devamındaki Marksizm'e ait tezlere ilişkin topyekûn değişim analizleri ise tartışmalıdır.

3. KLASİK MARKSİST ARGÜMANLARIN YAPI BOZUMU

21. yüzyıl, ekonominin küresel coğrafyasının, ulus devletlerin yaşadığı krizlerin, yeni maddi olmayan üretimin ve bu üretkenliğin uzantısı olan yeni bir politik ufkun oluşumunu temsil eden değişim fikriyle dolup taşan çalışmalarla doludur. Bu değişimin zamansal ya da mekânsal olarak ne zaman başladığına dair kesin ifadeler kullanılsa da değişimin ve dönüşümün kesin olduğu hatta geri döndürülemez ve önü alınamaz olduğu ifadesiyle karşılaşırız. Ekonominin küresel coğrafyası elbette kapitalizmin kendi doğasını anlatmaktadır. Kapitalizmin işleyişi sürekli olarak yeni pazar ve ham madde arayışıyla geçmekte yine doğasından kaynaklı krizleri aşmak ya da can havliyle yaşamak için sürekli olarak yayılmak durumundadır. Burada kilit nokta kapitalizmin *merkez* olarak bulunduğu ve yayılmakta olduğu *çevre* algısının yukarıdaki kapitalizmin doğası gereğinden ayrıştığı, dönem itibariyle birbirine karıştığı ve daha uç olarak artık bir merkez ve çevrenin kalmadığı yorumudur. Ulus devletlerin yaşadığı kriz tam olarak ekonominin küresel coğrafyasından kaynaklı olup, belirli bir toprak parçası üzerindeki modern egemenlik anlayışının kriziyle bütünleştirilir. Küreselleşme ile bütünleştirilen çok uluslu şirketler, ulus devletlerin askeri, siyasi ve kültürel yapılarında dönüşümsüz bir kriz yarattığı vurgulanır.

Toplumsal yapının dönüşümü post-fordizm ya da sanayi sonrası süreçte; maddi emeğin, maddi olmayan emeğe dönüşmesi, üretimde emeğin merkez konumunu ve kapitalist birikim sürecindeki önemini, toplumsal yapının tamamının işe koşulduğu, bütün toplumsal yaşamın sermayeye tabi kılındığı bir değişimin hikâyesi olarak sunulur. Dolayısıyla sermaye toplumsal yaşamın tümünü sömürmekte ve bütün toplumu kuşatarak bir biyo-iktidar kurduğu belirtilmektedir. 1970'li yıllardan bu yana özellikle sınıf politikalarının geri plana itilip kimlik politikalarının gündeme getirilmesi ve işçi sınıfının öldüğü yönündeki tezlerle karşılaşırız. Bu tezlerin bir kısmı kapitalist üretimin küreselleşmesine bağlı yapılırken, bir kısmı ise günümüz için sistemsel bir belirlenimin kalmamasına bağlı olarak yapılır. Tüm bu değişimlerin kabulüyle Negri, yaşadığımız yüzyılın küresel ekonomi hâkimiyetinin de olduğunu, artık modern kapitalist tanımlamada kullanılan bir içeri ve dışarı kalmadığını hatta bir tarafın diğer tarafa bağımlılığı değil artık karşılıklı bir birine bağımlılığın ifadesi olan *İmparatorluğa* geçildiğini savunur.

3.1. İmparatorluğun Doğası

Negri, imparatorluğun inşasının ileriye atılmış bir adım olduğunu, tıpkı Marx'ın kapitalizmin kendinden önceki toplum biçimleri ve üretim tarzlarından daha iyi olduğunu vurguladığı anlamda imparatorluğunda daha iyi olduğunu iddia eder. Marx'ın görüşü, hem kapitalist toplum öncesine ait dar ve katı hiyerarşilere karşı sağlıklı ve yalın bir tiksinti duyması,

hem de yeni durumda özgürlük potansiyelinin çoğaldığını kabul etmesi temelinde biçimlenmişti. “Aynı şekilde bugün biz de imparatorluğun modern iktidarın zalim rejimlerini ortadan kaldırdığını ve aynı zamanda özgürlük potansiyelini çoğalttığını görüyoruz” (Hardt & Negri, 2008: 69-70). Negri, Marx’tan hareketle kapitalist değişimin yeni yüzü olan imparatorluğun daha iyi bir sistem olduğunu söyler. Bu değişimi post-modernizme ve bu döneme eşlik eden ekonominin küreselleşmesiyle toplumun yeniden tanımlanması gerekliliğine bağlar. Nasıl ki modernleşme ve endüstrileşme süreçleri toplumsal alanın tüm unsurlarını dönüşüme uğratmıştır ve yeniden tanımlamıştır şimdi aynı durum post-modernizm ve küreselleşmiş ekonomi ya da post-endüstrileşme içinde geçerlidir. Daha net olarak aktarılması bakımından Negri ile devam edersek “günümüzde modernleşme sona ermiştir. Başka bir ifadeyle, endüstriyel üretim artık tahakkümü öteki ekonomik biçimler ve toplumsal olgulara doğru genişletemiyor” (Hardt & Negri, 2008: 300). Negri, “modernlik bize kardeşler arası ölümcül savaşları, yıkıcı “gelişmeyi”, zalim bir “uygarlığı” ve daha önceleri tahayyül edilmemiş olan bir şiddeti miras bırakmıştır. Toplama kampları, nükleer silahlar, soykırım savaşları, kölelik, apartheid: Trajedinin bunun gibi çeşitli sahnelerini saymanın zor” olmadığını söyler. Ve devamında, “eğer bu modernlik, sonuna gelmişse ve eğer emperyalist tahakküm ile sayısız savaşın ilk akla gelen nedeni konumundaki modern ulus devlet dünya sahnesinden siliniyorsa, ne diyelim uğurlar olsun!” (Hardt & Negri, 2008: 72).

Bu değişimin belirtisinin istihdamda ki nicel değişikliklere bakılarak görülebileceğini ekleyen Negri,

“Modernleşme süreci emeğin tarım ve madencilikten (birinci sektör) endüstriye (ikinci sektör) göçüyle tanımlanırken, post-modernleşme ya da enformatikleşme süreci emeğin endüstriden hizmet alanına (üçüncü sektör) göçüyle tanımlanır ve hâkim kapitalist ülkelerde, özellikle de ABD’de 1970 başlarından itibaren gerçekleşen bir kaymayla kendini gösterir. Hizmetler sağlıktan eğitime, finanstan taşımacılığa, eğlence ve reklama kadar geniş bir alanı kapsar. İşlerin çoğu son derece değişikdir ve esnek beceriler gerektirir. Daha önemlisi, işlerin temel özelliği genelde işin yapılmasında bilginin, enformasyonun, duygulanımın ve iletişimin merkezi rol oynamasıdır. Bu anlamda birçok insan post-endüstriyel ekonomiye enformasyon ekonomisi adını verir “(Hardt & Negri, 2008: 300).

Burada kritik bir noktanın olduğunu belirten Negri, modernleşmenin bittiği ve küresel ekonominin günümüzde enformasyon ekonomisi yönünde bir post-modernleşme sürecine girdiği iddiasının, artık endüstriyel üretimin sonuna gelindiği ve ekonomi içinde önemli bir rol oynamayacağı anlamına gelmediğini söyler. Nasıl ki endüstri süreci tarımı dönüştürüp daha verimli bir hale getirdiyse, enformasyonun da endüstriyi yeniden tanımlayıp dönüştüreceği savunulur. Burada asıl değişim imalatında artık bir hizmet gibi görülmesi kritiğidir. Sonuç

olarak, endüstriler dönüşüme uğrarken, imalatlarla hizmetler arasında ki ayrım bulanıklaşır. “Nasıl modernleşme süreci yoluyla her türlü üretim endüstrileşme eğilimine girmişse, post-modernleşme süreciyle de her türlü üretim hizmet üretimi haline gelir, enformatikleşir “ (Hardt & Negri, 2008: 300).

Negri, küreselleşmenin, ulus devlet krizlerinin ve toplumsal ontolojik değişimlerin yaşandığı bir dönemi işaret ettiğini ve küreselliğin kültürel, politik ya da ekonomik homojenleştirme olarak anlaşılmaması gerektiği bu bakımdan küreselleşmenin, hem homojenleştirme ve hem de heterojenleştirme rejimi olarak görülmesi gerektiğini vurgular. Buna göre, “sermaye kodlanmamış akışlar, esneklik, sürekli uyarlanma ve eşitleme eğilimiyle tanımlanan pürüzsüz bir uzama yönelir (Hardt & Negri, 2008: 339). Ve bu pürüzsün uzamda ulus devletler, sermayenin hareketleri sonucunda işlevsizleşir. Küreselleşmenin halk, ulus ve işçi sınıfı kavramlarının yanıltıcılığını ve yanlışlığının görülmesinde ne kadar etkin bir rol oynadığına, bunların egemen burjuva tarafından nasıl kullanıldığına ve nasıl korkunç sonuçlar doğurduğuna değinir. Negri, küreselleşmenin devrimci bir süreç olarak algılanması gerektiği ve küresel egemen olan neoliberal ideoloji hâkimiyetine karşı, tersine bir amaçla yeni bir dünya için mücadele verilmesi gerektiğini vurgular.

İmparatorluğun doğası tam olarak post-modernizme ait yukarıdaki savunulardan oluşur. İmparatorluk hep ucu açık, belirli bir yeri olmayan, sınırları belirsiz bir yapı olarak sunulur. İmparatorluğun gücünün fiili ve tespit edilebilir bir yeri ve merkezi yoktur. Bunun kaynağını ise Negri, küreselleşmenin, ulus-devletlerin gücünü tamamen yitirmese de azalttığını ve buna bağlı olarak, egemenlik yapısının belirli merkezli şeklinin değiştiğine bağlar. Değişen Egemenlik, emperyal egemenlik olarak kavramsallaştırılır. Emperyal egemenliğin belirli bir merkezi yoktur. Ve bu yokluk imparatorluğu ortaya çıkarır. Aynı zamanda süreç itibarıyla hiçbir ulus devlet artık emperyalizmin merkezi değildir. Artık dünyada hüküm süreç bir süper güç yoktur, iktidar parçalanmış biçimde uygulanmaktadır. Negri ile devam edersek;

“Emperyal iktidar, hareketli ve eklemlı kontrol mekanizmaları aracılığıyla, ağlar içinde dağılmıştır. Bu demek değildir ki, ABD yönetimi ve ABD toprağının başkalarından hiçbir farkı yoktur: Kuşkusuz ABD, imparatorluğun küresel parçaları ve hiyerarşileri içinde imtiyazlı bir konum işgal etmektedir. Bununla birlikte, ulus-devletlerin güçleri ve sınırları zayıfladıkça, ulusal topraklar arasındaki farklar da giderek görece hale gelmektedir. Bu farklar artık (örneğin metropol toprağı ile koloni torağı arasında olduğu gibi) nitelik farkları değil derece farklarıdır (Hardt & Negri, 2008: 390)”.

İmparatorluk bu değişimin varoluş halidir. Ve küreselleşme, imparatorluğu meydana getiren en önemli parametredir.

Frankfurt Üniversitesi Sosyoloji Fakültesi’nde, 3 Ekim 2003’te verilen bir konferansta Negri, şunları söyler:

“Aslında beni ilgilendiren tek soru şudur: Böyle bir geçiş durumunda, küreselleşme karşısında, sınıf hareketinin, krizi ve modernliğin ötesine geçişi belirleme gücü dikkate alındığında; materyalist bir ereği (telos), kolektif bir amacı yeniden oluşturmak, çevresinde siyasal bir öznenin yeniden kurulabileceği devrimci bir söylemin doğasını sağlamak mümkün müdür?” (Negri, 2005: 15).

Buradan yola çıkan Negri, post-modern bir dönemde sınıf mücadelesi içinden ama “yeni ve öncelikli gerekliliklere” sahip bir post-modern devrimin taslağını bize anlatmaya başlar. Devrimci doğaya sahip çokluk ise burada temel özne konumundadır. Aslında bu anlatı modern dönemi kapsayan bütün düşüncelerin yok oluşunu simgeler. Elbette Marksizm’de bu yok oluştan nasibini fazlasıyla alır. Zira Negri, kolektif bir amacı “yeniden” tanımlamak, siyasal bir devrimi “yeniden” yorumlamak derken tam da bu argümanların “yeniden” tanımlanmasından bahseder. Bu yeniden tanımlayış elbette emeğin “yeni” olarak kabul edilen durumundan, değer ve sömürünün “yenisine” oradan egemenliğin ve bu bağlamda devletin “yenisine” ve yenilerden yeni beğen bir mücadeleye kadar bizi götürür.

Post-modernist teoriler, Negri için, imparatorluğun çizgilerinin ortaya çıkarılması bakımından önemlidir. Negri, “post-modernizm bayrağı altında toplanmış sayısız söylem hakkında bir genelleme yapmanın zor olduğuna bunların birçoğunun en azından dolaylı bir biçimde, Jean-François Lyotard’ın modernist büyük anlatılara yönelik eleştirisi, Jean Baudrillard’ın kültürel simülarkı olumlaması ya da Jacques Derrida’nın Batı metafiziği eleştirisine dayandığını” söyler (Hardt & Negri, 2008: 159). Bu yaklaşımların ortak noktasının ise genel bir Aydınlanma saldırısı olduğunu belirten Negri, bu saldırının temel söyleminin ise aydınlanmanın sorunu olduğu ve post-modernizmin çözüm olduğunun savunusu olduğunu belirtir. Post-modernist teorilerin anlaşılması bakımından “Aydınlanma ya da modernlikten” ne anlaşılması gerektiği üzerinde duran Negri, modernlikten tek-tip ve homojen bir şey değil, en azından iki ayrı ve çatışan gelenek tarafından kurulmuş bir şey olarak anlaşılması gerektiğine değinir. Devamında daha kesin bir dille:

“En tutarlı haliyle bu çeşitli teorik karşı çıkışlar, modern tahakküm, dışlama ve hâkimiyetin merkezi mantığı- hem farklılığın çokluğunu ikili zıtlıklara havale eden, hem de bu farklılıkları sonunda birlikçi bir düzene hapseden bir mantık- olarak diyalektiğe bir meydan okuyuşta birleşirler. Bu mantığa göre şayet modern iktidar diyalektikse, post-modernist proje diyalektik olmamak durumundadır” (Hardt & Negri, 2008: 160).

Bu kapsamda post-modernist teorileri imparatorluğa açılan kapılar olarak gören Negri, bu teorilerin beraberinde bir tehlike taşıdığına değiniyor, belki de kendisi bu nokta da onlardan farklı düşünüyor. Negri, “post-modernist teorilerin başlarını arkaya çevirip bütün dikkatlerini kaçtıkları eski iktidar biçimlerine öylesine vermişler ki, ister istemez, kollarını açmış onları

bekleyen yeni iktidarın kucağına düşmekten kurtulamadıkları söyler. Bu açıdan, post-modernistlerin kutlayıcı olumlamaları, eğer düpedüz gizemleştirici değillerse, rahatlıkla saflık ifadesi olarak görülebilir” denir (Hardt & Negri, 2008: 162). Kuşkusuz Negri, post-modernliğin, modernliğe karşı sahip olduğu gücün karşısında nihayetinde var olan ya da onun deyimiyle yeni oluşan iktidar karşısında birazda olsa post-modernlikten uzaklaşıp, bu iktidara eleştirel güç sağlamaya çalışır.

Negri, post-modernliğin dünya piyasasının günümüzde gerçekleşmesine eşlik eden yeni bir sermaye ve metalaşma aşaması olarak gören düşüncelere daha yakın olduğunu vurgularken tam da bu kaygıdan yola çıkar. Bu noktada David Harvey ve Fredric Jameson gibi teorisyenlerle aynı fikirde olduğunu paylaşan Negri, “dünya piyasası tarafından tespit edilen küresel farklılık politikasını tanımlayan şey, özgür etkileşim ve eşitlik değil, yeni hiyerarşilerin dayatılması, daha doğrusu sürekli hiyerarşi yaratma süreci” olduğunu yazar (Hardt & Negri, 2008: 173). Yine de Negri, bu durumun post-modernist düşüncenin önemliliğini yok saymak anlamına gelmediğini vurgular. “Post-modernist teorisyenler modern egemenliğin sonuna işaret ediyor ve yeni bir kapasite, modern ikili yapıların ve kimliklerin çerçevesi dışında düşünmeye, bir çoğulluk ve çokluk düşüncesi geliştirmeye yönelik bir kapasite sergiliyorlar. Bu teorisyenler, ne kadar karışık ve bilinçsiz bir şekilde olursa olsun, İmparatorluğun kuruluşuna açılan geçişi gösteriyorlar (Hardt & Negri, 2008: 163).

Negri’nin post-modernist düşünce alt yapısıyla yaptığı, modern dönem eleştirisinde klasik Marksizm’inde pay aldığını belirtir. Klasik Marksizm’in 21.yüzyıla değin bir sürü değişimden ve onarılmadan geçtiğini fakat dönem açısından artık temel söylemlerinin pratik uygulanma olasılığının olamayacağını iddia eder. Post-modern dönemin küresel ekonomik ağları, sınırları belirsizleşen ulus devletleri, modern devlet algısının işlevsizleşmesine ve siyasalın oluşumun doğasının değişimine tekabül ettiği üzerinde durur. Aynı zamanda klasik Marksizm’in hegemonik özne konumundaki *işçi sınıfı*, bu sınıf tarafından gerçekleştirilecek olan ve bu sınıf için bariz bir çıkar sağlama noktasındaki *siyasal devrim* ve *sosyalizmin* tamamen ihtimal dışı kaldığı üzerinde durur. Çünkü var olan post-modern durumda emeğin yapısı değişmiş, bu değişim farklı bir değer politikası geliştirmiş ve bu politikada farklı bir özne oluşumunu tetiklemiştir. Negri, modern dönemin fabrikaya dayalı sanayi emeğinin yerini giderek daha entelektüel, duygulanımsal, ilişkisel ve dilsel kapasite olarak maddi olmayan enformasyon emeğine bıraktığı kabul eder. Emeğin yapısındaki bu değişim temel olarak fabrika ve imalata dayanan sermaye birikimi ve değerlendirme süreçlerinden, toplumsal olanın işe koşulmasına dayalı süreçlere geçişiyle, sermayenin birikim ve değerlemesinin bütün toplumsala yayılımını takip ettiğini söyler. Bütün bir toplumu saran sermaye aynı zamanda bütün bir toplumsal işe koşuyor, işe koşulan bu öznellikler kitlesi, toplumsal ve üretken elbirliğine girmiş

tekillikler bütünü *Çokluk'u* doğurur. Yeni bir işçi figürünü gösteren çokluk, önce toplumsal işçiyi, sonra maddi olmayan emeğin yürütücüsüdür. Ve sınıf yerini çokluğa bırakır.

Negri, toplumsalın işe koşulması sürecine geçişle, sınıf çatışmasının derinleştiği ve genelleştiğinin altını çizer. Bunun da toplumsal ilişkileri belirleyen modern dönemde ki fabrika emeğinin değil post-modern dönemde, toplumun işe koşulması sonucunda aktif olan herkesin toplumsal ilişkilerde belirleyici olduğunu söyler. Yani toplum bakımından üretici özne artık işçi sınıfı değil, farklılıkların ve tekilliklerin oluşturduğu çokluktur. Bu durum bizi işçi sınıfının mücadele konusunda egemenliğinin sona erdiğine, devrim noktasında aktif bir özne durumunun yok oluşuna götürür. Negri'ye göre modern sanayinin hegemonik öznesi konumundaki işçi sınıfı, çokluk içinde ki farklılıklardan sadece bir parçayı oluşturur. Ancak post-modern dönem, hegemonik olarak bir öncüye yer vermeyecek kadar farklılık ve tekilliklerle dolu yeni bir siyasal duruşa sahiptir. Ve bu siyasal duruş, imparatorluğu var eden ve yine İmparatorluğa karşı-güç durumunda ki çokluk tarafından oluşturulacaktır. Çokluk, emeğin bileşimini yeniden oluşturan tekillikler bütünüdür. Toplumsalın bütünü sarmış olan sermayeye karşı başkaldıracak olan iş sınıfı değil yine bu öngörüye göre çokluktur. Vereceği mücadelelerle içinde barındırdığı kurucu güçle siyasal bir devrim değil demokratik bir yapılanma kuracak olan da yine çokluktur.

Negri, burada dikkat edilmesi gerekenin, bütün bir toplumun sömürsüne neden olan şeyin 1960'lı ve 1970'li yıllardaki işçi mücadelelerinin etkisinin görülmesi noktasına dikkati çeker. Yani işçi sınıfı mücadelelerinin yeni dönemde ki işin; güvencesiz, geçici, süreksiz hale gelmesi noktasında sermayenin yeni bir sisteme evrilişini neden olduğuna değinir. Dolayısıyla bu durumun işçi sınıfı kaynaklı olması ve günümüzde ki değişimin sonuçlarının olumlu ya da olumsuz olması yine aynı sınıfın mücadelesine bağlanır. Bu noktada *yeni bir ortak alan* için direnişin önemli olacağına dikkat çeker. Yeni bir ortak alan, çokluğun, imparatorluğa karşı yürüteceği mücadelelerle oluşturacağı yeni hayatın kendisidir. Negri, imparatorluğa hâkim olan neo-liberal politikaların, çokluk tarafından verilen mücadelelerle tersine bir ekonomik yaşam yaratma ihtimali olarak, yeni bir ortak alan kavramsallaştırması yapar.

Negri'nin post-Marksizm çatısı altında sınıf mücadelesi gibi büyük anlatı olarak ifade edilen bir argümanı farklı şekilde de olsa ele alması onu diğerlerinden ayırıyor denebilir. Hem post- Marksizm hem de post-modernist düşüncede (en azından böyle bir kavramı kullanması açısından) farklı bir çizgi de bulunduğunu ifade edelim. Elbette ayrıntılı olarak incelendiğinde klasik Marksist kuramdan farklı bir sınıf mücadelesi analizi yapmış olsa da post-modern dönemin büyük anlatıların kapı kapatan düşüncesinden azda olsa sıyrıldığı gösteriyor. En azından kapitalizm hala dillendiriliyor ve belirsizleştirse de sömürünün devam ettirildiğini vurguluyor. Fakat şuna da değinmeden geçmeyelim. Negri, post-modern dönemde ki sınıf mücadelesi ya da devrimin, klasik Marksizm' de olduğu şekliyle başkaldırının olabilmesi için

kendine özgü bir sınıf çıkarının hegemonyasını ve genelleşmesini öngörmediğini söyler. Post-modern dönemde, başkaldırının olması tamamıyla çoğul tekilliklerin belirleşiminin üzerinden, belirsiz bir biçimde eklemlenişin oluşturacağı bir mücadeleden bahsedilir. Yani bir taraftan belki de klasik Marksizm'e bağlılık noktasında bir mücadele ve devrim argümanlarına sadık kalınırken, diğer taraftan her ne kadar post-modern düşünceden bir bakıma ayırksız durduğu düşünülse de bu çoğul tekillikler üzerinden belirsiz bir birleşimin fikri yine post-modern düşüncenin *belirsizliği* içinde kaybolduğunu göstermektedir.

Negri'nin temel olarak imparatorluk, çokluk ve yeni bir ortak alan (*nuovo comune*) üzerinden yürüttüğü dönemsel bir analiz sunan bu kavramların, birbiriyle doğrudan bağlantılı ve uzantılı olmadığına vurgu yapalım. Çünkü Negri, "Çokluğu yaratan, İmparatorluk değildir; çokluğu bize gösteren, küreselleşme değildir" der ve devamında küreselleşme sürecini mücadelelerin kabul ettirdiğinin altını çizerek (Negri, 2005: 53). Negri, "İmparatorluğun inşası ve küresel ağları, modern iktidar makineleri karşısındaki çeşitli mücadelelere ve özel olarak çokluğun özgürlük arzusuyla yürüttüğü sınıf mücadelesine bir karşılıktır. Çokluk, imparatorluğu var olmaya davet etmiştir"(Hardt & Negri, 2008: 69). Bu durumda Negri, yapılması gerekenin "sermayenin, işçi, proleter, çokluk saldırısına direnme girişimi içinde, hangi yeni biçimler içinde hareket ettiğini saptamak" olduğunu söyler.

Negri, post-modernist teorileri çalışmalarında harmanlamış ve hatırı sayılır bir referans toplamıştır. Belki de Negri'nin çalışmalarında, Marksist bakış açısıyla yapmış olduğu en önemli analiz, yeni sermaye birikiminin, var olan sömürüyü daha çok arttırdığı ve sömürünün bütün bir topluma yayıldığı düşüncesidir. Bu bakış açısı kapitalist üretimde bir geçiş döneminin yaşandığı kabulünden yola çıkar ve bu anlamda hala sistemsel bir vurgu taşır. Fakat toplumun tümüne yayılmış olan bu sömürü analizine karşı ne yazık ki sağlam bir mücadele pratiği barındırmaz. Emeğin, post-modern dönem algısıyla yapılan analizi ve devrimin temel öznesi olan işçi sınıfının yerini çokluğa bıraktığı kısmın yer aldığı sonraki bölümlerle daha net anlaşılacak olan bu yorum, Negri'nin, post-modern belirsizlik şemsiyesi altından ayıramayışının temel göstergesi olarak görülebilir. Bununla birlikte Negri'nin, klasik Marksist kuramdan fevri bir ayrılığını gösteren liste; emperyalizmden imparatorluğa geçiş ve bu geçişle artık geleneksel kapitalist içeri-dışarı argümanını yok ettiği, emek yapısı ve buna bağlı olarak değişen emek-değer, sınıf ve sınıf mücadelesi noktasında yerel mücadelelerin etkisizleştiği, sermaye üzerindeki etkisini kaybeden ulus-devlet ve mücadele için belirsiz bir merkez olarak sıralanabilir.

3.1.1. Değişen Ulus Devlet Ve Egemenlik

Negri, küreselleşmiş kapitalizmde modern egemenlik, emperyalizm ve sermaye birikim şekillerini değiştirmesi kapsamında ulus devletin, bu değişkenler nedeniyle büyük bir

kriz içinde olduğunu belirtir. Tartışmasız bu krizi yaratan temel unsur küreselleşmedir. Küreselleşmenin, post-modern düşünceyle değiştirilen hali, ulus devletin sınırlarını belirsizleştirmiş ve egemenlik gücünü geriletmiş olduğu kabul edilir. Negri, bunun elbette ulus devletin tamamen yok olduğu anlamına gelmediğini fakat geline ekonomik küreselleşme boyutuyla eski askeri ve siyasi yapısının işlevsizleştiğini vurgular. Ulus devletin modern dönemle kendine uygun bir kalıp bulduğu, geline post-modern durumla genel bir kriz içinde olduğu belirtilir. Küreselleşme, ulus devletlerin bütünüyle ortadan kaldırmamış fakat gücünü azaltmıştır.

Egemenlik, küreselleşmeyle birlikte farklı yapılar içinde yoğunlaşır ve hiçbir ulus devlet artık emperyalizmin merkezi değildir. Negri'ye göre, emperyalizmin yapı taşı ulus devletlerin egemenliğidir fakat küreselleşmeyle birlikte değişen iktidar durumu nedeniyle artık bu egemenliğin herhangi bir merkezinin kalmadığıdır. Küresel piyasa ve küresel üretim çevreleriyle birlikte bir küresel düzen, yeni bir yönetim mantığı ve yapısı, kısacası yeni bir egemenlik yapısı ortaya çıkmıştır. İmparatorluk, bu küresel mübadeleyi etkin bir şekilde düzenleyen politik özne, dünyayı yöneten egemen güçtür (Hardt & Negri, 2008: 17). Negri, ulus devlet egemenliğinin gerilemesi genel olarak egemenliğin gerilemekte olduğu anlamına gelmediğini, aksine egemenliğin yeni bir biçim almış, bu biçim tek hükmetme mantığı altında birleşmiş bir dizi ulusal ve ulus-üstü organlardan oluştuğunu ve bununda İmparatorluk olarak karşımıza çıktığını belirtir (Hardt & Negri, 2008: 18).

Buradan hareketle Negri, post-modernist söylemin eleştirel güçlerini tam olarak değerlendirebilmek için öncelikle modern egemenlik biçimleri üzerinde durulması gerektiğini belirtir. Buna göre “modern egemenliğin dünyası Manikeist, yani Ben ve Öteki, beyaz ve siyah, içerisi ve dışarı, yöneten ve yönetileni tanımlayan bir dizi ikili (binary) zıtlıklarla bölünmüş bir dünyadır. Post-modernist düşünce özellikle modernliğin bu ikili mantığına kafa tuttuğunu ve bu bakımdan modern patrimonyalizm, kolonyalizm ve ırkçılık söylemlerine meydan okuma mücadelesi verenlere önemli bir kaynak sağladığı “ savunur (Hardt & Negri, 2008: 159). Negri, post-modernist teorilerin kültürlerimizin ve aidiyet duygularımızın melezliği ve karışıklığı, modern kolonyalist, cinsiyetçi ve ırkçı kurguların arkasında duran ikili Ben ve Öteki mantığına meydan okuduğu, parçalanmış toplumsal kimliklerin olumlanması, modern özneye ve modern-ulus devlet egemenliğine bağlı bütün hiyerarşilere karşı çıkış söylemlerinin son derece önemli olduğunu belirtir. “Bu, çağdaş dünyanın post-modern olduğunu söylememizin temel nedenlerinden biridir. Jameson’ın söylediği gibi, “post-modernizm, modernleşme sürecinin tamamlandığı ve doğanın ilelebet kaybolduğu zaman karşımıza çıkan dünyadır” (Hardt & Negri, 2008: 203). Buradan hareketle Negri, post-modern dönemde sermayenin teknolojik örgütlenmesindeki nitel bir sıçrama etrafında gerçekleştiğini söyler. “Endüstri devriminin daha önceki aşamaları makine yapımı tüketim mallarını, daha sonra da makine yapan makineleri

piyasaya sürdüğü; şimdi de karşımıza makine yapımı hammaddeler ve yiyecekler, kısacası makine yapımı doğa ve makine yapımı kültür çıkardığına” değinir (Hardt & Negri, 2008: 287). Aynı zamanda bu sektörel değişim modernlikle bütünleşen ve onun zorunlu sonucu olan kriz yapısının emperyal egemenlikle birlikte yerimi bir çürümeye bıraktığı savunulur. Modern egemenliğin krizi dönemsel ya da istisnai değil bir kurala, emperyal egemenlikteki çürümeye ya da bozulma emperyal egemenlikte bir sapma değil, onun özü ve yaşam biçimidir (Hardt & Negri, 2008: 217). Bozulma sürekli değişim ve başkalaşım sürecine, temel-karşıtı temele, deontolojik varlık tarzına damgasını vurur (Hardt & Negri, 2008: 217).

Negri, modernden post-moderne, emperyalizmden imparatorluğa geçişte, içeriyle dışarı arasında ki ayrımın giderek silindiğini ve bu dönüşümün egemenlik nosyonu açısından görüldüğünde özellikle belirgin olacağını söyler. Modern egemenliğin genelde (hayali ya da gerçek) bir toprak parçası ve bu toprağın dışarıyla ilişkisine göre belirlendiğini belirtir. Emperyal dünyada, uygar düzenle doğal düzen arasındaki bu egemenlik diyalektiği sona ermiştir. İmparatorluk, ulus-devletlerin belirli sınırlara hükmeden egemenlik anlayışıyla değil her yere ve hiçbir yere hükmeden emperyal egemenlik anlayışıyla yönetilen bir sistemdir. Bu sistemde egemenliğe tabi olan ulusal düzeyde konumlanan halk değil çokluklardır. Negri, ulus-devletlerin disiplin mekanizmalarıyla yönetilirken imparatorluğa geçişle birlikte Foucault’dan devraldığı kontrol mekanizmasıyla çoklukların yönetildiğini söyler. Aynı zamanda modern hâkimiyetin geleneksel anlayışı yani iktidarın tanrısal meşruiyeti yerini düzenleyici işleve yani genel iradeye bırakır.

Negri, imparatorluğa geçişi ve emperyal egemenliğin doğasını açıklamak için Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarihini önemli bir örnek olarak sunar. Amerikan Devrimi modern egemenliğin soykütüğünde büyük bir yenilik ve kopuş anını temsil eder. Bağımsızlık mücadelelerinden doğan ve zengin bir alternatif olanaklar sürecinde biçimlenen ABD kuruluş projesi, modern egemenlik geleneği içinde nadide bir çiçek gibi açmıştır (Hardt & Negri, 2008: 178). ABD kuruluş projesi, modern egemenlik anlayışının halktan uzaklaştırılan siyasi iktidarı yerine emperyal egemenlik kavramı tamamen toplumu tanımlar ve bütünler.

“Modern egemenliğin Hobbes’çu ya da Rousseau’cu biçimiyle sunulan yıpranmış aşkınsalcılığına karşı Amerikan kurucuları ancak cumhuriyetin demokrasiye düzen verebileceğini, daha doğrusu çokluk düzeninin iktidar ve hak yetkisinin aktarılmasından değil, çokluk içi bir düzenlemeden, iktidar ağlarının demokratik bir etkileşiminden doğması gerektiğini düşünmüştü. Başka bir ifadeyle, yeni egemenlik ancak (ikisi de merkezi bir iktidar oluşturan ve iktidarın çokluğun elinde kalmasını sağlayan) sınırların ve dengelerini denetim ve denge mekanizmalarının anayasa tarafından düzenlenmesinden doğabilir. Ancak burada iktidarın aşkınlığına ne gerek, ne de yer vardır (Hardt & Negri, 2008: 180)”.

Bu yorumdan hareketle emperyal egemenliğin ve ABD egemenlik kavramının ilk özelliği, iktidarın içkinlik özelliğinin ortaya çıkmasıdır. İmparatorlukta hiçbir öznellik dışsal değildir ve bütün yerler genel bir “yok-yer” in altına alınmıştır. “Aşkınsal politika kurgusu artık ayakta

durmaz ve argüman olarak kullanılmaz, çünkü artık hepimiz bütünüyle toplumsal ve politik alemin içinde var olmaktayız” (Hardt & Negri, 2008: 362). Negri buradan hareketle politikanın dolaysız olarak verili olduğunu ve saf bir içkinlik alanı olduğunu söyler. ”İmparatorluk, bedenlerimiz ve zihinlerimizin gömülü olduğu bu sığ düzlemde kurulur ve salt pozitifdir” (Hardt & Negri, 2008: 362). İkinci bir özelliği ise egemenliğin sonluluğu fikridir. Yani egemenliğin bu içkinlik düzleminin kuruluş sürecinde, çokluk içi bir düzenlemeden ki bu çatışmalı ve çoğulcu doğasından kaynaklanan bir sonluk deneyimidir. Yeni egemenlik ilkesi sanki kendi iç sınırlarını üretir (Hardt & Negri, 2008: 182). Bu egemenlik nosyonunun üçüncü özelliği, onun sınırları belirsiz bir alanda yürütülen açık, yayılmacı bir projeye duyduğu yakınlıktır. Negri, bu demokratik yayılma eğiliminin, diğer salt yayılmacı ve emperyalist yayılmacı biçimlerinden ayrı görülmesi gerektiğini söyler. Buradaki temel farkın, içkin egemenlik kavramının yayılmacılığı dışlayıcı değil içleyici olduğunu belirtir. Başka bir ifadeyle, bu yeni egemenlik yayıldıkça karşısına çıkan öteki güçleri kendine eklemeyi ya da tahrip etmeyi, tersine onları ağına içine alarak kendini onlara açar (Hardt & Negri, 2008: 183). Negri, bu yayılım özelliği nedeniyle yeni egemenlik kavramının derinlemesine reformcu olduğunu yazar. Modern egemenliğin sınırlar temelinde kurulmuş olduğunu belirten Negri, emperyal iktidarın yayımlı düzeninin her zaman yenilenen ve her zaman yeniden yaratılan bir mantığının olduğunu söyler. Bu yayılma eğiliminin modern ulus-devlet yayılmacılığından net bir şekilde ayrıldığını belirten Negri, imparatorluğun ancak evrensel bir cumhuriyet olarak, sınırsız ve içleyici bir mimari içindeki bir iktidarlar ve karşı-iktidarlar ağı olarak anlaşılabilirliğini söyler (Hardt & Negri, 2008: 184). Bu emperyal yayılmanın ne emperyalizmle, ne de fetih, talan, soykırım, koloni kurma ve kölelik amaçlı devlet örgütleriyle ilgisi olmadığı savunulur. Aksine böylesi emperyalizmlere karşı, imparatorluk ağı biçimindeki iktidar modelini genişletir ve güçlendirir. İmparatorluk, farklılıkları bir kenara koymayan onları içleyici bir esneklikle kapsayan ve kontrol mekanizmasıyla idare eden bir yapıdır.

Tüm bunlardan hareketle Negri, emperyal bir iktidarın kurulabilmesi için, içerisi ile dışarı arasındaki ayrımın imparatorlukla beraber kalktığını belirtir. Bununla beraber kamusal alanlar o derce özelleşmiştir ki, artık toplumsal örgütlenmeyi özel ve kamusal mekânlar, içerisi ve dışarı arasındaki bir ayrımın mümkün olmadığı vurgulanır. Bu bakış açısına göre emperyal toplumda artık politika için belirli bir alan kalmamıştır. Modern politikanın mekânı kaybolmuştur; bu açıdan bakıldığında, post-modern ve emperyal toplumumuz politik olanın yokluğuyla tanımlanır. Aslında, politikanın aktüel mekânı silinmiştir (Hardt & Negri, 2008: 204). Son olarak, modern egemenlikten emperyal egemenliğe geçiş, halktan çokluğa, diyalektik muhalefetten melezlik idaresine, belirli iktidarlar yerine imparatorluğun yok yerine, krizden çürümeye olan kayışıyla bütünleşmiştir.

3.1.2. Emperyalizmden İmparatorluğa

Negri, imparatorluğun, küresel piyasa ve küresel üretim çevreleriyle birlikte bir küresel düzen, yeni bir yönetim mantığı ve yapısı, kısacası yeni bir egemenlik biçimi ortaya çıkardığını analiz eder. Bu analizle birlikte desteklemeye çalıştığı bir diğer analiz ise emperyalizmin sona erdiği. Küresel düzende, uluslar ve ülkeler arasında hiyerarşik yapılanmanın sona erdiği, kapitalizm için dışarı ve içerisi arasındaki ayırımın yok olduğu ve farklı emperyalist devletler arasında rekabetin donduğu savunulur. Negri, imparatorlukla beraber günümüz sermaye birikiminin yeni bir genişleme çevresi bulunduğunu, bu çevrenin kapitalist-olmayan çevreyi değil, bizatihi kendi kapitalist alanını boyunduruk altına aldığını söylüyor. Sermayenin bu kapsamda dışarıya değil içeriye gözünü diktiğini vurgulayan Negri, bunu sermayenin imparatorluk dönemindeki pürüzsüz hareketine bağlar. Bu hareket ulaştığı noktaları belirtildiği üzere bir dışarı değil, kendi organik oluşumu içinde bir “içeri”ye dönüştürdüğünü söyler. Başka bir ifadeyle, dışarısının farklı parçaları bir benzerlik modeline göre değil, bütünlüklü bir bünye içinde birlikte işlev gören farklı organlar olarak içselleştirilmiştir (Hardt & Negri, 2008: 243). Dolayısıyla sermayenin dışa doğru değil içe doğru bir genişleme sergilediğine ulaşılır. Bu düşünce de bizi modern dönemle bütünleştirilen emperyalizmin içeriden, dışarıya yayılımının post-modern dönemle geçerliliğini yitirdiği fikrine ulaştırır.

Negri, Marx’ın en iyi açıkladığı şeyin sermayenin sürekli olarak içerisi ve dışarısının sınırlarının yeniden düzenlemek suretiyle işlevini yerine getirmesi olduğunu yazar. “Sermayenin bu kabına sığmaz karakteri bizatihi sermayenin özüyle ilgili hep var olan bir kriz noktasıdır: durmaksızın yayılma, sermayenin dindirilemez bir susuzluğu gidermeye yönelik her zaman yetersiz ama bir o kadar da zorunlu gayretidir” (Hardt & Negri, 2008: 238). Bu gayretin Marksizm içinde hep bir sistemsel çöküşle bütünleştirildiği yanlışını taşıdığını fakat kendisinin böyle bir yanlış içinde olmadığını belirtir. Sermayenin özüyle ilgili olan krizin, normal olduğu ve bunun sermayenin sonuna değil, eğilimine ve işleyiş tarzına işaret ettiğini kabul eder.

Negri, Marksist geleneğin kapitalizmi, kapitalist olmayan dünyayla tanımladıklarını değinir. Emperyalizmin, 20. yüzyılın Marksist çalışmalarının en etkin alanlarından biri olduğunu belirten Negri, emperyalizmden imparatorluğa geçişte bu argümanların çoğunun işlevsizleştirdiğini savunur. Negri, genel olarak Rosa Luxemburg’un emperyalizm üzerinde ki çalışmalarından başlar, Lenin’le devam eder ve Karl Kautsky’nin “ultra-emperyalizm”iyle noktalar. Negri, Luxemburg’un kapitalist sistemin, kapitalist-olmayan sistemlerde bir pazara ihtiyacı olduğunu, sürekli evrenselleşmek niyetinde olduğunu fakat böyle bir üretim sistemi olmaktan aciz bir yapıda olduğunu söylediğini yazar. Buna göre tam olarak kapitalist olmayan ve hiçbir zaman kapitalist olamayacak bir toplumun emperyalizmle ilgili olduğudur. Leninist görüşe göre, emperyalizm, kapitalizmin en yüksek mertebesidir. Bu görüşe göre emperyalist

devletler, kapitalist olmayan dünya için savaşır. Kapitalizm yayıldıkça iktidarlar arasındaki rekabet artacak buda aynı oranda bir direniş getireceği inancını taşır. Bu görüşe göre de kapitalizm, emperyalizmin kapitalist olmayan kurbanlarını tamamen kapitalizm tarafından ele geçirilmeden sonlandırılabilirdi inancını taşıdığını belirten Negri, küreselleşmenin tüm bu argümanları boşa çıkardığını söyler. Kapitalizmin bu görüşler çerçevesinde hep bir son umudu taşıdığı, kapitalist-olan ve olmayan ayrımı içerdiği, fakat kapitalist-olmayan çevrenin küreselleşmeyle kalmadığını vurgular. Aynı zamanda kendi görüşünün yani küreselleşmenin homojen bir dünya yaratmadığını savunur. Bu görüşünü, kapitalizmin kendi suretinde bir dünya yarattığı Marksist düşünce yerine, kapitalizmin tam aksine farklılaşmış, kaynaşmış heterojen bir dünya yarattığı düşüncesiyle destekler. Bu nokta da Negri, “üretimin ulus-üstü ağlarının, dünya piyasası döngülerinin ve kapitalist yönetimin küresel yapılarının neresinde bir kopuş potansiyelinin ve sadece kapitalizmin geçmiş döngülerini tekrar etmeye yazgılı olmayan bir geleceğin motor gücünün mevcut olduğunu fark etmek zorunda olduğumuzu söyler (Hardt & Negri, 2008: 255). Bu noktada geline süreç Kautsky’nin “ultra-emperyalizm” ine daha yakın yakındır. Emperyalizmin şiddetli çatışmalar yerine barışçıl kapitalizm aşamasına yakınlığı küreselleşmiş dünyaya daha uygundur.

Negri, emperyalizmi, bütünüyle geleneksel üretim, denetim ve egemenlik sistemleri çerçevesinde yapılanmış olan ulusal kapitalizmin yayılması olarak tanımlar (Negri, 2005: 101). Emperyalizm, sermaye akışlarını yönlendiren, kodlayan ve yere bağlayan, belli akışları engelleyip diğerlerini kolaylaştıran bir küresel hat çizme makinesidir. Bu hat çizme makinesinin kapitalizmin küreselleşmesinde oldukça önemli bir işlev gördüğünü kabul eder. Negri, emperyal stratejinin daha çok böl ve fethet şeklinde işlediğini, emperyalizmden imparatorluğa geçişle birlikte bölünme yaratmak yerine farklılıkları tanır, onları yüceltir ve genel bir komuta ekonomisi içinde düzenlediğini söyler. İmparatorluğun üç buyruğu şudur; İçine al, farklılaştır, yönet (Hardt & Negri, 2008: 215). Emperyalizmden imparatorluğa geçişte emperyal yönetimin dört ilkeye sahip olduğu vurgulanır. Buna göre ilk ilke; politik amaçların yönetiminin, bürokratik araçların yönetiminden ayrışmasıdır. Yeni paradigma, modern devletin eski bürokratik araçlar sisteminin kendi politik amaçlarıyla eşgüdümlü olması için sürekli çabalarına karşılık farklılık temelli ve çoklu araçsal mantığa göre değerlendirilir. “Yönetimin sorunu birlik kurmak değil, araçların çok işlevli kullanılması sorunudur. Modern devletin meşruluğu ve yönetimi açısından yönetsel eylemlerin evrenselliği ve eşitliği her şeyden önce gelirken, emperyal rejimde esas olan özgün amaçlara yönelik eylemlerin tekilliği ve uygunluğudur” (Hardt & Negri, 2008: 350). İkincisi; emperyal yönetimin toplumsal bütünleşmeye katkıda bulunmak yerine, bir dağıtma ve farklılaştırma mekanizması olarak çalışmasıdır. Eski yönetimin herkese evrensellik ve herkese eşit muamele gibi ilkeleri yerine işlemlerin farklılaşması ve tekilleşmesiyle herkese farklı muamelede bulunduğudur. Üçüncüsü; yönetsel

eylemin asıl olarak stratejik değildir ve dolayısıyla meşruluğunu heterojen ve dolaylı araçlardan alır. Son ilke ise, emperyal yönetimin birleştirici matrisi ve hâkim değeri olan yerelliğin etkililiğidir. Yerelliğin etkililiğinden kasıt yönetsel iktidar bölüşümüdür.

Kapitalizmin en yüksek mertebesi olarak gösterilen emperyalizm, imparatorlukla beraber yeni bir özne halini almıştır. Bu özne ekonomik olarak kaynağını küreselleşmeden alırken siyasi olarak emperyal egemenliğe bağlı olan imparatorluktur. Toplumsal ve sınıfsal yapısı ise farklılıkların içleyici bir idareden geçmesine dayandırılır. Emperyal komuta artık modern devletin disiplinci kalıplarıyla değil, biyo-politik kontrol kalıplarıyla yürütülür. Bu komuta altında yönetilmesi gereken üretici bir çokluktur. Halk kavramının komuta sistemi içindeki örgütlü özne konumunun artık işlev göremeyeceği yerini çokluğun hareketliliği, esnekliği ve farklılaşmasına bıraktığı belirtilir.

3.2. İmparatorlukta Üretim İlişkilerinin Ve Özne Oluşum Mekânının Değişimi

Marx, *Grundrisse*'ye önsözünde, "varlıklarının toplumsal üretiminde, insanlar, aralarında, zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddi güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukuki ve siyasi üst yapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur. Maddi hayatın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel hayat sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıkları" olduğunu vurgular (Marx, 2011: 39). Bu yorumdan hareketle Marx'ın, kapitalist sistemin gelişim ve oluşumunu yalıtılmış bir üretim tarzı olarak görmediğini, üretim ilişkilerini toplumsal hayatın merkezine yerleştirdiğini ve bunların sömürücü özelliğini toplumsal ve siyasal baskının kökeni olarak değerlendiren tarihsel materyalist ilkeye dayandırıldığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla toplumsal üretim ilişkileri, üst yapının kendiliğinden ortaya çıkmadığını, toplumun ekonomik temelindeki bir değişimin toplumsal bilinçte de bir değişimi beraber getireceğine vurgu yapılır. Elbette ekonomik yapı toplumda verili olarak var olmamıştır. Bu yapı insanlar tarafından yapılan üretim ilişkilerinin bir toplamıdır. Marx, temel yapı salt bir ekonomik indirgemecilik olarak algılanmaması, tam tersine üstünde şekillenen yapının anlaşılması için belirli bir tarihsel biçimde ele alınması gerekliliğini beraberinde getirdiğini yazar.

Toplumsal yapıya dair bu açıklama genel olarak hem post-modernist düşünce içinde hem de post-Marksist düşünce de temel eleştiri konularındandır. Bu iki düşüncede böyle bir açıklamayı bütünleştirici ve indirgemeci olarak eleştirir. Üretim ilişkilerinin toplumsal hayatın tümüne bu denli bir etkisinin olamayacağı savunulur. İnsanlar arasındaki üretim ilişkilerinin bu kadar belirleyici ya da temel bir yapı oluşturamayacağı, toplumun iktisadi, siyasi yapısı ve

beraberinde toplumsal bilincin oluşumunun salt bir temele indirgemenin yanlışlığı anlatılır. Tüm bunların bir zincir halinde birbirine bağlı parçalar olmadığı aksine bir birinden farklı oluşumlar olduğu anlatılmaya çalışılır. İnsanlar arasında ki üretim ilişkileri toplumsal bilinci belirleme konusunda yetersiz kaldığı bunun yapısalcılık sonrası felsefenin etkisiyle yeni ve bu duruma daha olası açıklamalar getirdiği düşünülür. Bu kapsamda öznenin oluşumu yeniden gündeme getirilir, dil 'in doğası ve etkisi "söylem" in gücü tüm bu klişeleşmiş yapısal açıklamaların yıkımında ki zafer olarak gösterilmeye çalışılır. Bu bakımdan öznellik üretimi kuramlarını eleştirel bir bakışla yeniden işleyen Foucault, Deleuze ve Guattari gibi yapısalcılık sonrası felsefeciler Negri üzerinde hatırı sayılır etki gösterir.

Negri, içinde bulunduğumuz yüzyılın anlaşılması ve bu anlaşılmayla yapılacak olan her analizin modern döneme ait düşünsel paradigmalara yapılamayacağını, çünkü içinde bulunduğumuz dönemin değişen iktisadi, siyasi, kültürel ve yaşamsal olarak post-modern döneme tekabül ettiğini, bu bakımdan modern ve post-modern arasında temel olarak *üç süreksizlik unsurunun* bulunduğunu savunur (aynı zamanda bu üç süreksizlik unsur imparatorluğun asli unsurlarındandır). İlk olarak günümüz için "emeğin" ne olduğunu sormakla başlar. Uzun bir zaman boyunca emeğin, maddi malları üreten faaliyete indirgendini ve bugünse "emek" denince bütün bir toplumsal faaliyet olarak aklımıza geldiğini söyler (Negri, 2012: 26). Bunu canlı emek tarafından kapitalizme karşı yapılan mücadelelerin bir sonucu olduğunu söyler. Bu mücadeleler sonucunda hem devletin hem de toplum açısından sisteme, biyo-politik örgütlenme ve sömürü biçimlerinin dayatılmasıyla sonuçlandığını, alınan bu neticeyle de toplumsal ve üretici faaliyeti modern sosyalist terimlerle açıklamanın olanaksız hale geldiğini değinir. Negri, bugünün üretim biçimi ve değerlendirme süreçlerinde hegemonik olarak *maddi olmayan emeğin (düşünsel, bilimsel, bilişsel, ilişkisel, iletişimsel, duygusal vs.)* bulunduğunu vurgular. Bu yeni emek biçiminin, yeni birikim ve sömürü biçimleri yarattığını, klasik emek-değer yasasıyla bu durumun açıklanamayacağına değinir. Negri'nin deyimiyle, "klasik emek-değer yasasında üretimde harcanan zamana göre emeğin ölçülmesi söz konusuydu. Bugünse bilişsel/zihinsel (cognitif) emek bu şekilde ölçülemez; hatta zaman ölçsüzlüğü, taşkınlığıyla/fazlalığıyla öne çıkar. Günümüzde emek, bütün bir üretim sürecinin merkezindeki yerini korusa da (*ki bizim Marksizm'e sadakatimiz de buradan bellidir*), tanımı itibarıyla tamamen maddi ve/veya çalışmacı bir boyuta indirgenemez durumdadır (Negri, 2012: 27). Modern ile post-modern arasında ki *ilk süreksizlik unsurunun* bu olduğunu belirtir.

Negri, *İkinci süreksizlik unsurunun*, klasik egemenlik kavramının yeniden tanımlanışıyla oluştuğunu aktarır. Egemenliğin giderek genişleyen ve bütün bir toplumsal alanı kapsayan biyo-iktidar biçimine dönüştüğünü, sermayenin toplumun tamamını kapsamasının bu noktada belirgin bir etki gösterdiğini vurgular. Negri bu noktada şunları yazar, "Foucault' nun dediği gibi, " hayat artık(...) iktidarın bir nesnesi haline gelmiştir". Bu iktidarın en önemli işlevi hayatı bütün

yönleriyle kuşatmaktadır ve asli görevi de hayatı yönetmektir. O halde biyo-iktidar, iktidar konusunda asıl meselenin bizatihi hayatın üretimi ve yeniden üretimi olduğu bir durumu anlatır” (Hardt & Negri, 2008: 48). Bu bakış açısı artık kapitalist genişlemeyi ya da büyümeyi, değer yasasının sağlayamadığı, sermayenin de artık emeğin üretim gücünü tek başına ele geçirmesinin mümkün olamayacağı düşüncesine dayatır. Üretici emeğin bu yeni tanımı, yeni itaatsizlik ve yeni direniş şekillerine ulaşmayı sağladığı ve günümüz toplumunun modernlikten ikinci bir kopuşunun en belirgin noktalarından birinin de bu olduğu vurgulanır.

Son *süreksizlik unsuru*, ekonomik süreçlerin küreselleşmesiyle ve ulus devlet, halk egemenlik vs. gibi kavramların küreselleşmenin etkisiyle değişen ifadelerindedir. Ekonomik süreçlerin küreselleşmesi ulus devletlerin dünya genelinde krize girdiği bu durumun ise modernliğin politik kategorilerinin genel krizle sonuçlandığını belirten Negri, artık egemenliğin *bire* indirgenemez olduğunu, egemenliğin süreç itibarıyla farklılıklara ve her geçen gün oluşan yeni karşıtlıklara göğüs germesi gerektiğini vurgular. Negri bu doğrultuda “Machiavellici “kargaşa” kuramını da, Spinozacı demokratik “çokluk” kuramını da, Marksist “sınıf mücadelesi” kuramının da yeniden gündeme getirmek gerektiğini” söyler (Negri, 2012: 29). Negri’ye ait bu üç süreksizlik unsuru, temelini kapitalizmin dünyanın tamamına yayılmış olması ya da onun terimleriyle aktarırsak bütün toplumun sermaye tarafından kapsandığı düşüncesi bizi alternatifi olmayan bir sistemle karşı karşıya bırakır. Bu sistem imparatorluğun kendisidir. Sistem temelini ekonomik sürecin küreselleşmesinden alır ve artık bir içerisi-dışarısı kavramsallaştırmasını anlamsızlaştırır. Eğer bir içeri ve dışarısı artık yoksa karşımızda sadece bir içeri mevcut bulunuyor demektir. Bu içeriye karşı tek eleştirel güç duruşu çokluğun gerçekleştireceği marjinal direnişlerdir. Negri ile devam edersek; “iktidar artık hiçbir şeyin durduramayacağı bir biyo-iktidara dönüşmesine rağmen, özgürlüğün aynı iktidar çemberi içinde kazanılması sorununu böylece ortaya konmuştur. Esasen toplumsal gerçekliğin sermaye tarafından gerçekten kapsamıyla tanımlanan bu dünya, hiç şüphesiz ilişki imkânlarını donduruyor ve etkisizleştiriyorsa da, bir güç olarak özgürlüğe veya yeniliğin kuruluşuna bir şey yapamıyor” (Negri, 2012: 33). Ve son olarak Negri, bir zamanlar fabrikada mücadele eden işçiler gibi, bugün de bütünüyle emeğe koşulmuş toplumda çoklukların (*multitude*) başkaldıracağı inancını taşır.

Genel olarak toplumsal mekânın bu yeni kavramsallaştırmalarından hareketle özneleşme mekânının yeniden oluşumu noktasında Foucault, Deleuze ve Guattari’nin düşünceleri Negri üzerinde belirleyici olur. Modern politik kavramların ve toplumsal ontolojik açıklamaların yukarı da ki süreksizlik unsurlarıyla anlamsızlaştığını bu noktada Foucault’cu bakış açısının temel analiz durağı olduğu söylenebilir. Toplumsal gerçekliğin üretim araçları ve güçleriyle birlikte onu harekete geçiren öznelliklerin keşfinde Negri, yine Foucault’dan bayrağı devralır. Foucault’ya göre toplumun bireyler üzerindeki kontrolü yalnızca bilinç ya da ideoloji yoluyla değil, bedende ve bedenle sağlanır. Kapitalist toplum için en önemli şey, biyolojik,

somatik ve bedensel olan şeydir, biyo-politikadır. Negri, “Foucault’nun iktidar ve toplumsal yeniden üretim sorunu üretimin gerçek ve temel nitelikli düzeyinden ayrı bir üstyapı düzeyinde düşünen teorilerin, Marksist teorinin birçok çeşidi de dâhil olmak üzere tarihsel materyalizm versiyonlarının ötesine geçtiğini vurgular. Böylece Foucault, toplumsal yeniden üretim sorununu ve üstyapı deney yapının bütün öğelerini maddi temel yapı içine taşımaya ve bu alanı yalnızca ekonomik terimlerle değil, aynı zamanda kültürel, bedensel ve öznel terimlerle de tanımlamaya giriştiğini” yazar (Hardt & Negri, 2008: 52).

Foucault’nun yapısalcı epistemolojiden çok da kendini kurtaramadığını söyleyen Negri, Foucault’nun sistemin hareketlerinin yaratıcı zamansallığını kültürel ve toplumsal yeniden üretimin ontolojik tözünün tamamen feda eden bir yöntemle hareket ettiğini söyler. Buradan Deleuze ve Guattari’nin, materyalist düşüncüyü yenileyen ve kendini sağlam bir biçimde toplumsal varlığın üretimi sorunu temelinde kuran iyi bir post-yapısalcı biyo-iktidar anlayışı geliştirdiklerine geçer. Bu iki düşünürün çalışmaları, yapısalcılığın ve epistemolojik çerçevenin hâkim olduğu bütün felsefi, sosyolojik ve politik kavrayışların gizemliliğini ortadan kaldırdığını vurgu yapan Negri, bu düşünürlerin dikkatlerini doğrudan toplumsal üretimin ontolojik tözüne yönlendirdiğini belirtir. Buna göre, Makineler⁵ üretir. Çeşitli aygıtları ve düzenleriyle toplumsal makinelerin daimi işleyişi onu kuran öznel ve nesneleriyle birlikte dünyayı üretir (Hardt & Negri, 2008: 53). Deleuze ve Guattari’nin toplumsal yeniden üretimin (yaratıcı üretimin, toplumsal ilişkiler, duygulanımlar, oluşlar ve değerler üretiminin) üretkenliğini keşfederler ama bunu yüzeysel ve belli belirsiz olarak, kavranamaz olayın damgasını taşıyan kaotik ve belirlenimsiz bir ufuk olarak ifade ederler. Negri, Deleuze ve Guattari’nin sadece sürekli hareket ve mutlak akışlar yönündeki eğilimleri pozitif biçimde algılayabildiğini ve dolayısıyla onların düşüncelerinde de toplumsalın üretiminin yaratıcı öğeleri ve radikal içeriksiz ve güçsüz kaldığını ifade eder. Negri burada dikkatten kaçan ya da tam olarak belirlenemeyenin bu durumun biyo- politik toplumun içindeki yeni emek pratiklerini yalnızca entelektüel ve bedensel olmayan özellikleriyle ele aldıklarını, hâlbuki bedenlerin üretkenliği ve duygulanımın değeri bu bağlamda mutlak anlam da merkezi bir yer işgal ettiğini vurgular. “Bu beden dil (hem bilimsel hem de toplumsal dil) haline gelir, çünkü ilişki kurmak isteyen tekil ve belirlenimli bedenlerin bir çokluğudur. Bu yüzden beden hem üretim hem de yeniden üretim, hem yapı hem de üst yapıdır, çünkü tam anlamıyla hayat ve gerçek anlamda politiktir” (Hardt & Negri, 2008: 55). Negri, Hardt ile birlikte yaptıkları çalışmaların biyo-politik üretimin potansiyelini ortaya

⁵Makine: Çalışan ve üreten parçalar toplamı. “Biz makineyi, akışları kesen her tür sistem olarak tanımlıyoruz. Dolayısıyla bazen sözcüğün bilinen anlamıyla teknik makineler, arzulayan makinelerden bahsediyoruz. Çünkü bize göre makine, ne insanla ne doğayla çelişir... Öte yandan makine mekanîğe indirgenemez. Mekanik teknik makinelerin protokolü ya da bir organizmanın tikel bir örgütlenişidir. Ama manîşizm tamamen farklıdır; akışları kesen her sistemi anlatır ve bu özelliğiyle teknolojinin mekanîğini ve organizmanın örgütlenmesini aşar.” Felix Guattari, *Chaosophy*, s. 98-99.

çıkarma noktasında kısmen başarılı olan bu çabaların bir adım önüne geçtiğini vurgular ve şöyle devam eder;

Modernlikten post-modernliğe geçerken bu ilksel birikim süreçleri aslında sürmektedir. İlksel birikim bir kere olup biten bir süreç değildir; aksine kapitalist üretim ilişkileri ve toplumsal sınıflar sürekli olarak yeniden üretmek zorundadır. Değişen, ilksel birikim modeli ya da kipidir. Her şeyden önce, iki modern modeli birbirinden ayıran içerisi ve dışarısı arasındaki etkileşim zamanla azalmıştır. Daha önemlisi, emeğin ve biriktirilen servetin değişmektedir. Post-modern dönemde, biriktirilen servet giderek maddi olmayan servet haline gelir ve toplumsal ilişkileri, iletişim sistemlerini, enformasyonu ve duygulanımsal ağları içerir. Buna uygun olarak, toplumsal emek de giderek maddi olmayan bir emek haline geliyor; bu emek eşzamanlı olarak toplumsal hayatın bütün veçhelerini doğrudan üretiyor ve yeniden üretiyor. Proletarya⁶ evrensel emek figürü haline geldikçe, proleter emeğin nesnesi de aynı şekilde evrensel hale geliyor. Toplumsal emek hayatın kendisini üretiyor (Hardt & Negri, 2008: 174).

Negri, enformasyonun bütün üretim ağlarını dolaysız olarak kendi ağı içine kattığı, böylelikle bütün bir toplumun enformasyon temelli üretim ağları haline geldiği ve zamansal aşamaların da bu değişimle aşıldığını yazar. Negri, biyo-politik düzen üretimini yerleştirdiği bir yerde, dilin, iletişimin ve iletişim endüstrileri tarafından geliştirilen simgeselin üretiminin maddi olmayan bağlantı noktaları olduğunu belirtir. İletişim ağlarının gelişiminin bu yeni dünya düzeninde hem neden hem sonuç olduğunu vurgulayan Negri, iletişimin aynı zamanda küreselleşmeyi ifade ettiğini belirtir. Dilin, iletişim kurduğu gibi metalarda ürettiğini ve bununla kalmayıp öznellikler yarattığını, öznellikleri ilişkiye sokup bunlar üzerinde iktidar kurduğunu belirtir.

Bu nokta da yeniden Foucault'ya dönen Negri, Foucault'un çalışmalarının her şeyden önce toplumsal biçimlerdeki tarihsel, dönemsel geçişi, disiplin toplumundan kontrol toplumuna geçişi anlamamıza imkân verdiğini yazar. İlk olarak, disiplin toplumu, topluma dair adetleri, alışkanlıkları ve üretici pratikleri üreten düzenleyen bir aygıtlar şebekesinin komuta ettiği bir toplumdur. Bu toplumun işlemesi için toplumsal alanın belirlenmesi ve disiplinin "aklı" için uygun mantıkları sunan disiplin kurumları (hapishane, fabrika, tımarhane, hastane, üniversite, okul vd.) vasıtasıyla başarıldığı ifade edilir. Bu demektir ki disiplinci iktidar sonuç olarak düşünce ve pratik sınırlarını ve parametrelerini belirleyerek, normal ve/veya sapkın davranışları tarif edip yaptırıma tabi kılarak yönetir. Negri, kontrol toplumunda ise Foucault'nun "komuta mekanizmasının giderek daha fazla "demokratik", giderek daha fazla toplumsal alana içkin hale geldiği, yurttaşların beyinleri ve bedenleri üzerinden dağıtıldığı

⁶Negri, *proletaryadan sadece endüstriyel işçi sınıfının algılanmamasını belirtir. "Biz proletaryayı sadece endüstriyel işçi olarak değil, sermayenin yönetimi altında madun konumda olan, sömürülen ve üretim yapan herkes olarak anlıyoruz".*

(modern dönemin son döneminde gelişen ve post-modern döneme açılan) bir toplum “anlaşıldığı söyler (Hardt & Negri, 2008: 47).

İkincisi, Foucault’nun yeni iktidar düşüncesinin biyo-politik doğasını anlama noktasındaki çözümlemelerinin önemliliğini sunar. Biyo-iktidar, toplumsal hayatı onu izleyerek, yorumlayarak ve yeniden eklemleyerek içeriden düzenleyen bir iktidar biçimidir. Negri, biyo-politik teriminin, iktidarın belli bir dönemde, belli disiplin yöntemleriyle sadece bireyleri değil, “nüfus” olarak inşa edilmiş canlılar bütünü yönetmek için nasıl dönüştüğünü ifade ettiğine değinir. Bunun için biyo-politika (yerel biyo-iktidarlar aracılığıyla) sağlığın, hijyenin, beslenmenin, doğum oranının, cinselliğin vs. idaresini ele alır ve bu müdahale alanlarını gitgide politikanın konusu edindiğini söyler (Negri, 2012: 38). Disiplin toplumundan kontrol toplumuna geçişte yeni bir iktidar paradigmasının gerçekleştiğine ve bu paradigmanın da kendini biyo- iktidar alanı olarak gören teknolojiler tarafından tanımlandığını yazan Negri, biyo-politikanın kapitalizm ve egemenlik teknolojilerini ilerleten ilkeler üzerinde kurulu olduğunu söyler. Disiplin toplumunda birey ile iktidar arasındaki ilişkinin statik olduğuna değinen Negri, geline nokta itibarıyla biyo- politika nüfusun hayatını yönetip, kontrol ettiğini, *yaşamın artık iktidar alanının bir parçası* olduğunu yazar. Ayrıca kontrol toplumunda, kontrol mekanizmalarının esnek, değişken ağlar yoluyla toplumsal kurumların yapılış alanları dışında pek ala uzanabileceğini belirtir.

Negri, bütün bir toplumun sermaye tarafından kapsandığını söylerken (ki bunun kapitalist gelişmenin güncel hali olduğunu da belirtir), yaşam biçimlerinin sermaye tarafından bu denli sömürülmesi halinde nasıl bir direniş ve bu direnişi sağlayacak öznenin oluştuğunu bize yine Foucault’nun analizleri üzerinden açıklar. Bütün bir toplumu etkisi altına almış bu iktidar tanımlaması aynı zamanda her iktidara karşı farklı bir direniş halkası oluşturduğu, bu direnişlerin öznellikler ürettiği ve bu nedenle post-modernist düşünceyi olumladığını söyleyen Negri, *“özne üreticidir; dolayısıyla öznellik üretimi de üreten bir öznelliktir”* der. Farklı direnişlerin farklı taşkınlıkları getireceği post-modern toplumun temel işleyiş motorunun bu olduğu, emek düzenlerinin dönüşümünün öznellik üretimi noktasında bu farklılıkları tetiklediğini vurgular. Emegin yeni boyutlarının post-modern dönemde zamansal olarak geçirdiği dönüşümün etkisinin belirleyici özelliğine dikkat çeken Negri, Fordist dönemde zamansallık emek-değer yasasına göre ölçüldüğünü ve dolayısıyla analitik, soyut ve niceliksel bir zamansallık olduğunu belirtir. Marx’ın kapitalist üretimin canlı emeğin yaratıcılığıyla sabit sermaye ve üretimin zamansal yasaları tarafından örgütlenen sömürü yapılarının sentezini sunduğunu belirten Negri, post-fordist dönemdeyse zamansallığın artık sabit sermaye yapılarına hapsedilmediğini savunur. Bu dönemin emeğini belirleyen düşünsel, maddi olmayan, duygusal üretimin bir taşma yarattığı ve emeğin zamansal ölçümünün, emeğin yaratıcılığını kapsamayacağını kabul edilmesini ister.

Negri, emeğin sömürüsünün bu yok-yerinden ve emek-değer değişiminden hareketle; üretici güçlerin yerellikten kopup tamamen evrensel hale geldikçe yalnızca metaları değil, eskiye oranla daha zengin ve güçlü toplumsal ilişkiler üretildiğini söyler. Öte yandan bu üretici güçlerin yeri yoktur; çünkü bu güçler her yeri işgal etti ve bu belirsiz yok-yerde üretiyor ve kullanılıyorlar (Hardt & Negri, 2008: 224). İşte bu üretim alanı yani; “imparatorluk” dünya üretiminin yok-yeridir ve emek bu yok- yerde sömürülür. Negri’den hareketle; küreselleşme süreçlerine paralel olarak ulus-devlet egemenliğinin, hala etkili olsa da, giderek gerilediği doğrudur. Üretim ve mübadelenin asli unsurları -para, teknoloji, insanlar ve metalar- ulusal sınırları daha kolay geçiyor; dolayısıyla ulus devlet bu akışı düzenleme gücünü ve ekonomi üzerindeki otoritesini günden güne yitiriyor (Hardt & Negri, 2008: 18). Buradan da hareketle artık en baskıcı ulus devletlerin bile, bırakın dışarıyı, kendi sınırları içinde bile egemen otoriter güç olarak düşünülmemesi gerektiğine değinir. Ve devamında kendi varsayımlarını belirtirler; Egemenlik yeni bir biçim almış, bu biçim tek bir hükmetme altında birleşmiş bir dizi ulusal ve ulus-üstü organdan oluşmuştur. İşte bu yeni küresel egemenlik biçimi bizim imparatorluk dediğimiz şeydir (Hardt & Negri, 2008: 18). Yani içinde bulunduğumuz “imparatorluk” döneminde, egemenlik artık coğrafi olarak belirlenmiş sınırlar içerisinde değil, her yere ve hiçbir yere hükmeden emperyal egemenlik anlayışıyla yönetilen bir sistemdir. Ve bu yönetime tabi olanların ulus devletlerin var ettiği uluslar değil çokluklar olduğu belirtilir.

Negri’ye göre “imparatorluk” un yapısı modern egemenlik gibi sınırlar temelinde kurulmamıştır. Salt yayılcı bir emperyalist biçimi olarak görülemez olduğu, yeni egemenliğin yayıldıkça karşısına çıkan öteki güçleri kendisine ekmediği ya da tahrip etmediği, tersine onları ağına içine alarak kendini onlara açtığı belirtilir (Hardt & Negri, 2008: 183). Dolayısıyla “imparatorluk” un sınırsız ve içleyici bir yapı içinde iktidarlar ve karşı- iktidarlar ağı olarak anlaşılmasını gerekir. Emperyal yayılmanın ne modern egemenlik içerisindeki emperyalizmle ne de fetih, talan, soykırım, koloni kurma ve kölelik amaçlı devlet örgütleriyle bir ilgisi vardır. Emperyal egemenlik her zaman yenilenen ve her zaman yeniden yaratılan mantığını bulur (Hardt & Negri, 2008: 184). Ve emperyal iktidarın kurulabilmesi için ancak içeriği ile dışarıyı ayırmanın ortadan kalkması gerektiğini ki zaten modernden post-moderne ve emperyalizmden imparatorluğa geçişte, bu ayırmanın giderek silindiğini daha önce belirtmiştik. Bu ayırmanın silinmesi beraberinde modern liberal politikanın mekânını da ortadan kaldırdığına değinen Negri, liberal politikanın mekânını oluşturan modern toplumun kamusal alanları post-modern dünyada yok olmaya yüz tutmuştur. Post-modernleşme sürecinde böylesi kamusal mekânlar giderek özelleştirilmiştir (Hardt & Negri, 2008: 203- 204). Yani artık post-modern ve emperyal yayılcı toplumda politikanın yapıldığı aktüel mekân silinmiştir. Bu nedenle emperyal egemenlik iktidarının, içleyici, farklılık üretici idari yollarla çalışır olduğuna ve aynı zamanda farklılıkları içine alarak, farklılaştırarak, farklılıkları tanıyarak yöneten, mekânı olmayan iktidar,

her yerde ve hiçbir yeredir (Hardt & Negri, 2008: 215). Ki buda “imparatorluk” tur. Yani uzamsal anlamda “imparatorluk” yok yerdir.

Negri, küreselleşmeyle birlikte kapitalist üretim tarzında bir geçiş dönemi yaşandığını bununla beraber kapitalist sömürünün devam ettiği, kapitalist üretimin *yok yer*’ de yapılıp sömürüldüğünü vurgular. Sömürünün küreselleşme döneminde toplumsal alanın tümüne dağılmış ve eklemlenmiş olduğu, üretici güçlerin yerellikten kopmuş ve toplumsal alanın her yerine yayılmış olduğu belirtilir. Bununla beraber kapitalizm artık ulusal sınırlar içine sığmayan küresel egemenlik alanı haline gelmiş olmasıyla kapitalist iktidarın her yerde ve hiçbir yerde olduğu savunulur. Tüm bu yok yer olarak ifade edilen açıklamaların kafa karıştırıcılığının yerine, kapitalist üretim alanlarının hala yeri yurdu olan alanlarda üretim yaptığı gerçekliğini korumaktadır. Bu bağlamda üretimin ve sömürünün sınırları olmayan çokuluslu şirketlerin birçok ülkede faaliyet göstermelerine bağlı olarak yapılan yok yer açıklamaları kabul edilemez. Çünkü birçok ülkede faaliyet göstermiş olsalar bile bu faaliyetleri koordine eden kapitalist karar alıcılarının olmadığı anlamına gelemez. Bununla birlikte kapitalizmin toplumsal alanın her yerine dağılmış ve eklemlenmiş olması geline süreç itibarıyla değişen bir şey değil Marksist kuram içinde de açıklandığı üzere sistemin özgül yapısından kaynaklıdır.

Bu bölümü kapatırken tüm bu karışık tabloyu biraz anlaşılır kılmaya çalışırsak; analizlerinden çıkan netice kapitalizmin klasik Marksizm düşüncesinde aktarılan haliyle toplumsal bilinç oluşumunun üretim ilişkileri alt yapısıyla belirlenemeyeceği ve kapitalizmin kutupsal karşıtlıklar yarattığı düşüncesinin, küreselleşmiş kapitalizm için tanımlı olamayacağıdır. Bu kanıyı desteklemek için hem post-modernist hem de post- Marksist teorilerin çokça başvurduğu yapıdan soyutlanmış açıklamalar ışığında “farklılık” ve “çeşitlilik”i açığa çıkartan “söylem ve “dil” in gücüne bağlılık göze çarpar. Farklılıkların yapacağı direnişlerle hareketliliği ve bilincin bu direnişlerle sabit olmayan sürekli değişen ve ekonomik sınıf algısından uzak iktidar sarmalıyla dolu analizlere duyulan bir arzu gibidir. Negri, üretim güçlerinin ve üretim ilişkilerinin, toplumsal üretkenlik ya da hayatın yeniden üretimi noktasında klasik Marksist açıklamadan kendini, Foucault, Deleuze ve Guattari referansları ile soyutlar. Negri’nin “özne üreticidir; dolayısıyla öznellik üretimi de üreten bir öznelliktir” söylemi ne yazık ki yapının da, tarihinde aşırı insan aklına bağlanan yapısalcı yorumların etkisini taşır. Negri’nin toplumsal emeğin hayatın kendisini üretiyor noktasında iletişimsel maddi olmayan emeğe ayrıca bir konum bahşeder. Bu noktada Negri dil ile toplumsal üretim arasında yine yapısalcı bir etkilenme kendisini gösterir. Son olarak Negri, Foucault’yu, sistemin nasıl işlediğini ya da kim tarafından yönlendirildiğini, ya da daha doğrusu “bios” un kim olduğunu soracak olsak, yanıtı anlaşılmaz olurdu ya da hiçbir yanıt olmazdı der (Hardt & Negri, 2008: 53). Bu noktada Negri, Foucault’yu biyo-politik toplumdaki üretimin gerçek dinamiklerini görememekle eleştirir. Burada ki itiraz Foucault’ nun gerçekliğin üretimindeki “haz” terimidir. Bunun

yerine Deleuze ve Guattari'den aldığı "arzu" terimi tercih eder çünkü ona göre arzu toplumsal gerçekliğin üretiminin gerçek ve aktif dinamiğini kavrarken, haz atıl ve tepkiseldir: "Haz arzunun pozitifliğini ve arzunun içkinlik düzleminin kuruluşunu sekteye uğratar. Arzu, bilinci oluşturur ve koşullandırır, öyle ki sonunda imgeler sadece, kişinin içine gömüldüğü toplumsal ilişkilerin ürünleri haline gelir (Goodchild, 20005: 19). Arzu ne tüm varoluşu yöneten evrensel bir ilke olarak ne de tüm varoluşun doğasını belirleyen temel bir zemin olarak iş görür-aksine arzu, varoluşun dışında ya da yanı başında bulunur (Goodchild, 2005: 30). Deleuze ve Guattari, Spinoza'dan bir arzu ontolojisi çıkarmışlardır. Negri, bu ontolojiden oldukça etkilenmiştir. Sonuç olarak varlığın oluşumunda elimizde kalan: "Olmak", arzulamaktır, oluşmaktır, ilişki kurmaktır ve üretmektir (Goodchild, 2005: 75).

3.3. Emeğin Maddi olmayan Emeğe dönüşümü ve Üretimdeki Merkezliğin Değişimi

Modernizmden, post-modernizme geçişte belirleyici süreksizlik unsurlarından modern dönemin fabrika yapısıyla bütünleşen maddi emeğin yerini maddi olmayan (yani entelektüel, duygulanımsal, ilişkisel, dilsel gibi) emeğin aldığıydı. Maddi olmayan emeğin, merkezi değerlendirme olarak belirmesinin kapitalist birikim temelini değiştirdiği, bu değişimin yeni bir değer politikası yaratacağı ve bu değer politikasının da yeni bir öznellik getireceğine önceki bölümlerde kısaca değinmiştik. Modern dönemin endüstri temelli emeğinin, enformatikleşme süreciyle bütün bir toplumu işe koştuğu, bu düşüncenin de sermayenin yaşamın tamamını sömürdüğüne, sermaye ve devletin kendini biyo-iktidar olarak sunduğuna, bu bağlamın biyo-politikayla sağlandığı ve toplumun bütün eklemleri üzerinde varlık gösterdiği bir oluşuma bizi götüreceğinin üzerinde de durulmuştu. Şimdi kapitalist birikim sürecini değiştiren ve sömürünün toplumsal yaşamın tamamına koşulmasını sağlayan maddi olmayan emeğin yapısına daha yakından bakalım. Daha önce belirtildiği üzere Negri'ye göre imparatorluk "merkez" yerine bir "yok yer" in belirlenmesinin önerildiği, bununda küresel ekonomik süreçler üzerinden komuta edildiği idi. Bu süreçler genel olarak bir mübadele ve mücadeleler dönemi olarak sunulmuştu. Negri, Hardt ile beraber sunduğu imparatorluk tezlerinden olan post-modernleşme ve enformatikleşmeden yola çıkarak, ekonominin başat sektörlerinin değişiminden hareketle, emeğin bu değişimlere göre sektörel olarak üç ayrı uğrağı olduğunu belirtirler. Bu uğraklardan ilki, tarım ve hammadde, ikincisi endüstri ve dayanıklı mallar üretiminin ayrıcalıklı konumu, sonuncusu ise şu anda sürmekte olan, hizmet sağlama ve enformasyonun ekonomik üretimin en önemli sektörel konumu teşkil ettiğidir.

Negri ve Hardt, bu analizi Bell ve Touraine'den alarak yaparlar⁷. Devamında hâkimiyetin sırasıyla üç üretim tarzı izlediğine değinerek, tarımın hâkimiyetinden endüstri hâkimiyetine geçişi içeren dönemin *modernleşme* olduğunu, bir sonraki geçişi temsil eden endüstri hâkimiyeti yerine geçecek olan hizmetler ve enformasyon hâkimiyetine geçişi ise *post-modernleşme*, daha doğrusu *enformatikleşme* süreci olarak adlandırırlar (Hardt & Negri, 2008: 296). Hardt ve Negri, tarım hâkimiyetinden endüstrileşme hâkimiyetine geçişle, modernite olarak adlandırılan sürecin toplumsal alanın tüm unsurlarına yayıldığını ve bu alanın yeniden tanımlanmasına neden olduğunu belirtirler. Buradan da hareketle günümüzde modernleşmenin sona erdiği, artık endüstriyel üretimin ekonomik biçimlere ve toplumsal olgulara karşılık veremediğini söylenir. Bununla da, nasıl ki modernleşme süreciyle her şey endüstri üretimine girmişse, post-modernleşme süreciyle de her türlü üretim hizmet üretimi haline gelir, enformatikleşir (Hardt & Negri, 2008: 300). Bu değişimin sektörleri kapsayan istihdam oranlarından kolayca çıkarılabileceğinden hareketle, emeğin tarımdan endüstriye geçişinin altını çizerken günümüzde yani imparatorluk döneminde, emeğin yoğunluğu endüstriden hizmet sektörüne geçmiştir. Burada tanımlanan hizmet sektörü ise oldukça geniş bir anlamda kullanılmaktadır. Bilgi üretiminin tüm düzeylerinden finansal hizmetlere, oradan klasik hizmet sektörlerini içine alan bir yapı olarak tanımlanmaktadır. Hizmet üretimi hali olarak tanımlanan enformatikleşmeden, bilginin temel üretim etkinliği olduğu bir toplumda yaşadığımızın varsayımı yatar. Bu varsayımdan hareketle nasıl ki endüstri, toplumsal alanı yeniden tanımlayıp tarımı endüstrileştirdiyse, enformatikleşme de endüstriyel üretimi enformatikleştirecek ve toplumsal alanı yeniden tanımlayacaktır.

Negri, emeğin bu değişimini süreçsel olarak kapitalist gelişimin merkezinde izlenilmesi gerektiğini dönemselsel olarak yaptığı şu analizle sunar. İlk dönemi, 1848- 1870'i kapsayan genel emeğin, genel işçiyle doğmakta olan sanayileşme dönemini kapsadığını, süreçsel olarak bu kısmı Marx ve Engels'in incelediği dönem olarak aktarır. İkinci dönemin 1870- 1917'ye kadar uzanan, emeğin örgütlenmesinin değiştiği ve nitelikli işçinin olduğu bir süreç olduğu ve son dönemin ise, 1968'den sonra fabrikaların otomasyonu ve toplumsalın enformatikleşmesi yoluyla giderek daha toplumsal ve entelektüel bir nitelik kazandığı ve yeni bir işçi figürünün ortaya çıktığı döneme geçiş olduğuna değinir. Bu işçi figürünün; maddi olmayan, devingen, esnek ve süreksiz emek, üretkenliği, zekâsı ve ruhsal zenginliğiyle üretimin öznesi olduğudur. Ayrıca bu değişim beraberinde toplumsal ilişkileri belirleyen, fabrikadaki emeğin artık bu anlamda işlevsizleştiği; devingen, esnek ve süreksiz boyutuyla maddi olmayan emeğin toplumun geneline dağılmasıyla,

⁷ Bu analizlerin daha fazlası için bkz. Bell, D. (1973) *Coming of Post-industrial Society*, New York: Basic Books . Touraine, A. (1971) *Post-industrial Society*, New York: Random House

toplumun tamamının işe koşulduğu durumunun, sömürünün toplumda aktif olan herkese uygulanmasıyla toplumsal ilişkilerin değişimine vurgu yapılır (Negri, 2005: 28).

Negri' nin bu dönemselleştirmesinden çıkarılacak sonuç şudur; 19. ve 20. yüzyılda baskın ekonomik sektörün tarımdan sanayiye kayışı ve bu kayışın beraberinde de sanayi hegemonyasını temsil eden bir toplumsal ilişki, maddi emek ve maddi ürünler sunduğudur. 20. yüzyılın son yılları ve 21.yüzyıl ile beraber sanayi ekonomik hegemonyasını yitirmiş onun yerini enformatikleşmenin sağladığı “ maddi olmayan emek” yani maddi olmayan ürünler (bilgi, enformasyon, iletişim, dilsel ya da duygusal vs.) üreten emeğin aldığıdır. Negri için maddi olmayan emek, emeğin fiili uygulamalarıyla bütünleşen iki ana biçime dönüştürülebilir. İlk biçim, her şeyden önce *entelektüel ya da dilsel nitelikli emeğe* gönderme yapar. Sözelimi, problem çözmek, simgesel ve analitik işlemler ve dilsel anlatımlar geliştirmek. Fikirler, simgeler, kodlar, metinler, dilsel figürle, imgeler ve başka türden ürünler üretir. İkinci biçim olan *duygulanımsal emek*, zihinsel olgu niteliği taşıyan duygulardan farklı olarak, zihni ve bedeni eşit ölçüde ilgilendirir. Bedenin bir düşünme tarzına bağlı belirli bir durumu dile getirir. Huzur, esenlik, tatmin, heyecan ya da tutku gibi duygular üretir ya da bu duyguları yönlendirir. Bu kapsamda adliyeciler, uçuş görevlileri ve fast-food çalışanlarının emeği duygulanımsal emek olarak görülür. Yani sonuç olarak maddi olmayan emek, Negri' nin deyiimiyle “biyo- politik emektir ve yalnızca maddi ürünler değil; ilişkiler ve bunun sonucunda toplumsal yaşam üreten emektir” (Negri, 2005: 159).

Negri ve Hardt'ın beraber hazırladıkları *Dionysos'un Emeği'n* de enformatikleşme sürecinde toplumun bilgisayarlaşmasıyla koşullanan bir emek biçimini karşımıza çıkartırlar.

Fabrika rejimi genelleştirilirken emek süreçlerinin nitelik ve yapısından da belli değişiklikler ortaya çıkar. Günümüz toplumlarında emek, her zamankinden daha büyük bir ölçekte, gayri maddi emeğe doğru kayıyor-entelektüel, hissi, teknik-bilimsel emek, cyborg emeği. Gitgide daha karmaşık emek ve işbirliği ağlarının ortaya çıkması, esirgeyici (caring) emeğin tüm üretim yelpazesine dâhil olası emek süreçlerinin büyük ölçüde bilgisayarlaştırılması, işte günümüzde emeğin uğradığı dönüşüme bunlar damgasını vuruyor (Hardt & Negri, 2003: 27).

Buna göre *üretken emeğin* üretim süreci içerisindeki merkeziliğini yitirerek “maddi olmayan emek” haline dönüştüğünü ileri sürülür. Bu dönüşümün belirleyici noktası, yapısı değişen emeğin klasik Marksist yorumun üretici olan emeğinden uzaklaşması hatta süreç itibarıyla terk edilmesidir. Negri, üretken emeğin modern dönem için sadece fabrika merkezli düşünüldüğü (yani somut ürünlerle sınırlı tutulduğu), post-modern dönemin toplumun tamamına yayılmış olan üretimi (yani maddi olmayan ürünlerin her yerde ki üretimi) karşısında anlamını yitirdiğine değinir. Emek hala üretimde merkezi bir yerdedir ama üretken hali toplumsal bir üretkenliğe dönüşmüştür.

Buna bağlı olarak klasik Marksist emek-değer ya da artı-değer çözümlemeleri tarihe karışmıştır. Negri, artı-değer üretiminde önceleri kitlesel fabrika işçilerinin maddi emeğinin oynadığı merkezi rolü, bugün giderek daha fazla entelektüel, maddi olmayan ve iletişimsel emek gücünün etkin rol oynadığına değinir. Bu değişimin kabulü beraberinde kapitalist değer sömürü mekanizması için yeni bir politik değer teorisinin geliştirilmesi zorunluluğunu ve bununda yeni bir mücadele alanı açacağı iddiasına dayanır. Negri, bu noktada maddi olmayan canlı emeğin sömürülmesinin toplumsal boyutu, yani sömürünün bütün toplumsala yayılması haliyle yeni bir değer teorisinden sonra yeni bir öznenin kurulması gerekliliğini belirtir. Bu öznenin de bilgi, iletişim ve dil yoluyla işleyen bir oluşumla kurulacağını vurgular.

Burada açıklığa kavuşturulması gereken en önemli şey, bu üretken emeğin ne olduğu ve dönemselsel olarak varlığını koruyup korumadığının aydınlatılmasıdır. Bu bakımdan ilk olarak üretken emeğin ne olduğuna bir bakalım. Marx, temel çözümlemelerine emeğin ne olduğuyula başlar. Marx'a göre emek yani üretim eylemi, ancak ve ancak hammadde ve üretim aracı fiilen ortada bulunduğu ve kullanıldığı zaman söz konusudur. Emek, ancak somut ve maddi ortam içinde emek olabilir. Eğer belli bir hammadde belli bir araç yardımıyla dönüştürülüyorsa ortada bir emek yok demektir. Hammaddesiz ve araçsız emek bir hiçtir. Marx, emeği emek yapan şeyin sermayeyi yeniden üretmek olduğu, bu hedefe ulaşmakta emeğin bir araç olduğu, bu amaçtan bağımsız olan emeğin sistem için tanımsızlığına vurgu yapar. Üretken olan tek emek sermaye üreten emektir. Yani emeğin değer üretmesinden önce, yatırılan her değer emek sayesinde değer üretir hale gelmesidir. Callinicos göre, "Marx'ın üretken emeği; kapitalist üretimdeki anlamıyla, sermayenin değişken kısmıyla değiştirilen ücretli emektir. Yalnızca sermayenin bu kısmını (yani kendi emek gücünün değerini) yeniden üretmekle kalmaz, buna ek olarak kapitalizm için artı-değer üretir. Dolayısıyla üretken emek artı- değer üreten emek demektir. Üretken olmayan emek ise, " sermaye değil, doğrudan gelirle, yani ücretle ya da karla değiştirilen emektir" (Callinicos, 2006: 15).

Üretken emekle-üretken olmayan emek arasındaki ayrımın, sermayenin kendini genişletmesine katkıda bulunan emek ile katkıda bulunmayan emek arasındaki fark olduğuyula devam eden Callinicos, "proletaryanın geniş anlamda ücretli işçiler kitlesiyle özdeşleştirilmesi gerektiği, yaşanan bu yüzyıllarda işçi sınıfının büyüklüğünde bir gerilemenin değil, hatırı sayılır bir genişlemenin olduğunu belirtir" (Callinicos, 2006: 17). Son olarak artı-değerin ne olduğuna gelirsek; Marx, üretimin hedefini var olan değeri arttırmak ya da bir başka deyişle "sermayeyi yeniden üretmek, kısacası yatırılan belli bir yüzdesi kadar kar elde etmek diye tanımlanabilir olduğunu söyler. İşçinin emeğini değil emek gücünü işverene sattığını, kapitalistin kendi malı olan emeğin ürettiği değere sahip olduğunu (çünkü işçi başka bir şeyi olmadığından emek gücünü kapitaliste vermek zorundadır) analiz eder. İşverenin ya da

kapitalistin sahip olduğu bu üretim değeri ile emek-gücüne ödediği paranın farkı artı-değer olarak karşımıza çıkar.

Negri, süreçsel olarak hizmet üretiminin ortaya maddi ve kalıcı bir mal çıkarmadığını, bu maddi olmayan emeğin bir hizmet, bir kültürel ürün, bilgi ya da iletişim ürettiğini söyler. (Hardt & Negri, 2008: 305). Bunun devamında ise bir adım daha ileri giderek, üretimin bilgisayarlaşmasıyla emeğin artık soyut bir emek olma yolunda olduğunu ve emeğin modernleşmede olduğu gibi belirli yerlerde üretilemeyeceği, *emeğin yersizleşmiş* olduğu kanısındadır. Negri, bu durumu şöyle açıklar;

“Emeğin dönüşüm sürecinde son yıllarda tanık olduğumuz en önemli ve genel olgu, fabrika-toplumu diye adlandırdığımız bir topluma geçiştir. Fabrikayı emek ve üretimin paradigmatic mekânı ya da toplanma yeri olarak görmek artık mümkün değildir; emek süreçleri fabrika duvarlarının dışına taşınmakta ve toplumu kuşatmaktadır. Diğer bir deyişle, üretim mekânı olarak fabrikanın ayan beyan çöküşü, fabrika üretim rejimi ve disiplininin çöküşü anlamına gelmiyor, daha çok bunun, artık, toplumdaki belli bir mekânla sınırlı olmadığını gösteriyor” (Hardt & Negri, 2003: 26).

Bununla beraber, bilgisayar eksenli hizmet üretiminin sadece iletişimsel ve maddi-olmayan emeğin bir yönünü açıklayabildiğini, maddi olmayan emeğin diğer yönünün ise, insan ilişkisi ve etkileşimindeki duygulanımsal emek olarak kabul edilmesi gerektiğini vurgulanır (Hardt & Negri, 2008: 307). Bu emeğin de artı-değer değil, toplumsal ağlar, cemaat biçimleri ve biyo-iktidar ürettiği vurgulanır. Enformasyon ekonomisinin zirvesindeki hizmet sektörünün itici gücü olan maddi-olmayan emeğin, yetkin bilgi üreten ve kullanan emek, bu yetkin bilgi üreten ve kullanan emeğe yan ürünler sunan emek, duygulanımsal emeğinin belirli bir artı-değer üretmediği söylenir. Bu ise şu şekilde açıklanır: artı-değerin sadece modernlikte fabrika da gözlemlenebilir olduğunu ama maddi-olmayan emeğin ortaya çıktığı “imparatorluk” döneminde *üretimin mekânı yok-yerdir* ve emek bu *yok yerde sömürüldüğü* belirtilir. Bu sömürü nicelleştirilemez bir biçimde toplumsal hayatın her alanını işgal etmiştir ve sömürü toplumsal ilişkilerin tüm biçimlerinde içkin hale gelmiştir (Hardt & Negri, 2008: 224-225). Artı-değer’in hizmet üretimi döneminde oluşturulamayacağından hareketle emek-sermaye ilişkilerini, emek-değer teorisinin reddini içeren çözümlemelerde bulunur. Sermayeden bağımsız kendi kendinin değerini belirleyen bir emekten bahsedilir. Şöyle ki; maddi-olmayan emek değerini üreticisidir ama artık o, soyut bir kolektif emek halini aldığından değer üretmesi için sermaye ile tahakküm ilişkisi içine girmesi gerekmez, kendi değerini kendisinin belirlediği vurgulanır. Negri, emeğin sömürüsünün bu yok-yerinden ve emek-değer değişiminden hareketle; üretici güçlerin yerellikten kopup tamamen evrensel hale geldikçe yalnızca metaları değil, zengin ve güçlü toplumsal ilişkiler ürettiğini savunur. Bununda modern döneme kıyasla daha fazla ve aşkın bir artı-değer ürettiği ve bunun belirlenmesinin mümkün olmadığı savunulur. Öte yandan bu üretici

güçlerin yeri yoktur; çünkü bu güçler her yeri işgal ediyor ve bu belirsiz yok-yerde üretiyor ve kullanılıyor (Hardt & Negri, 2008: 224). İşte bu üretim alanı yani; “imparatorluk” dünya üretiminin yok-yeridir ve emek bu yok- yerde sömürülür.

3.4. İşçi Sınıfından Çokluğun Doğasına Geçiş

Negri, 1970’lerle beraber fabrikaların otomasyonu ve toplumsalın enformatikleşmesiyle, yeni öznelerin ortaya çıktığını, giderek daha toplumsal ve entelektüel bir nitelik kazandığını ve yeni bir işçi figürünün ortaya çıktığına vurgu yapar. Fordizmden post-Fordizme, modernleşmeden post-modernleşmeye üretimin yeniden yapılanmasını, yeni bir öznenin doğuşu önceller (Hardt & Negri, 2008: 291). Negri, bu geçişi ve oluşumu şöyle ifade eder; “Yeni bir toplumsal öznenin ortaya çıktığına tanık olmaktayız; entelektüel bununla beraber çok renkli, eşitlik ihtiyacının kolektif bir tasarısı olan bir özne, politik olanı reddeden ve doğrudan doğruya varoluş ve mücadele açısından etik bir belirlenime yol açan bir özne. Bu entelektüel özne aynı zamanda üretkendir de, yani özne toplum içinde merkezidir” (Negri, 2006: 69). Bu ifadeden anlaşılması gereken yeni bir özne oluşumunun yeni bir sınıf bileşimi ve yeni bir politik özne kavramı getireceğidir. Negri, günümüzde işin bütün topluma yayıldığını, bunun ise işin hem fabrika içinde hem de dışında sürdürülüyor olmasından kaynakladığına değinir. Üretim ölçeklerinin daha çok genişlediğinin ve bununda çeşitli emek süreçleriyle bütünleştirilmesi, önceki dönemden daha karmaşık bir hal aldığına göstergesi olduğunu savunur. Negri tarafından “İmparatorluk” un tarihsel öznesi olarak tanımlanan teoriden pratiğe geçişi simgeleyen “çokluk” kavramı tohumlarını tamda bu noktalardan alır. Şimdi, bir önceki bölümde maddi olmayan emeğin ne olduğundan hareketle, maddi olmayan emeğin belirişiyle çokluk kavramının kuruluşu arasındaki ilişkiye odaklanarak, çokluğun neye karşılık geldiği ve bunun klasik Marksist kuramda, toplumsal değişimin hegemonik öznesi olan işçi sınıfından nasıl farklılaştığı ve bu farklılıkların temelinde değişen dengelere ulaşmaya çalışalım.

Negri, maddi olmayan emeğin, üretken emeğin eski bir yeniden tanımlamasının biyo-politik kavramını gündeme getirdiğini, maddi olmayan emeğin, üretken olmayan yaşam tarzlarının öbeği olduğunu yazar. Ve maddi olmayan emeğin “kitlesele entelektüellik” ürettiğini belirtir. Çokluk kavramı bu kabulden yola çıkılarak kurulur. “Artık başkaldıran yapı değil, artık halk ya da ulus değil, toplumsal, yaşamsal yaratma gücüdür” (Negri, 2005: 17). Negri, biyo-politikadan bütün yaşamın sermayeye tabi kılındığı, sermayenin değerini işe koşulmuş bir toplumun ürettiği ve dolayısıyla bütün toplumsal ve yaşamsal ilişkilerin üretime dâhil edildiği bir yapıyı kast eder. Ve devamında sömürünün toplumsal öznelerin zihinsel ve canlı boyutuyla ilgili olduğunu yani sömürünün de biyo-politik bir nitelik kazandığına ulaşır. İmparatorluk, bir monarşi, bir aristokrasi ve bir demokrasinin oluşturduğu bir bütün ve bu bütünde artık her

türlü ulusal renk yitirilmiş, finansal sistemlere dayalı çokuluslu büyük kapitalist yapılardan oluşan bir sistem olarak analiz edilir. Çokluk kavramı, bu haliyle bir *karşı imparatorluktur*. Negri, “çokluğun toplumsal dünyamızın gerçek üretici gücüken, İmparatorluk yalnızca çokluğun hayat damarlarını kurutan bir kapandır, ya da Marx’ın söyleyebileceği gibi ancak canlıların kanını emerek hayatını sürdürebilen, ölü emeğin biriktirilmesinden beslenen bir vampir rejimi” olduğunu söyler (Hardt & Negri, 2000: 87).

Negri, emperyalizmin aşılması ile birlikte gelen İmparatorluk döneminin politik mücadeleler için oldukça önemli olduğundan hareketle, artık her türlü yerel mücadelenin anlamını yitirdiği noktasına varır. Yerel direniş stratejisinin düşmanı yanlış teşhis ettiğini ve böylelikle maskeleydiğini söyleyen Negri, küresel egemenlik alanı, kendi içinde yeni bir sınıfa doğru ilerlendiğinden hareketle “çokluk”u tanımlar (Hardt & Negri, 2004: 15). Buna göre “çokluk” imparatorluğun bağrında büyüyen yeni ve canlı bir alternatifi doğuracak “devrimci doğa” ya sahip “baş edilmesi imkânsız bir kuvvet” olarak tanımlanır (Hardt & Negri, 2008: 399). Çokluk’ un, üretime koşulmuş ve özleri gereği üretken olan tekilikler bütünü olduğunu ama aynı zamanda çokluğun yalnızca üretim kapasitesi, yalnızca yeni bir yaşam tarzı ve giderek daha entelektüel, elbirliğine dayalı bir yaşam tarzı olduğu ve son olarak belki de hepsinden önemlisi siyasal öznelliğin üretimi olduğu vurgulanır. Negri, çokluğun, proletaryanın yeni varoluş koşullarında, bir demokrasi vaadi olduğunu hatta mutlak bir demokrasi, herkes için herkesin yönetimi vaadi olarak görür.

Negri’nin Hardt’la birlikte hazırladığı *Çokluk* çalışmasında küreselleşmenin iki yüzünün olduğu söylenir. Bunlardan ilki, imparatorluğun yeni kontrol mekanizmaları ve kesintisiz çatışma aracılığıyla kendi hiyerarşi ve bölünmeler ağını küresel düzeyde yayıyor olmasıdır. Küreselleşme aynı zamanda, ülkeler ve kıtalar boyunca uzanan ve sınırsız sayıda etkileşime olanak tanıyan yeni işbirliği ve ortaklık şebekelerinin üretilmesi anlamına da gelir (Hardt & Negri, 2004: 11). İkincisi, küreselleşmenin dünyadaki herkesin aynışması anlamına gelmediği; farklılıkları korurken iletişim kurup ortak hareket etmeyi sağlayan ortak paydayı keşfetmesidir (Hardt & Negri, 2004: 12). Yani “çokluk” tüm farklılıkların özgürce ve eşitçe ifade edildiği açık ve genişleyici bir ağ olarak, imparatorluğun karşısında küresel alternatif bir mücadele olarak tanımlanıyor. Çokluğun ne olmadığına analiziyle anlatımına başlayan Negri, *halk* yani egemen komutanın oluşturduğu birlik olmadığı, *sınıf*, yani kapitalist sömürünün oluşturduğu birlik olmadığı, *ulus*, yani aynı iktidarların ideolojik olarak kurdukları ve öteki uluslardan düşmanları hedef alan kitle olmadığını vurgular.

İlk olarak çokluğun “halk” kavramıyla farklılaşan noktalarına bakarsak; halk, ulusun temeli olarak kabul edilir ve ulus devlet tarafından inşa edildiği ve ancak onun özgün ideolojik bağlamında varlığını sürdürebileceğini söylenir. Nüfus elbette birçok farklılık tarafından belirlenir, ancak halk, bu çeşitliliği bir tekliğe indirger ve nüfusa bir özdeşlik dayatır; “Halk”

birdir. Çokluksa aksine çoktur (Hardt & Negri, 2004: 12). Negri, çokluğun asla bir tekliğe indirilemeyeceği çünkü çokluğun kültür, ırk, etnik köken, toplumsal cinsiyet ve cinsel farklılıklara kadar farklı emek biçimlerini farklı yaşam tarzlarını, farklı dünya görüşlerini, farklı arzuları kapsadığını söyler. Buradan da şu noktaya varır;

“Çokluk, çeşitliliktir, bir tehlikeler alanı, açık ilişkiler takımıdır. Bu ilişkiler takımı ne homojen ne de kendisiyle özdeş, kendi dışındakilerle belirsiz ve kapsayıcı bir ilişkiye girer. Buna karşın halk kendi içinde özdeşliğe ve homojenliğe yönelirken, dışta olanla farklılığını ortaya koyar ve onu dışlar. Çokluk sonu olmayan bir kurucu ilişkiyken, halk egemenlik için hazırlanmış kurulu bir sentezdir. Halk, çokluğun çeşitli iradeleri ve eylemlerinden bağımsız ve sıklıkla onlarla çatışma halinde olan tek bir irade ve eylem ortaya koyar. Her ulus, çokluğu bir halk haline getirmek zorundadır” (Hardt & Negri, 2008: 124).

İkincisi çokluğun karşısındaki “kitleler” kavramıdır. Kitleler bir kere halk gibi tekliğe indirgenemeyeceği için halktan ayrıldığını, kitlelerin farklı tipleri ve türleri barındırdığı, ancak bunun farklı toplumsal özneler ortaya çıkardığı anlamına gelemeyeceği, kitlelerinde özünün farksız olduğu vurgulanır. Farklılıkların kitleler içinde yok edileceği ama çoklukta toplumsal farklılıkların korunduğuna değinilir. Son olarak Negri’nin, çokluğun “ işçi sınıfın” dan farklılaşan söylemine bakarsak; işçi sınıfı kavramının dışlayıcı bir kavram olarak kullanıla gelmiş bulunduğunu, işçileri geçinmek için çalışmak zorunda olmayan mülk sahiplerinden ayırmanın yanında diğer çalışanlardan da ayırt edildiğini söyler. Bu kavramın, en dar kullanımında, sadece sanayide çalışan işçilere gönderme yaptığı ve onları tarım, hizmet ve diğer sektörlerde çalışan işçilerden ayırdığı; en geniş kullanımındaysa, işçi sınıfı tüm ücretlileri kapsarken, yoksulları, ücretsiz ev işçilerini ve ücret almayan diğer herkesi dışında bıraktığına değinilir (Hardt & Negri, 2004: 12). Böyle bir kullanımdan geçmiş olan işçi sınıfı karşısında çokluğun ise açık ve kapsayıcı olduğunu söyleyen Negri, çokluğun küresel ekonomideki değişimleri yakalama çabası içinde olduğunu ve sanayi işçi sınıfının bu dönemde dünyada sayılarının azalmadığını ama aynı zamanda küresel ekonomi içinde belirleyici bir rol oynamadığını söyler. Bunu da bugün geline noktada emeğin yeni yapısından hareketle, toplumsal üretim olarak anlaşılması gereken sadece maddi malların üretimi değil aynı zamanda iletişimin, ilişkilerin ve yaşam biçimleri de yapan üretim olarak anlaşılması gerektiğini belirtir. Çokluğun da bu toplumsal üretim içindeki tüm figürlerin kapsamından oluştuğu vurgulanır.

Çokluğun, toplumsal üretim içindeki tüm figürlerin toplamı olduğundan hareketle Negri, bu noktada politik analizini de “ *yeni bir üretim biçimi*” nin yürürlüğe girdiği fikrine dayanarak yapar. Post-modern durum ve enformatikleşmeyle birlikte kapitalizmin yeni sermaye birikim modeli oluşturduğunu buna bağlı olarak da yeni üretim biçimi ile uyumlu yeni kapitalist ideoloji tezinin oluşumunu da bu duruma bağlar. Buradan da Negri, yeni bir sınıf

analizinde bulunur. Bu analizi kapitalizmin gelişimini dört evreye ayırarak yapar. Bu evreler; 1600'lerle başlayan ve 1848'e kadar süren evreyi sermaye birikiminin ilkel bir halinin olduğu 'imalat dönemi', 1848'den Birinci Dünya Savaşı'na kadar süren evreyi 'büyük ölçekli sanayinin ilk dönemi', Birinci Dünya Savaşından 1968'e kadar süren evreyi ise 'büyük ölçekli sanayinin ikinci dönemi' olarak adlandırır. 1968'den bu yana ise yeni üretim biçiminin yaygın olduğunu söyler. İlk olarak Negri, büyük ölçekli sanayi döneminin ilk dönemi için endüstriyel üretimin safhası, *profesyonel işçi* figürünün, endüstriyel üretim içinde hiyerarşik olarak örgütlenmiş yüksek vasıflı işçi tarafından belirlendiğini söyler. Bu militanlık döneminde işçilerin makineleri kendi kontrolünde bulundurduğunu ve üretici ortak faaliyetini değerlendirme gücüne sahip bir silahı elinde bulundurduğunu söyler. Bu dönem hem modern sendikaların hem de işçi partilerinin öncü kuruluşunun olduğu dönemdir. Büyük sanayi döneminin ikinci dönemi olarak gösterdiği Fordist ve Taylorist yayılmaya denk düşen işçi sınıfı *kitlesel işçi* figürü olarak tanımlanır. Bu figür fabrika işinin bir reddi olarak emeğin kendi değerini biçme gücüyle, bu gücün toplumsal yeniden yapılanmasını sağlayacak tüm yayılımın sağlandığına değinir. Emek gücü bu dönemde vasıfsızlaşmış; kapitalist iktidar karşısında bir alternatif oluşturmak amacıyla, kitlesel sendikaların örgütlenmesi, refah devletinin inşası ve sosyal demokratik reformculuk bu dönemin ürünleri olarak gösterilir. Son olarak Negri'nin, bugünün post-fordist ya da enformasyona dayalı üretim rejimlerine denk düşen işçi sınıfı yapısı analizine bakacak olursak; bu dönemi *toplumsal işçi* figürünün ortaya çıktığı dönem olarak ele alır. Bu toplumsal işçi, maddi olmayan emek gücünü; çeşitli iplikleri birleşerek bir örgü oluşturur (Hardt ve Negri, 2008: 412). Günümüz düzenini belirleyen ana unsurun esnek ve göçebe tarzı üretici olan, toplumsal ortak faaliyetin bütün alanları birbirine bağlayan kitlesel zekâ ve kendi değerini biçmeyle birbirine bağlanan kurucu bir güç tanımlanır. Toplumsal üretimin hayatın her alanına yayıldığı bu dönemde, iktidar herkesin ihtiyaçlarına göre belirlenen bir toplumun kuruluşunu ifade eder. Bu kuruluştaki maddi olmayan emeğin örgütlenmesi, üretici ve politik gücü çokluğun yönettiği, çokluğun örgütlediği ve çokluğun yönlendirdiği bir biyo-politik biçim almıştır. Yani eylem halindeki mutlak demokrasidir (Hardt & Negri, 2008: 412).

Negri, çokluğun, günümüzde demokrasinin olanaklılığına katkısının -bu yeni militan sınıf analizinden de hareketle- iki önemli niteliğinin olduğunu belirtir. Bunlardan birincisi, küreselleşmenin yarattığı ekonomik dönüşümle beraber, giderek emeğin de işbirliği ve iletişim ağları oluşturduğunu ve bunlara gömülü olarak bulunan bir yapının sunduğu niteliklerdir. Özellikle bu kapsamda maddi olmayan projelerle- fikir, imaj, duygu ve ilişkiler-emek üreten ve toplumsal yaşamı, ekonomik, kültürel, siyasal her alanı etkilemesi, yeniden yaratmasının demokrasi için önemli olduğunu söyler. İkincisi, yeni sınıfın yani "çokluk"un örgütleniş özelliğiyle demokrasiye olacak katkısından bahseder. Bu örgütlenişin ise siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel olanla iç içe bir örgütlenmeden oluşturduğunu söyler ve bu örgütlenişin demokratik eğiliminin ise

modern direnişlerin, isyanların ve devrimlerin tarihsel incelenimden sonra demokratikleşmiş olduğu kanaatine varır. Ve devrimci diktatörlük ve komutanın merkezi biçimlerinden, işbirliğine dayalı ilişkilerle otoriteyi ortadan kaldıran ağ örgütlenmelerine geçiş olarak çokluğun demokrasiye katkısını gösterir (Hardt & Negri, 2004: 14) .

Son olarak çokluğun, imparatorluk dönemi içinde demokrasiye yapacağı yukarıdaki niteliklerinin nasıl somut politika yapma aracı olarak kullanılacağı noktasına kısaca değinmekte yarar var. Yani çokluğun demokrasi için nasıl bir siyasi mücadele götüreceği sorusuna kısaca cevap arayalım. Bu noktada Hardt ve Negri, açıkça belirtirler ki, mücadele için somut ya da belirlenmiş bir şekil, yani somut bir eylem planı yoktur. Amaçlarının sadece, dünyamızın barındırdığı güçlüklerin ve olanakların ışığında, iktidar, direniş, çokluk ve demokrasi gibi temel siyasal kavramları yeniden tartışmaya açmak olduğunu ve yeni bir demokrasi için bu kavramların sorgulanması gerektiğini söylerler (Hardt & Negri, 2004: 14). Hangi özgün ve somut politik pratiklerin çokluğun mücadelesi yoluna yön vereceğini açıklamamakla birlikte bu noktada çokluğun üç politik talebinin olduğuna değinirler. Bunlardan birincisi; *küresel yurttaşlık* talebidir. Bu talepten anlaşılması gereken, herkes için oturma belgesi her şeyden önce herkesin yaşadığı ve çalıştığı ülkede tam yurttaşlık haklarına sahip olmasıdır (Hardt & Negri, 2008: 404). Bununla beraber çokluğun göç olup olmamasına, olacaksa nereye ve nasıl olacağına kendisinin karar vereceği bir güce sahip olacağını söylerler. İkinci politik talep; *toplumsal ücret hakkı* 'dır. Toplumun tamamını üretime katan emeğin yeni yapısıyla beraber *herkes için bir toplumsal ücret ve garantili gelir* anlamına gelen bu talep, bütün nüfusu kapsayacak şekilde, sermayenin üretimi için zorunlu olan bütün faaliyetlere karşı eşit bir karşılık verilmesi olarak tanımlarlar (Hardt & Negri, 2008: 407). Çokluğun son politik talebinin ise *yeniden sahiplenme hakkı* olduğunu söylerler. Bu bağlamda, maddi olmayan üretim döneminde çokluğun üzerinde denetim kurabileceği somut üretim araçların bulunmaması tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğundan hareketle, bu tehlikenin karşısında çokluğun bedeniyle ve zihniyle bütünleşmesiyle birleştirilmiş bulunduğunu söylerler. Çokluğun yeniden sahiplenme ile bilgi, enformasyon, iletişim ve duygulanımlara özgür erişim ve onlar üzerinde kontrol hakkını elinde bulundurmasının anlaşılması gerektiğini söylenir (Hardt & Negri, 2008: 410). Ama bu üç hakkın da nasıl alınacağı konusunda somut eylem sunmazlar.

4.YENİ POLİTİKA DİLİ BAĞLAMINDA ÇOKLUK ÜZERİNDEN YENİ DEMOKRASİ KURAMINA BİR BAKIŞ

Yeni bir politika dilinin ihtiyacının sosyal bilimler yazınında ya da daha açık olarak akademilerde yer bulmasının önemli nedenler biri “tarihin sonu” söylemlerinin karamsarlığına verilmek istenen bir cevap olarak görülebilir. Sermayenin karşı konulmaz genişlemesini kabul eden bu tarihin sonu yorumları, sonun gücene karşı bir duruşun artık imkânsızlığına göndermede bulunur. Negri ve Hardt’ın İmparatorluk ve devamındaki çokluk çalışmaları sermayenin bu karşı konulmaz zaferine bir muhalefet ya da yeni bir mücadele tarzı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Negri ve Hardt, günümüz ekonomisinin küreselliğini kabul etmekle beraber, küreselleşmenin sanıldığından aksine sermayenin bir zaferi olmadığını, ancak modern egemenlik ve ulus devletlerin yapısında değişiklikler yarattığını, bununda gelişimini ve oluşumunu sağlayanın ise belirli olamayan mücadelelerle çokluğun gerçekleştiğine inandıklarını belirttik. Bu nedenle bazı liberal teorisyenlerin gündeme getirdiği “tarihin sonu” iddiası, sermayenin sağlığının ve yaratıcılığının bir belirtisi değil, daha çok çokluğun artan gücünün ve direnişlerinin bir neticesidir (Mandarini, 2003: 13). Çokluğa atfedilen ve tarihi belirleme noktasında çokluğun etkililik durumu bizi bu karamsarlıktan uzaklaştırır. Aynı zamanda yeni bir politik dil ve bu dil çerçevesinde belki de gerçekleşecek olan demokrasiye de yakınlaştırır. Tarihin sonu ifadeleri yeni bir politika dilinin yakalanmasında ilk itki gibi dursa da Negri ve Hardt’ın beraber kaleme aldıkları bütün çalışmalarda göze çarpan şey klasik Marksist kuramın aslında bu son ifadelerinden nasibini almış olduğu ve politik dil oluşumunda ikincil bir etki olarak görüldüğünü söylemek çok da yanlış olmaz. Günümüz ekonomisi için enformasyon ve hizmetin, ekonomideki başat sektör olarak kabullenilişi, bu kabullenişin devamında modernden post-modern döneme geçişte ilk süreksizlik unsuru olan emek yapısının değişimi kabulü tamamıyla klasik Marksist kuramdan bir kopuşu sergiler. Emek yapısının maddi olan mallar üretiminden maddi olmayan mallar üretime yoğunluğunun kayması bütün olarak klasik kuram içinde ki tezlerin günümüz için geçerliliği yitirdiği fikrine ulaştırılmaya çalışılır. Yani Negri ve Hardt, yeni bir politika dilini, bir taraftan liberal teorisyenlerin küreselleşmeyi, sermayenin zaferi olarak gösterdikleri “tarihin sonu” yaklaşımlarına bir karşı savunu getirir. Diğer taraftan bu dil, küreselleşmede sadece sermayeye odaklanılmadan onu bu değişime zorlayan öznellikler ve mücadeleler ışığında çokluğun gücünün ortaya çıkışı açısından klasik Marksizm tezlerinin tarihe karıştığı ve güncelliğini yitirdiği noktasında yeni ya da farklı bir Marksizm ihtiyacı olarak sunulur.

⁸1989’da ABD Dışişleri Bakanlığı görevlisi Francis Fukuyama’nın neoliberal politikalarla kapitalizmin ulaştığı zafer iddiasıyla yaptığı “tarihin sonu” söylemini anlatır.

4.1. Yeni Bir Ortak Olana Doğru

Negri ve Hardt, tarihin ve gerçekliğin kurucusu olarak gördükleri Çokluk, Spinoza'nın *Multitudo* kavramından kaynağını alır. *Multitudo* sonsuzluktur; onun gücü, sürekli bir harekettir; bir bütünlük kuran ama bu bütünlüğün içinde ancak bir geçişin edimselliği olarak tanımlanan sonsuz bir harekettir; bu hareket kapalı değil açıktır; üretir ve yeniden üretir (Negri, 2011: 63). *Multitudo* kavramının her şeyden önce fiziksel bir güç olduğunu söyleyen Negri, *Multitudo*, yalın fizikselliğin ve yaban çeşitliliğin ufkudur. Mükemmel bir biçimde yatay bir mantığa göre, nedenselliğin ve tesadüfün, eğilimin ve olanağın kesişmesi paradoksunu kavrayan bir fiziksel ara bağlantılar ve birleşimler, birleşmeler ve ayrılmalar, dalgalanmalar ve somutlaştırmalar dünyası; *Multitudo*'nun özgün boyutu buradadır (Negri, 2011: 65). *Multitudo*'nun asla durulmayan, her zaman açık olan hareketinin tüm gelişmelerini izlememize fırsat tanıyanında yalnızca bu tutkular, eylemler ve durumlar olduğunu söyleyen Negri, *Multitudo*'nun yalnızca imgelenim ürünü olarak politik bir özne olabileceğini belirtir. Spinoza'dan hareketle Negri'nin dünyanın içkin bir şekilde, insanların arzuları ile dönüştüğünün ortaya çıkarmaya çalıştığını söylemek yanlış olmaz. Çünkü gerçekliğin bu arzulayan ve üreten çokluklarla sağlanacağı savunulur. Negri, Marx'ın çalışmalarında sermayenin, çokluğun arzusuna dayandığı analizini es geçildiği, sermayenin sadece iç doğasıyla ilgilenildiğini ve çokluğun sermaye üzerinde ki etkisinin ihmal edildiğini söyler. Bu nokta da Negri, Marx'ın sermaye tanımını yeniden gündemine alır fakat bu gündeme alışın sadece onu yenilemek ve açıkça bir mesafe almak olduğunu belirtir. Marx'a göre sermaye ikiye ayrılır; sabit sermaye ve değişken sermaye. Marx'ın aynı zamanda " toplam sermaye" de dediği sabit sermaye ise hem "durağan sermaye" dir (üretim araçlarının bütünü), hem de "dolaşan bir sermaye" dir (ticari malların dolaşım araçlarının bütünü) (Negri, 2012: 76). Buradan hareketle günümüz sermayesinin büyük bir değişime uğradığı söyleyen Negri, özellikle değişime uğrayanın değişken sermaye yani emek kuvvetlerinin bütünü olduğunu belirtir. Zira öncelikle, bugün emek gücü durağan sermayenin bazı niteliklerini edinmiştir. Başka bir ifadeyle, üretim araçlarının belli niteliklerini kendinde bulundurmaktadır: Emegın, sabit sermaye tarafından oluşturulmamış ve sermayenin bütünsel sürecine ait olmayan özellikleri görece bir özerklik sağlamaktadır. Mesela bilişsel emek tam da bu yeni emek gücü kabiliyetine sahiptir: Bilişsel emek örneğinde üretim aracı, emegın örgütlenişine bağımlı tekiliklerce içerilmiştir (Negri, 2012: 76).

Negri, geline durum itibariyle artık sabit sermayenin emek gücünü kendi içinde barındıramadığını, değişken sermayenin, sabit sermaye karşısında sahip olduğu özerklik sayesinde bağımsız bir dolaşım sağladığına değinir. Devamında Marx'tan bize miras kaldığı haliyle birlik içindeki sermaye kavramı, durağan sermayeyle değişken sermayenin diyalektik bir senteziydi der. Bugünse bu sentez artık geçerli değil. Değişken sermaye -yani emek gücü- belli

bir özerklik kazanmış durumda (Negri, 2012: 77). Negri, bu özerkliğin kapitalist üretim ve birikim sürecinin nesnel sürecini zayıflattığını ve bir dönüşüme uğrattığını belirtir. Bütün bunların bizi *ortak olanın*, temelde, canlı emeğin (emek gücü, değişken sermaye) bağımsız hareket edebildiği açık bir alan olarak tanımlandığını söylemeye ittiğini, bağımsız öznelliklerin, üretimin ve tekilliklerin işlerliğinin sonuçları bu zeminde birbiriyle buluştuğunu ve sağlamlaştığını söyler. *Ortak olan, emek gücünün (değişken sermaye) sabit sermayeden (toplam sermaye) bağımsız ve ona karşı ürettiği ne varsa hepsinin toplamıdır* (Negri, 2012: 77). Bu nokta da ise Negri, bu yeni sermaye ve yeni birikimin ve ortak olan değerlemenin, yeni bir öznellik ifadesi ortaya çıkardığını ve bu öznenliğin daha bağımsız, daha özerk ve üretim sürecinin kendi içinde ortak olanın keşfini mümkün kılacak muhalif biçimler geliştirebilen bir öznellik ortaya çıktığını söyler. Bu noktada ortak olanın doğasına biraz daha yakından bakacak olursak;

“Yeni bir “ortak olanlar” nosyonunun bu alanda ortaya çıkması zorunlu olacaktır. Felsefe Nedir? Kitabında Deleuze ve Guattari, yaşadığımız devirde ve iletişimsel ve etkileşimsel üretim bağlamında, kavramların inşasının tek başına epistemolojik bir işlem değil, eşit oranda ontolojik bir proje olduğunu iddia ederler. Kavramları ve onların “ortak isimler” dediği şeyleri kurmak, gerçekten de çokluğun zekâsını ve eğilimini birleştiren, bu zekâ ve eğilimin birlikte işleyişini sağlayan bir etkinliktir. Kavramlar inşa etmek, gerçeklikte bir cemaat (community) olan bir projeyi var etmek anlamına gelir. Kavramları inşa etmenin, ortak bir şekilde çalışmadan yapılması mümkün değildir. Bu ortaklık, üretimin fenomenolojisi açısından kavramın epistemolojisi açısından ve pratik açısından çokluğu tamamen içine alan bir projedir. Ortak olanlar, çokluğun yeniden doğusu, üretimi ve özgürleşmesidir. Rousseau der ki, doğanın bir parçasını kendi ayrıcalıklı mülkü yapmak isteyen ve onu aşkın özel mülkiyeti biçimine dönüştüren ilk insan, kötülüğü icat etmiş olan insandır. Oysa iyi olan ortak olandır” (Hardt & Negri, 2008: 316).

Negri, ortak olanın doğasının, bir sonuç olarak değil, bir faaliyet olarak ortaya çıktığını, denetimin yoğunlaştırılması olarak değil, bir kurulum, bir açık devamlılık olduğunu belirtir. Ortak olan, modern devletin kamusal alan faaliyetinin bir parçası değildir. Hatta Negri’ye göre, modern devletin özel-kamusal alan arasındaki ayrımın giderek muğlaklaştığı günümüz post-modern durumu için ortak olanın yeniden kurulması ve tanımlanması gerekir. Negri ile devam edersek;

“Burada üzerinde ısrar etmek istediğimiz fikir şudur; ortak olan- ortak olanın gerekliliği, tanınması, politikası-, özel ile kamusal arasında arabuluculuk yapacak bir “üçüncü yol” değildir. Ortak olan, sermayenin işletilmesi ve bu işletimin (yani üretim araçlarının özel ve/ veya kamusal mülkiyetinin) ortak yaşam ve ortak yaşamda dile getirilen arzuların üzerindeki etkilerine karşı *muhalif ve alternatif* bir “ ikinci yol” dur. Ortak hukukun düşünülmesi, ancak özel

ve/veya kamusal sömürünün ortadan kaldırılması ile üretimin radikal biçimde demokratikleştirilmesiyle mümkündür” (Negri, 2012: 83-84).

Negri’nin yukarıda ortak olan değerlemenin, yeni bir öznellik ifadesi ortaya çıkardığını ve bu öznenliğin daha bağımsız, daha özerk ve üretim sürecinin kendi içinde ortak olanın keşfini mümkün kılacak muhalif biçimler geliştirebilen bir öznellik ortaya çıktığını belirtmiştik. Şimdi bir sonraki bölümde bu özerk ve ortak olanı mümkün kılacak yeni öznelliklere yakından bakalım.

4.2. Yeni Öznellik Figürleri

Negri, Hardt ile beraber kaleme aldıkları *Duyuru* çalışmasında yeni öznelliklere dair ipuçları verirler. Bu çalışmanın yeni bir *komünist manifesto* olma kaygısı taşımadığını ve manifestoların geleceğin dünyasına bir bakış atıp, genelde o gelecekte oluşması beklenen öznelliklerin hayalini yansıttıklarını belirtirler. Bu çalışmanın ise tamamıyla günümüz toplumsal hareketlerinden yola çıkıp var olan öznelliklerin potansiyel değişimini anlattığını söylerler. Negri ve Hardt’a göre neoliberalizmin zaferi ve krizi ekonomik ve politik hayatın koşullarını değiştirir. Ama aynı zamanda, yeni öznellik figürleri oluşturarak, toplumsal antropolojik bir dönüşüm başlatır. Finansın ve bankaların egemenliği *borçlandırılanları* yarattı. Bilişim ve iletişim şebekeleri üzerinde ki kontrol *medyalaştırılanları* yarattı. Güvenlik rejimi ve genelleştirilen istisnalar devleti korkunun pençesine düşmüş korunmak için yalvaran bir figürü, *güvenikleştirilenleri* yarattı. Demokrasinin yozlaşması garip, depolitize edilmiş bir figürü, *temsil edilenleri* ortaya çıkardı (Hardt & Negri: 2012: 17) . Negri ve Hardt, bu öznel figürlerin çoktan harekete geçip mücadele verdiklerinden (2010 Aralık ayında başlayan Tunus’tan başlayıp Mısır, Libya, Suriye’yi içine alan *Arap Baharı* olarak tanımlanan hareketlerden, 2011 Wall Street’i içine alan eylemlerine kadar uzanan bir hareketi kapsar) ve toplumsal değişimin temel failleri olduklarını belirtirler. Bu öznelliklerin direnişe geçme noktasındaki toplumsal zemini oluşturduklarını ve bu oluşumla verecekleri mücadeleler bu öznellik figürlerini reddetmeyi ve reddetmeyle birlikte bağımsızlıklarını ifade eden yeni figürler yatacağı belirtilir. Ayrıca bu direnişlerde, hareketlerin yönlendirildiği bir liderinin ya da öncünün olmamasına dikkat çekilir. Herhangi bir parti, sendika ya da örgütün faaliyetinin olmadığı fakat buna rağmen sokakların dolu olması coşkuyla anlatılır.

Şimdi neoliberalizmin yarattığı bu yeni öznelliklere daha yakından inceleyerek hem yeni politika dilinin oluşumuna hem de bu yeni politik savunuyla gelecek olan demokrasiye yaklaşalım. İlk olarak *borçlandırılanlara* bakacak olursak; Negri, bir zamanlar bir ücretli emek kitlesi vardı: Bugün güvenilmez işlerde çalışan bir işçiler çokluğu mevcut. İlki sermaye tarafından sömürülüyordu ama bu sömürü meta sahipleri arasında ki özgür ve eşit bir değiş

tokuş miti tarafından maskeleniyordu. İkincilerde aynı şekilde sömürülüyor; ama onların sermayeyle olan ilişkilerinin hâkim imgesi artık eşit bir değiş tokuş ilişkisi olmak yerine borç verenle borç alan arasında hiyerarşik bir ilişki olarak yapılandırılıyordu der (Hardt & Negri, 2012: 19). Bununla birlikte kapitalist çalışma ilişkilerinin değiştiğinin, üretimin artık fabrika merkezli değil, fabrikanın duvarları dışına taşıp bütün bir toplumu işe koşan bir sistemin varlığını belirtir. Fabrika dışına taşan ve bütün bir toplumu saran işin sermaye sahibiyle işçi arasındaki asli ilişkiyi değiştiğini belirten Negri, artık sermaye sahibinin kâr elde etmesi için fabrikayı denetlemesi, işçiyi kontrol edip yönetmesinin gerekmediğini, bugünün sermaye sahiplerinin geri çekilip işçilerin özgür üretim yaptıklarını söyler. Yani sermaye sahibi servetini asıl olarak kâr değil, kira yoluyla ediniyor; bu kira çoğu kez finans biçimini alıyor ve finansal araçlarla garanti altına alınıyor. İşte tam burada, üretim ile sömürü ilişkisini sürdürmenin ve kontrol etmenin bir silahı olarak borç devreye giriyor (Hardt & Negri, 2012: 20). Negri, hayatın her alanında karşımıza çıkan bu borçluluk durumunu yeni bir yoksul figürü yarattığını bununda sadece düzenli çalışan ücretlilerden değil, işsizler, düzensiz, güvencesiz, yarım ve orta sınıfı da içine alan bir figür olduğunu belirtir.

İkinci olarak *medyalaştırılanlardan* bahseden Negri, geçmişte iletişim ve medya araçları yeterli olmadığı şikâyetlerinin bulunduğunu, yeterli iletişim araçlarına sahip olunamadığından dolayı insanların görüşlerini ifade etmede güçlük çektiklerini belirtir. Bugünün ise geçmişin tersine farklı bir sorun taşıdığını, bugünün öznelliklerinin fazla enformasyon, iletişim ve ifade fazlalığından şikâyetçi olduklarını söyler. Sorunun artık insanların kendilerini ifade etmek olmadığını tersine kendilerini ifade imkânı buldukları bu küçük alanların yeni bir kontrol ya da süre gelen bir iş sağladığı sorunuyla karşı karşıya kalınması problemi olduğuna değinir. Negri, akıllı telefonların nereye gidersek gidelim bizimle geldiğini ve dolayısıyla işimizi sürekli beraberimizde taşıdığımıza ve medya ile yaşam arasındaki ayrımın artık belirsizleştiğini söyler. Medyanın sürekli olarak insanları belirli şeylere katılmaya, fikir beyan etmeye ya da ne istiyorlarsa onu yapmaya iterken sürekli olarak medyaya bir dikkat kesilmelerini sağladığını vurgular. Bu anlamda işçilerin artık yabancılaştırılmasından değil medyalaştırılmasından bahsedileceğini savunur.

Üçüncü olarak, günümüz öznellik figürlerinden olan *güvenlikleştirilenlere* bakacak olursak, Negri, günümüzün eksiksiz gözetiminin giderek toplumu bir hapishaneye çevirdiğini belirtir. “Hapishane” diyor Foucault, “kapılanının çok öncesinde başlar. Evinizi terk eder etmez başlar hapishane.” Hatta daha da önce başlar. Bunu, gözetlendiğinizin farkında olmadığınız için mi kabul edersiniz? Yoksa başka bir seçeneğiniz olmadığı için mi? İkisi de kısmen doğru olabilir ama ikisinin de altında yatan şey korkudur. Bir hapishane toplumunda yaşamayı kabul edersiniz çünkü dışarı size tehlikeli görünür” (Hardt & Negri, 2012: 26). Negri, korkunun sürekli olarak görünüşte evrensel bir güvenlik aygıtına gözlerimizin gönüllü olarak hizmet ettiğini ve

güvenlikleştirilen toplumda bizden hem gardiyan hem de mahpus rolünün oynanmasını beklendiğini belirtir.

Son öznellik figürü olan *temsil edilenlerin* ise, borçlandırılan, medyalastırılan ve güvenlikleştirilenlerin oluşturduğunu söyleyen Negri, gelinen enformasyon aşaması ile bir temsil sorunun artık olmadığını altını çizer. Daha doğrusu var olan egemenliğe karşı bir isyan ve reddediş olduğunu söyler. Modern temsillerin (bu siyasi partilerden, milletvekillerine, sivil toplum kuruluşlarına oradan sendikalara uzanan bir sırayı izleyen listenin) artık geçersiz kılınmasının altını çizer. Modern temsilin demokrasinin bir aracı olmadığını tam aksine demokrasinin önündeki bir engel olduğunu söyler. Modern devletteki temsiliyetin arkasında bir korku politikasının yattığını (insan insanın kurdudur gibi) ve bu korku politikasıyla temsilin yaslandırıldığını belirtir. İnsan doğasına karşı bu olumsuz yaklaşımın “Toplum Sözleşmesi” ile teorileştirildiğini ifade eden Negri, böyle “herkesin iradesinden” “genel iradeye” bir geçişin yaşandığını yazar. Ancak bugün, modern mitlerin temsil fikrine öznelliklerin inanmadığını ve isyan ederek içinin boşaltıldığını ya da boşaltılacağını savunur. Toplum sözleşmesi mitleriyle yapılan temsiliyetin, demokrasiyi oluşturamayacağı, demokrasinin ancak onu kavrayan ve hayata geçirmeye yetkin bir özneyle olacağını söyler (Hardt & Negri, 2012: 35).

Sıralanan bu öznellikler elbette post-modern ya da enformasyonun oluşturduğu sadece birkaç öznellik örneğini teşkil ettiğini belirten Negri, bu öznelliklerin üzerlerindeki figürleri reddederek mücadeleye başlayacağını ifade eder. Yani borçlandırılan borcunu reddetmeli, medyalastırılan tüm medya araçlarından kafasını kaldırmalı ya da bunu mevcut olana bir mücadele aracı olarak kullanmalı. Güvenlikleştirilenlerin ise firar ve itaatsizlikle karşı güvenliğini sağlarken, temsil edilmenin ise öz yönetimlerle, öznelliklerin kendi kurduğu temsiliyetlerin sağlanacağı ya da herhangi bir öncü ya da temsil figürü olmadan özelliğin kendi gücünü keşfetmesi beklenmektedir. Negri ve Hardt’a ait bu söylemler göz önünde bulundurulduğunda tarihin hareketini değiştirecek olan özelliğin birbirinden farklı birçok yansıma sahip olduğu görülmektedir. Her biri farklı olarak sisteme tabi tutulmuşken aynı zamanda her biri kendi için de içkin bir şekilde farklı öznellikler barındırmaktadır. Öznellik klasik Marksist kuramdan olabildiğince uzaklaştırılmış ve nereyse ekonomik belirlenim yok olmuştur. Post-modernist süreçte, enformasyonun toplumda kapitalist sistemin oluşturduğu sömürü yapısını değiştirdiği, değer toplumsalın içinde biriktirdiğinin kanısı güçlendirirken, sömüren ve sömürülen ayrımı belirsizleştirmiştir. Bu bakımdan klasik Marksist kuramda ki güçlü bir parti, sendika ya da öncü bir öznellik figürü tüm bu reddetme telkiniyle imparatorluktan silinmiştir. Bu bakımdan işçi sınıfının öncülüğünde yapılacak olan devrim tüm bu tezler göz önüne alındığında çoktan tarihin derinliklerine gömülen bir kalıt görüntüsünü andırdığı iddia edilmektedir.

4.3. Çokluğun Belirsiz Doğasından Alternatif Bir Demokrasi Vaadi

İmparatorluk döneminde yapılacak olan mücadele bizi tek bir şeye götürmektedir bu da Negri'nin deyimiyle; *"Spinozacı anlamda yeni bir demokrasi kurma yeteneği olduğunu iddia ediyoruz, çokluğu oluşturma'nın demokrasiyi oluşturmaktır"* (Hardt & Negri, 2012: 184). Negri ve Hardt'la devam edersek; tepenin yamaçlarında ki kenti seçebiliyoruz ama çok uzak görünüyor gözümüze, herkesin ortak olana erişebildiği ve onu paylaşabildiği adil, eşit ve sürdürülebilir bir toplum kurmayı hayal edebiliyoruz. Ama onu ete kemiğe büründürme koşulları henüz mevcut değildir (Hardt & Negri, 2012: 101). Bu ifade aslında mevcut duruma karşı bir teslim oluş gibi durur. İmparatorluk ve Çokluk çalışmalarında tarihsel durum analizi yapılmış ve geçmişi andıran ne varsa post-modernizm ve enformasyonla etkisini yitirdiği defalarca tekrar edilmiştir. Modern dönemin politika, temsiliyet, devlet ve egemenliği neredeyse post-modern dönemde birer hayalet konumuna geçtiğini söyleyen yazarlar yeni politikanın, öz yönetimin, devletin ve egemenliğin bu bakımdan tam bir yol haritasını sunmazlar. Aynı zamanda klasik Marksist kuramın devrim ve devrimin sonunda en fazla faydayı görecekt olan işçi sınıfını da çokluk içinde eritirler. Siyasal devrim de burada klişe bir ifade olarak durur, geçmişi ve hüsrarla sonuçlanmış deneyimleri çağrıştırdığından çokluğun arzuladığı demokratik bir gelecek fikrinin daha iyi bir söylem olduğu belirtilir. Çokluğun, artık modern düşüncenin iddia ettiğinin aksine, herhangi bir merkez, ya da hiyerarşi olmadan bir araya gelebildiği ve kendisini ifade edebildiği aktarırlar. Çokluğun, aynı zamanda bireylerin tüm farklılıkları ile bir araya gelerek etkileşimde bulunduğu ve bu etkileşim ile tüm organizmayı dönüştürdüğü, öncüsüz bir hareket sunduğunu vurgularlar.

Buradan hareketle Negri'nin, Spinoza'dan aldığı çokluk kavramını üç farklı noktada birleştirdiği görülmektedir. İlk olarak sisteme içkinliği boyutunda ki çokluk, yeni bir sınıf olarak çokluk ve son olarak merkezlessiz ve temsiliyetsiz bir örgütlenme olarak çokluk göze çarpmaktadır. Tüm bu noktaların birleşimiyle çokluk, demokrasinin içinde yeşerecek olan adil bir yapının uzantısı olarak sunulur. Negri ve Hardt, anayasal ilkelerden ve politik pratiklerden daha önemlisinin, hareketleri arzulayan ve demokratik ilişkiler konusunda yetkin yeni öznelliklerin yaratılıyor olması ve bu hareketlerin yeni bir toplumun nasıl olması gerektiğinin de ipuçlarını verdiğinin vurguluyorlar. Bunu şöyle ifade ediyorlar;

"İsyan ve ayaklanma, dolayısıyla, yalnızca bir reddi değil aynı zamanda bir yaratıcı süreci de harekete geçirir. Çağdaş kapitalist toplumun aciz öznelliklerini içini dışına çıkarıp ters yüz ederek, isyan ve ayaklanma toplumsal ve politik eylem için gücümüzün gerçek dayanaklarından bazılarını ortaya çıkarır. Borcun en büyüğü, borç verenin olmadığı bir toplumsal bağlılık olarak yaratılır. Yeni hakikatler, bir arada varolan tekilliklerin etkileşimleri yoluyla üretilir. Gerçek bir güvenlik artık korkuyu aşmış insanlar tarafından sağlanır. Ve temsil edilmeyi reddedenler demokratik, politik katılımın gücünü keşfeder. Her biri isyan ve

ayaklanmaların yarattığı yeni bir güçle nitelenen bu dört öznel vasıf birlikte ortakçıyı tanımlar” (Hardt & Negri:2012: 104).

Negri, İngilizce’de *ortakçı* (commoner) sözcüğünün çalışanlar olarak kullanıla geldiğini ve kendisinin de bu ifadeyi aynen koruduğunu söyler. Ortakçıların yalnızca çalıştıkları için ortak olana ait olmadıklarını aynı zamanda ortak olan üzerinde çalıştıkları için ortak olduklarını belirtir. Nasıl ki fırıncı ekmek, bir terzi dikiş ve bir tatlıcı tatlı yapıyorsa, bir ortakçada ortak yapar. Negri, ortakçının kurucu bir katılımcı, ortak olanın açık paylaşımına dayalı demokratik bir toplum kurmak için temel ve zorunlu olan bir öznellik olduğunu belirtir. Ortaklaşmanın sadece zenginliğe erişmede ve onun yönetiminde değil, aynı zamanda onun politik örgütlenişinde de etkili olması ifade edilir. Negri ve Hardt, *ortakçı mücadele* içinde, öğrenciler, işçiler, işsizler, yoksullar, toplumsal cinsiyet ve ırksal hiyerarşilere karşı mücadele edenler de dâhil, büyük bir çeşitlilik gösteren toplumsal gruplar arasında anlaşmalar yaratma yollarını keşfetmelidir der (Hardt & Negri, 2012: 105). Bu anlaşmaların ya da ortakçı olmanın aynılaşma olmadığını dile getiren Negri ve Hardt, ortakçı mücadeleyle farklı grupların birbiriyle kaynaşıp dönüşeceğini savunurlar. Ortakçı mücadelesinin herhangi bir öncüye ya da merkeze bağlı olmamasının bu mücadeleleri güçsüzleştiren bir durum olarak değil tam tersine bu mücadeleleri güçlendiren bir unsur olarak görülmesi gerektiği belirtilir. Ve Ortakçıların en önemli gündeminin demokratik bir toplum kurmak olması gerektiği ve bunun işaretlerini geçirilen mücadelelerde bulunacağını vurgulanır.

Son olarak ortakçıların getireceği demokratikleşme için belirli bir devrim ya da belirli bir mücadele şekli öngörülmez. Daha net olarak ifade edersek sadece kapitalist sistemin içinde toplumsal olarak sömürülen öznelliklerin acil ihtiyaçlarına yönelik mücadele yolları anlatılır. Bu yollar mevcut sistem içinde ki koşulların bir bakıma daha demokratik olmasını ifade eder. Negri ve Hardt için önemli olan nokta burada ki mücadeledir aslında. Çünkü her mücadelenin öngörülemez bir öznellik yarattığına bu öznelliklerinde daha iyi ya da daha ileri bir gelecek sağladıkları kanısıdır. Demokratik bir anayasanın önceliğinden bahseden Negri ve Hardt, bunun bazı şeyler için devrimi beklemeden yapılması gerektiğini çünkü insanlığın bir kısmının acil çözümler beklediğini belirtirler. Bu demokratik anayasal düzenlemede önemli olan (belki de yazarlar tarafından demokrasi olarak görülebilecek olan) yasama, yürütme ve yargının yeniden ve çokluğun mücadeleleriyle şekil alacak demokratik yapısıdır. Bu yeni bir anayasa çağrısıdır. Bu anayasa her ne kadar sadece acil bir ihtiyaç gibi dursa da Negri’ye göre kurucu bir süreçtir. Bu kurucu süreç ortak olana dayanan alternatif bir süreçtir. Günümüzün tam olarak bu yapının belirmesinde etkin durumda olduğu belirtilirken, yasamanın tam olarak öz ve özerk yönetimlerden oluşması gerektiği, yürütmenin neredeyse yasama içinde eritilerek kullanılması ve yargının olabildiğince politikadan koparılmasının ümit edildiği bir demokratikleşme öngörülür. Yani herkesin karar alma süreçlerinde etkin olduğu, bu etkinliği kendisinin yönettiği

ve bu yönetimin sorgusunun politik kaygılardan ve çıkarlardan uzak bir yargı tarafından gerçekleştirilmesidir.

5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Çalışmamızın sonunda gördük ki Negri ve Hardt, İmparatorluk tezleriyle aslında post-modern bir toplum kabulünden yola çıkarak post-modern denebilecek bir mücadele öngörür. Küreselleşmeyle birlikte kapitalist üretim tarzında bir geçiş dönemi yaşandığını kabul eder. Bununla beraber kapitalist sömürünün devam ettiğini hatta hayatın bütün eklemlerine nüfuz ettiğini belirten Negri ve Hardt, bu eklemlenişe karşı Spinoza'dan aldığı Çokluk'la mücadeleye duyulan arzudan esinlenen bir karşı-imparatorluk çıkartır. Modern döneme bolca eleştiriler getiren ve bu dönemle neredeyse özdeşleştirdiği Marx içinde aynı fikri paylaşır. Fakat Marx'ı ve Marksizm'i modernist düşüncenin diğer çizgilerinden ayıran unsurların burada gözden kaçırıldığını ifade etmek gerekir. Marksizm'i diğer modernist düşüncelerden ayıran temel nokta; modern çağın çelişik karakteri ve bu çağın en önemli dinamikleri olarak bu çelişki ve çatışmalar üzerine getirdiği vurgulardır (Therborn, 2011: 156).

Post-modernizmin, farklılık ve çeşitliliklere açık sıcak kucağı, modern dönemin katı ikili kutuplarına tercih ederken, söylemin gücüyle hareket eden çoklukların bağrında ki demokrasi de klasik Marksist kuramın işçi sınıfıyla gelecek olan devrimin yerine tercih edilir. Yeni politik dilin ihtiyacı ise tam bu noktada ortaya çıkar. Yazarlar modernle post-modern arasındaki süreksizlik unsurlarıyla örtük olarak vermek istedikleri; politik söylemde bir paradigma değişimidir. Küreselleşme ile birlikte ulus devletlerin krize girdiği ve bununda sınırsız bir emperyal egemenliğin olduğu vurgusudur. Küreselleşme modern devletin mekânsal belirlenimlerini ortadan kaldırmıştır. Buna bağlı olarak modern politik düşünce sarsılmaktadır. Aynı zamanda post-modernliğin ufkunda egemenlik, vatandaşlık, hak/hukuk, ortak, bireysel, kolektif, özel/kamusal, barış, savaş, çokluk, kurucu iktidar vs. gibi kavramların yeniden tanımlanması gereklidir. Yani küreselleşme radikal biçimde, eski ölçüm kriterlerinin bütününe imha etmiştir (Negri, 2012: 55). Yazarlara göre küreselleşme sürecinin geri döndürülemez oluşu kabul edilmelidir. Karşımızda ki dünya artık hareketli ve esnektir. Emperyal egemenlik artık bütün bir dünyayı kapsamıştır. Ve bu yazarların imparatorluk olarak tanımladıkları uçsuz bucaksız sömürü sarmalıdır. Sömürüye karşı direnecek olan da tekilliklerin ortaya koyduğu çoğul direnişlerin ortak paydası yani çokluktur.

İmparatorluğa karşı mücadeleye girişecek olan çokluğun ne yazık ki açık bir tanımı yoktur. Yani yazarlara göre işçi sınıfı, halk ve kitlelerden bariz olarak farklılaşan ve içinde devrimci bir potansiyel taşıyan bu gücün tam olarak neye karşılık geldiği muğlaklığını korumaktadır. Aynı zamanda çokluğun mücadele vereceği ve yok-yerde olduğu iddia edilen "imparatorluk" ta aynı muğlaklığı taşımaktadır. Bu muğlaklık imparatorluğun bir *ou-topia* yani *yok-yer* olarak tanımlanmasında ve emeğin bu yok-yerde sömürüldüğünü inancında yatmaktadır. Buradan hareketle Negri ve Hardt'ın klasik Marksizm'e getirdiği en büyük eleştiri

sınıf oluşumu ve sınıf mücadelesinde ki devrimci öznenin sanayi proletaryasına indirgenmiş olmasınadır. Bu eleştiri emek gücünün post-modern dönemdeki radikal dönüşümüne dayanarak yapılmış ve birbiriyle sürekli mücadele içinde olan proletarya ve burjuvazinin yarattığı sınıf mücadelesi değişen emek yapısı nedeniyle kabul edilmemiştir. Bunun yerine Negri ve Hardt'ın post-modern döneme tarihsel özne olarak sundukları çokluk, dünyanın her yanına yayılmış emperyal iktidar olan imparatorluğa karşı direnecek özne olarak çıkartılmıştır. Fakat bu özne, gerçek sınıflar karşısında belirsiz olması nedeniyle yazarlar tarafından klasik Marksizm'e getirdikleri eleştirileri kaynağının ne kadar zayıf bir temelden geldiğini göstermektedir.

Negri ve Hardt'ın *İmparatorluğa* dair tezlerinin temel yapı taşı ekonomik küreselleşmenin oluşturduğunu, buradan hareketle içinde bulunduğumuz yüzyılın anlaşılması noktasında iktisadi, siyasi, kültürel ve yaşamsal yapının post-modern bir döneme tekabül ettiğini belirtir. Bu da modernle post-modern arasındaki üç süreksizlik unsuru üzerinden kurgulanır. Yazarlara göre modernle post-modern arasındaki ilk süreksizlik unsuru; bugünün üretim biçimi ve değerlendirme süreçlerinde hegemonik olarak bulunan, maddi olmayan emeğidir. Sömürü modern dönemin fabrika duvarlarını aşmış ve toplumsala yayılmıştır. Topluma yayılan bu üretim emeğin yapısının endüstriden, hizmet sektörüne kayışı, enformasyonun günümüz için hâkim sektör olduğu kanısıyla desteklenmiştir.

Negri ve Hardt, üretici güçlerin gelişimine yeni bir canlılık vererek, devlet sınırlarını ortadan kaldıran ve kapitalizmi dönüştüren bir süreç olan enformasyon devrimin gerçekleştiğine inanır. Enformasyon teknolojisinin ekonomileri tamamen değiştirdiği ve böylece, içinde ulus devletler ve ulusal ekonomilerin geçersiz hale geldiği yeni bir küresel ekonomi yarattığı savunulur. Fakat Petras, genel olarak küreselleşme teorisyenlerinin tümünde görülen bu iyimser havasının gerçeği yansıtmadığını belirtir. 1990'ların ekonomisine ilişkin ayrıntılı ampirik incelemeler, enformasyon teknolojisinin, fiber optik ve biyo-teknolojinin üretici güçleri tümünden değiştirerek 'yeni kapitalizm çağı' iddiasını etkin biçimde yürüttüğünü belirtir (Petras, 2006: 191). Enformasyon toplumu "enformasyon devrimi"ni başlatanların ve yönetenlerin çıkarlarına hizmet etmek üzere geliştirilmiş bir mittir: "Toplumsal en güçlü sektörleri, merkezi yönetici seçkinler, askeri kuruluş ve küresel sanayi şirketleri"(Hamelink, aktaran Kumar, 1995: 45). Enformasyon toplumu, kapitalist devletin en son ideolojisinden başka bir şey değildir. "Oyunun adı hala kapitalizmdir" (Arriaga, aktaran Kumar, 1995: 45). Bununla beraber, enformasyonun, ekonomideki diğer sektörlerin önüne geçtiği, sürdürülebilir bir üretkenlik sağlayacağı ve bunda yüksek karlar sağladığı iyimserliğinin ne yazık ki gerçeği yansıtmadığını vurgulanır. Buradan çıkan sonuç ise eğer enformasyon ekonomisinin fazlaca şişirilmiş olduğu ve yazarların ısrarla savundukları birikim sürecindeki sektörel değişimin gerçeği yansıtmadığı ya da yansıtılanın fazlaca şişirilmiş olmasıdır.

Yazarlar, aynı zamanda emeğin yapısının değişiminden hareketle artı-değerin, toplumsala yayılmış emek haliyle belirlenmesinin güç olduğunu, toplumsalın iş gücünün ürettiği maddi olmayan ürünlerinin içinde gizil konumda bir değerlenmeden bahsederler. Bu değerlenme aynı zamanda kendi içinde gizil bir birikim sağlar ve bu birikim klasik Marksist kuramda ki şekliyle sermaye sahibi kontrolünde değil, çokluğun kendi bünyesi içinde olduğunu belirtilir. Yani bu yaklaşıma göre maddi olmayan emek, sermaye ile tahakküm ilişkisi içine girmeden de değer üretebilecektir. Üretilen bu değer sermayeye bağımlı olmaması nedeniyle çokluğun kendi doğasına aittir ve bu değerinde bir özgürlük alanı yarattığı iyimserliği hâkimdir. Fakat bu gizil birikim, çokluğa kârından bir pay vermiyorsa klasik anlamda üretilmiyor oluşunun sonuç itibarıyla aşırı bir önemlilik arz etmediği açıktır. Sonuçta çokluk ya da yeni yoksulluk üretiyor ve ürettiği üzerinde ki kârı alamıyorsa, kâr sadece üretim araçlarına sahip holding sahiplerini büyütüyor demektir.

Bu bakış açısıyla modernle post-modern arasındaki geriye kalan iki süreksizlik unsurundan ilki küreselleşmeyle birlikte klasik egemenlik kavramının değiştiği diğerinin ise ulus devletin işlevini kaybettiğidir. Yazarlar günümüzün büyük ulus-aşırı şirketlerinin ulus devlet otoritesini ve yasal çerçevesinin çok ötesine geçtiği belirtir. Yazarlarla devam edecek olursak; görünüşe göre, yüzyıllar süren diyalektik sona ermiştir: Devlet yenildi; dünyayı artık büyük şirketler yönetiyor! (Hardt & Negri, 2008: 320). Ulus-aşırı şirketler ile küresel üretim ve dağıtım ağları ulus devletlerin gücünü zayıflatmış olmakla birlikte, devlet işlevleri ve anayasal unsurlar yer değiştirerek etkili bir biçimde başka düzlemlere ve alanlara kaymıştır. Bu kayış hem ulusal egemenlik kavramını hem de politika nasyonunu değiştirmiştir. Hükümet ve politika ulus-aşırı komuta sistemleriyle tamamen bütünleşmiştir. Kontrol mekanizmaları bir dizi uluslararası organ ve işlev aracılığıyla eklemlenmiştir (Hardt & Negri, 2008: 321).

Yazarlarla devam edecek olursak,

“Üretim ve mübadelenin asli unsurları-para, teknoloji, insanlar ve metalar-ulusal sınırları giderek daha kolay geçiyor; dolayısıyla ulus devlet bu akışı düzenleme gücünü ve ekonomi üzerindeki otoritesini günden güne yitiriyor. En baskıcı ulus-devletler bile artık, bırakın dışarıyı, kendi içlerinde bile en üstün ve egemen otoriteler olarak düşünülmemelidir”... “ Egemenlik yeni bir biçim almış, bu biçim tek bir hükmetme mantığı altında birleşmiş bir dizi ulusal ve ulus-üstü organlardan oluşmuştur. İşte bu yeni küresel egemenlik biçimi bizim için İmparatorluk dediğimiz şeydir” (Hardt & Negri, 2008: 18).

Fakat Wood ve James Petras, bizim kulağımıza başka bir şey fısıldar. İlk olarak Wood, küreselleşmenin yeni çalışmalarda biranda hortlamış gibi çıkmasına şaşırıldığını ifade eder. Marx'ın bize bunu zaten söylediğini belirtir. Kapitalizm gelinen aşamasının sistemin iç hareket yasasından kaynakladığını ve bunun şimdi başlamış gibi görülmesinin yanlışlığından yakınır. Ayrıca kapitalizmin kendini evrenselleştirme etkisi sadece bir güç göstergesi değildir. Bu bir

hastalık, kanserli bir büyümedir. Doğayı yok ettiği gibi toplumsal dokuyu da yok eder. Sadece çelişkilerini, zengin ve fakir, sömüren ve sömürülen arasındaki kutuplaşmayı evrenselleştirir (Wood, 2007: 15). İkinci olarak küreselleşmenin ulus devlet egemenliğinin geriletmediği ve etkisini azalttığı yanlışlığına dikkati çeker. Wood'a göre de ekonomik süreçler küreselleşmiştir. Fakat bir şey açıktır: Küresel pazarda, sermaye devlete ihtiyaç duyar. Devlete birikim koşullarını muhafaza etmek, emek disipliniyi korumak, emeğin hareketliliğini bastırırken sermayenin hareketliliğini arttırmak için ihtiyacı olduğunu ekler (Wood, 2007: 27). Wood' la devam edersek,

“Yeni çokuluslu kurumlar oluşmuşken bunlar ulus-devletin yerini almaktan çok, ona yeni roller yüklemişlerdir. Aslında bazı durumlarda da yeni araçlar ve güçler sunmuştur... Hala ulusal ekonomiler, ulusal devletler, ulusal temelli sermaye, hatta ulusal temelli ulus üstü şirketler vardır. IMF ve Dünya Bankası gibi, sermayenin uluslararası araçlarının, her şeyden önce belli ulusal sermayelerin araçları olduklarını ve sahip oldukları her tür yürütme gücünü ulus-devletlerden- hem onları yöneten emperyal devletler ve hem de onların emirlerini yerine getiren bağımlı devletlerden- aldıklarını eklemek herhalde, gerekmez... Küresel kapitalizm, daha da küresel bir ulus-devletler sistemidir ve sermayenin evrenselleşmesi ulus-devletler, özellikle de bir egemen süper güç tarafından yönetilmektedir” (Wood, 2007 45).

Petras, ulus devletlerin çözüldüğü, dünyayı artık çokuluslu şirketlerin yönettiği iddialarının ne kadar temelsiz olduğunu belirtir. Çokuluslu şirketlerin herhangi bir ulus devlette belli bir yeri olmayan küresel işletmeler varsayımının, bu şirketlerin yarısından fazlasının ABD'de olması geriye kalanının ise AB ve Japonya arasında dağılmış olduğu göz önüne alındığında Negri ve Hardt'ın çalışmalarının temelden bir çürüme içinde olduğunu belirtir. Ayrıca devlet, denizaşırı pazarların ele geçirilmesinde ve ülke pazarlarının korunmasında yaygın ve derin bir rol oynadığını aktarır. Kısacası devletin müdahalesi olmasaydı ne sözüm ona “küreselleşme” olurdu ne de piyasalar. Emperyal devletin askeri müdahaleleri ve seçimlere karışmaları, politik ekonomik tehditleri ve yerel yandaşlara baskısı ya da bunların kiralanması olmadan hiçbirinin olamayacağını belirtir. Petras, devletin bu şirketlerin yatırım genişlemesinde can alıcı bir unsur olan yatırım garantilerinin polis memuru olduğunu hatta emperyal devletin çokuluslu şirketlerin ‘küresel genişleme’ sinin merkezinde olduğunu vurgular. Petras'la devam edecek olursak;

“Hardt ve Negri, çokuluslu şirketlerin iç örgütlenmelerine ilişkin hiçbir veri sunmuyor, karar alma yapıları hakkında analiz yapmıyor ve devletler ile ilişkileri üzerinden tartışmaya girmiyor. Ismarlama teorileştirme, zahmetli ampirik incelemelerden kaçınmanın uygun bir yoludur. Özünde, Hardt ve Negri tarafından ileri sürülen argümanlardan ilki, çokuluslu şirketlerin herhangi bir ulus devlette belli bir yeri olmayan küresel işletmeler olduğu yönündeki temelsiz varsayıma dayanıyor. Hardt ve Negri' ye göre, bu işletmeler, ulusal kontrollerden kurtulmuş yeni bir dünya ekonomisinin çekirdeğini oluşturur ve yeni bir dünya yönetici sınıfının parçasıdır. Bu varsayım, geniş ölçekli şirketlerin, birkaç ülkede faaliyet göstermeleri, mobil olmaları ve pek çok ulusal hukuktaki hem vergilerden hem de düzenlemelerden (özellikle istihdam etkileri işçi ya da köylüleri koruyanlardan) kaçma güçlerinin olmasına dayanır (Petras, 2006: 196-197).”

Petras, yukarıdaki Negri ve Hardt'a ait varsayımların ise hem kavramsal olarak hem de ampirik olarak birkaç sorun barındırğını ekler. Şöyle devam eder;

“Birincisi, çokuluslu şirketlerin çok sayıda ülkede faaliyet göstermesi, stratejik kararların, yöneticilerin ve karların büyük kesiminin yoğunlaştığı şirket merkezlerinin ABD, AB ve Japonya’ da bulunması gerçeğini daha az değerli kılmaz. İkincisi, mobilite, emperyal merkezlerdeki şirket merkezlerinde yöneticiler tarafından alınan stratejik kararlara dayanır. Bu kararlar, emperyal devlet ve onun IFI’ lerdeki (Uluslararası Finans Kuruluşları) temsilcileri tarafından yaratılan siyasi ve ekonomik koşullara bağlıdır. Mobilite, devletlerarası ilişkilere bağlıdır. Üçüncü olarak, vergi ve düzenlemelerden kaçınma, emperyal devletler ve onların çokuluslu bankalarındaki dikkatlice hazırlanmış politikalar sayesinde olanaklıdır (Petras, 2006: 197)”.

Bu eleştiriler göz önüne alındığında Negri ve Hardt’ın uluslararası iktidarın, ulus-üstü varlıklara değil, emperyal devletlere dayandığı gerçeğinin günümüz için geçerliliği görülmektedir.

Yazarların ulus-devletin işlevini kaybettiği varsayımıyla savunduğu bir başka nokta emperyalizmin yerini imparatorluğa bıraktığı ve Marksist kuramdaki emperyalizmin artık geçerli olmadığıdır. Emperyalizm miadını doldurmuştur. Hiçbir ulus modern Avrupalı ulusların bir zamanlar olduğu gibi dünya lideri olamayacaktır (Hardt & Negri, 2008: 20). Emperyalizm, bütünüyle geleneksel üretim, denetim ve egemenlik sistemleri çerçevesinde yapılanmış olan ulusal kapitalizmlerin yayılmasıdır (Negri, 2006: 101). Yazarların bu tezlerine karşılık Wood ve David McNally’dan itiraz gelir. Aslında itirazı direkt Negri ve Hardt’a değil, emperyalizmin, küreselleşmeyle dünya içinde eşitsiz büyüyen devletlerin görülmemesinedir. Ve devletlerin hala rekabet içinde olduğu emperyalizminin geçerliliğidir. Wood’a göre,

“Emperyalizmin bugün kapitalizmin “evrenselleşmesi” diye adlandırdığımız bir bağlam içinde yer almaktadır. Artık emperyalizm, esas olarak toprak fethi ya da doğrudan askeri kontrolü meselesi değildir. Bu artık kapitalist güçlerin kapitalist olmayan toprakları, kaynaklarının doğrudan ve kaba kuvvetle emmek için istila etmeleri meselesi değildir. Şimdi, kapitalist pazar güçlerinin dünyanın her köşesinde (bu, marjinalleştirmek ve yoksullaştırmak anlamına gelse bile) hâkim olmasını sağlama ve bu pazar güçlerini en güçlü kapitalist ekonomilerin ve bilhassa ABD’nin yararına olacak şekilde manipüle etme ile ilgilidir. Bu yalnızca bazı toprakları kontrol etme meselesi değildir. Bu, her zaman ve her yerde bütün dünya ekonomisini ve küresel pazarları kontrol etme meselesidir. Bu yalnızca ucuz emeğin gelişmiş kapitalist ülkelere dayanan ulus aşırı şirketlerce doğrudan sömürüsü şeklinde gerçekleşmez, aynı zamanda borç ve para manipülasyonu gibi dolaylı yollarla da gerçekleşir” (Wood, 2007: 221-222).

McNally, yıkım sanatının yeni karmaşık düzeylere taşıdığı bir dünya da yaşamakta olduğumuzu; insanların şimdi bilgisayar yönlendirmeli füzelerle, ileri kimya, biyoloji ya da atom bilimi verilerini kullanan silahlarla kitleler halinde öldürülebilmekte olduğunu söyler (McNally, 2013: 218). Yine Wood göre, “emperyalizmin bu yeni halinin daha az şiddet içeren ticari ve

finansal hâkimiyet araçlarına geçtiğinin anlaşılmaması, tersine, askeri güç, bazı yönleriyle hiç olmadığı kadar, emperyalist projenin merkezindedir. ABD'nin sürekli tekrarlanan askeri eylemleri bu yöndedir. Kapitalizmin evrenselleşmesinin bu tarz emperyalizm bağlamında, hala ulus devletler dünyasında meydana geldiğini aklımızda tutmalıyız”(Wood, 20007: 223). McNally, *New York Times* yazarı ve küreselleşme hayranı Thomas Friedman 'ın 1999 bildirgesinde bunu açıkça belirttiğini söyler;

“Küreselleşmeden en çok biz yararlandığımız için farkında olmadan dünyanın geri kalanını muazzam bir baskı altında tutuyoruz (...) bu, bütün merhametsizce davranılanlar da ya da geriye düşenlerde güçlü bir ters tepki yaratıyor (...) piyasanın gizli eli hiçbir zaman gizli yumruk olmadan işleyemez- McDonald, F-15' lerin yapımcısı McDonnell Douglas olmadan büyüyemez. Ve gizli yumruk Silicon Vadisi teknolojilerin güvenliğini sağlar; bu da ABD ordusu, hava kuvvetleri deniz piyadeleri demektir” (McNally, 2013: 245).

Yani yazarların emperyalizmde gözden kaçırdığı en önemli nokta; dünyada, birbiriyle rekabet etmekte olan ABD, AB ve Japonya gibi tekeller hala vardır. Ve devletler hala rekabetten en büyük payı almak için mücadele eder. Wood, küreselleşme dünyasında emperyalizmin, geçmişin belirli sömürge toprakları üzerindeki hâkimiyetinden az olmayan, küresel pazarlar üzerinde hâkimiyet kurma çabasının olduğu, bunun bir devlet iktidarları ve hepsinin üstünde tek bir devlet iktidarı peşine düştüğü bir alan olarak görmesi bu kapsamda önemlidir. Burada başka bir sorunda küreselleşmeyle sermayenin pürüzsüz dolaşımının “esnek” “rekabete” dayalı dünyasının yine tekellerin elinde bulunmasıdır. ABD'nin gelip birçok ülkede maden aramasını sağlayan esnek politikalar üreten mekanizmaların aynı esnekliği herhangi bir ülkenin gidip ABD sınırları içinde maden aramasına kadar uzanan gevşekliğe sahip değil. Bununla beraber küresel rekabette gelişmiş ekonomilerin başta ABD'nin olduğu listenin orta ya da düşük gelirli devletlerin olmadığını söylemek bu bakımdan şaşırtıcı gelmemeli.

Bununla beraber Negri ve Hardt tarafından kapitalist sistemin imparatorlukla birlikte temel ifade şekillerinin değiştiğini söylenir. Sistemin artık görünür bir merkezinin olmadığını, kapitalist üretimin *yok yer'* de yapıp sömürüldüğünü iddia edilir. Bu genel olarak çok uluslu şirketlerin doğasına bağlayarak yapılır. Merkezi bir yerinin yokluğu beraberinde de merkezi bir idare ya da yönetimini de muğlaklaştırır. Sömürünün imparatorluk döneminde toplumsal alanın tümüne dağılmış ve eklemlenmiş olduğu, üretici güçlerin yerellikten kopmuş ve toplumsal alanın her yerine yayılmış olduğu söylenir. Fakat bu şirketlerin sömürüsünün yok yerini birçok ülkede faaliyet göstermelerine bağlı olarak açıklamaları, karar verme mekanizmalarını ve sömürünün uzamsal bağlamda yok yerde olduğu anlamına gelmez. McNally, 2000 yılı itibarıyla dünyadaki şirketlerin küçük bir azınlığının (500 şirket) dünya ticaretinin yüzde 70' ini yürüttüğünü söylüyor (McNally, 2013: 49). Ki bu küçük azınlığı oluşturan, dünyanın en büyük beş yüz çokuluslu şirketlerinin yüzde ellisi Amerika da olduğu ve diğerlerinin de çoğunun AB,

Japonya arasında dağıldığı gerçeği sömürünün yerini oldukça açık biçimde beliriyor (Bayram & Çelik, 2002: 289). Yani üretimin farklı yerler yapıyor olması, üretimin kontrol merkezlerinin faillerinin de *yok yer* belirsizliği içinde olmadığını gösteriyor.

Kapitalizm artık ulusal sınırlar içine sığmayan küresel egemenlik alanı haline gelmiş olmasıyla kapitalist iktidarın her yerde ve hiçbir yerde olduğu imparatorluk dönemine yeni bir alternatif doğuracak baş edilmesi imkânsız bir kuvvet olan çokluğun ise, bu dönemin yeni tarihsel öznesi olarak görülmesi gerektiği aktarılır. Çokluk, küresel egemenlik karşısında küresel sınıfa tekabül eden öznedir. Ve öznenin yerel mücadeleler değil belirsizce küresele yayılan bir mücadele vermesi savunulur. Negri, yerel direniş stratejisinin düşmanı yanlış teşhis ettiğini ve böylelikle maskeleydiğini söyler. Politika Çalışmaları Enstitüsü'nün Aralık 2000 raporuna göre dünyada ki en büyük 100 ekonominin 51'i şirketlerdeyken sadece 49'u devletlerdedir (Mcnally, 2013: 49). Bu şu demektir evet çok uluslu şirketler dünyaya hâkimdir fakat hala ulus devletlerinde onlardan aşağı kalır yanı yoktur. Ki bu şirketlerin hatırı sayılır bir kısmının ABD' de olduğu düşünülürse devlet her zamankinden daha çok kapitalist mücadelenin hedefi haline gelir. IMF, DTÖ ve Dünya Bankasının üzerindeki ABD ve gelişkin diğer ülkelerin etkisi düşünülünce ulus temelindeki mücadele daha önemli hale gelir. Wood'a kulak verirsek,

“Eğer devlet bir anti- kapitalist mücadelede her zamankinden daha fazla hedef haline gelebilirse, aynı zamanda, yerel ve ulusal sınıf mücadelelerinin odak noktası olarak, hem işçi sınıfı içinde içsel bölünmesine karşı hem de emek hareketi ve toplumda müttefikleri arasında birleştirici olabilir. Aynı zamanda, neredeyse her devlet aynı yıkıcı mantığı izlediğinde, ortak mantığa karşı iç mücadeleler yeni enternasyonalizmin bir temeli, hatta aslında en güçlü temeli olabilir. Bu enternasyonalizm ne “uluslararası sivil toplum” kavramı veya “ küresel vatandaşlık” gibi hayalci ve soyut, ne de IMF gibi ulus aşırı sermaye örgütlerinde solun temsilini arttırarak daha iyi şeyler yapabileceğimizi söyleyen illüzyona dayanmalıdır, bunun yerine çeşitli yerel ve ulusal hareketler arasındaki kendi sermaye sahiplerine ve devletlere karşı ayrı ayrı mücadeleleri içinde karşılıklı desteğe ve dünya çapında bu tarz ulusal mücadelelerin çoğalmasına dayanmalıdır(...) “Bütün ülkelerdeki işçiler birleşin ama birlik kendi ülkenizde başlar” (Wood, 2007: 32).

Son olarak yeni bir Marksist söylemden hareket ettiğini ifade eden Negri ve Hardt, klasik Marksist kuramın temelini oluşturan emeğin yapısı, artı-değer' in imparatorluk döneminde belirsizliği ve aşıldığı tezi, sınıf analizini oradan da klasik Marksist kuramın reddiyesini içeren bir analizle hareket ettiği anlamına gelir. Çünkü emeğin sermayeden bağımsız olduğu ve emeğin ürettiği üzerindeki artı-değerin olmadığını var saymak sömürüye olumsuzluk yükler ve kapitalizmi güzelleştirir. Ama sömürünün ve kapitalizmin çirkin yüzü günümüzde acı bir şekilde devam etmekte ve birbirinden çok uzak kutuplar oluşturmaktadır. Kapitalist üretim ve yeniden üretim biçimleri tarafından doğrudan ya da dolaylı sömürülen herkesi içine alan proletaryayı örgütleyecek, yön verecek ve farklılıkları içinde eritmeyecek olan çokluğun bunu başaracak mücadele yöntemi konusunda Negri ve Hardt, var olan anayasal şartların iyileştirilmesi gibi

sistem içi bir çözüm sunar. Devrimci doğaya sahip durdurulamaz bir kuvvet olarak gösterilen çokluğun nasıl mücadele vereceğinin belirsiz, merkezsiz ve başsız bir beden gibi hareket etmesinin beklenmesi sınıf bilincinin yok oluşunu beraberinde getirebilir. Farklılıklarla ve çeşitlilikle bezenmiş çokluk aynı zamanda temel sömürünün kapitalist etkinliğini gizler. Oysaki günümüzde kapitalist sistem ağır bir can çekişle işçi sınıfının sahip olduğu kalan sosyal haklarını da sömürmekten geri durmamaktadır.

Yeni dönemin işinin taşeronlaşmış, sendikasılaşmış, bol işsizliği, geçiciliği ve güvencesizliği, yeni sağlık sorunları, ücret düşüklüğü ve esnekliğin tek çözümü işçi sınıfının örgütlenerek ilgilenmesi gereken başat konulardır. Tüm bunlar kapitalizmin küreselleşmiş ekonomi görüntüsünün arkasında ki can bulma yollarıdır. Ve işin yapısının değişimi daha da kötü haklarla çalışan işçi sınıfı için en önemli belirginlik yine sınıf bilincinin önemliliğini gösterir. Sınıfın eleştirilenin aksine sadece ekonomik bir indirgeme olmadığı toplumsal bir ilişki olarak anlaşılması gerekliliğidir. Bundan dolayıdır ki yapılmış olan analizler karşında ne yapmalı sorusunun cevapsız kalması bizi Marx ve Engels'in Komünist Manifestosunun belli olan mücadele yöntemine sarılmamızı sağlar.

Negri ve Hardt'ın çalışmaları elbette dönemsel olarak önemli ve üzerinde durulması gereken birçok tezle harmanlanmıştır. Ama sömürünün, yeni ve canlı alternatifi doğuracak olan “devrimci doğa” ya sahip “baş edilmesi imkânsız bir kuvvet” olarak tanımlanan çokluğun mücadeleleriyle son bulma inancı ne yazık ki bu derece coşkuyla tanımlanmasına rağmen pratikte karşılığını bulmaz. Devrimci öznenin yani çokluğun, proletaryanın yeni varoluş koşullarına bir demokrasi vaadi olduğunu söylenir. Bu demokrasi çokluğun damarlarını kurutan imparatorluğun sonu demektir. Fakat sınırsızlığı ve yok yerde olduğu iddia edilen imparatorluğun bu belirsiz konumu, imparatorluğa karşı mücadele verecek olan çokluk için bilinmeyene karşı savaş demektir. Bununla birlikte Negri ve Hardt, demokrasinin ancak onu kavrayıp hayata geçirmeye yetkin bir özne ortaya çıktığında gerçekleşebileceğini söylerler (Hardt & Negri, 2012: 35). Bu özne anayasal düzeni ve toplumsal alanı dönüştürecek yeni bir kurucu süreci başlatacak olan çokluktur. Çokluk, herkesin ortak olana erişebildiği ve onu paylaşabildiği adil, eşit ve sürdürebilir bir toplumu yani yazarlara göre demokratik bir toplumu vaat eden yegâne kuvvettir. Bu kuvvet özel mülkiyeti herkesin erişimine ve kullanımına açan, devlet otoritesi tarafından kontrol edilen kamu mülkiyetini ortak olana dönüştüren gücü elinde bulundurur. Fakat bu kuvvetin, yeni kurucu süreci nasıl ve hangi yöntemlerle kuracağı ise yine muğlaklığını korumaktadır. Ortak olana serbest erişimi sağlayan, eşitlik, özgürlük ve demokratik ilişkileri arzulayan öznenin varlığı toplumsal direniş ve ayaklanma hareketlerine bağlanır. Bu hareketler bir yandan yeni öznellikler yaratırken diğer yandan yeni bir toplumun nasıl yaratılacağına ve bu toplumda nasıl yaşanacağına ilişkin bir el kitabı yazdığı savunulur (Hardt & Negri, 2012: 104). Bu noktada özne kendini *ortakçıya* dönüştürmüş olur ve

demokratik bir toplum kurmak için temel ve zorunlu tek özne seviyesine gelir. Ortakçıyı meydana getiren en önemli unsur yine toplumsal hareketler ve isyandır. Toplumsal hareketlerin, bir arada varolan tekilliklerin etkileşimiyle oluştuğu kabul edilir. Bu hareketlerle yeni öznelliklerin yaratıcı bir gücü yani ortakçıya evrilmesi demokratik bir geçişi de simgeler. Sonuç olarak, çokluk içinde yeni yaratıcı öznellikler barındırır ve bu öznelliklerde demokratik bir oluşumda ortakçı seviyesine ulaşır. Negri bu nokta da ortakçının ya da ortak olanın aynı olmakla bir alakası olmadığını aksine verilen mücadele içinde farklı toplumsal grupların tekillikler olarak etkileşime girdiklerini belirtir (Hardt & Negri, 2012: 105).

Yazarlar, yeni dönemin siyasal hareketlerinin iki seçenikle karşı karşıya olduğunu belirtirler. Ya hiçbir işe yaramayacak bir örgütlülük içinde bir siyasi parti kurup mücadele vermek ya da aslında birbirleriyle ilişki içinde yürüyen farklı mücadeleler arasındaki uluslararası bağlantıları fark edip devamlılığını sağlamak olduğunu belirtirler. Yazarlara göre bu durum politik sürecin müşterekleştirmektir. Yani; Eşit ve açık bir erişim şansı tanıyan demokratik bir mekanizma yaratarak siyasi kararlar alabilmektir (Hardt, 2013: 56). Fakat yazarlara getirilen yukarıdaki eleştiriler göz önüne alındığında belirsiz merkezdeki sömürü noktalarına verilecek olan farklı mücadelelerin, uç kutuplar arasındaki kutuplaşmayı gidereceği ütöpik görünür. Elbette politik sürecin müşterekleşmesi arzu edilendir. Lakin emperyalizmin hala belirgin tekellerin elinde bulunması ve ulus devletin hala bu tekellerde etkinliği devam ederken siyasi kararlarda eşit ve açık erişim şansının sağlanması ne yazık ki olanaklı durmaz.

Son olarak Negri ve Hardt, 2010 yılında Tunus'ta başlayan sonrasında Mısır, Bahreny, Yemen, Libya ve Suriye'ye yayılan ardından buradaki hareketlerin bayrağını devralan 15 Mayıs'ta Akdeniz'i aşp İspanya ve Atina, 2011 yazında İsrail eylülünden itibaren Wall Street ve diğer işgal hareketleri... Oradan 2013 yazında Gezi Parkı protestoları ve devamında Brezilya'daki olan hareketlerin hepsini "evrensel mücadele döngüsü" olarak tanımlarlar. Bu hareketler, eski mücadele düzenlerini yok etmiştir. Bu hareketlerin en bariz ortak özellikleri; kamp kurma ve işgal stratejisi, hareketlerin liderleri reddetmesi ve ortak çıkar adına mücadele vermeleridir. Negri ve Hardt, evrensel mücadele döngüsü olarak tanımladıkları bu hareketlerden beklentisi, özgürlük, eşitlik ve ortaklık ilkelerine hala tutkuyla bağlı olanlar için, demokratik bir toplum kurma olanağıdır. Fakat günümüz gelişmelerine bakıldığında Negri ve Hardt'ın bu beklentileri ne yazık ki tamamen ters yönde ilerlemektedir. Hareketler ne yazık ki çokluktan ya da bilinci özne konumundaki ortakçıdan beklenen demokrasiye yön almak bir yana daha baskıcı ve muhafazakâr yönetimlere evrilmiştir. Ortadoğu ülkeleri dâhil İngiltere, Almanya, İtalya ve diğer Avrupa ülkelerini içine alacak şekilde muhafazakâr yönetimler iktidar durumundadır. Bununla beraber 2011 Mart'ından beri devam eden Suriye savaşı ve savaş mağduru sivillerin Avrupa ve diğer ülkelere sığınma taleplerinin olumsuz karşılanması belirgin bir milliyetçilik ve muhafazakârlığa geri dönüşün sinyalleri olarak görülebilir. Ulus devlet bu

anlamda aşılmak bir yana daha belirgin olarak kendini gösterir. Ki bu savaşıta belirgin bir yeri olan ABD ve Rusya'nın Negri ve Hardt'ın emperyalizmin ve ulus devletlerin ordu eşlinde yayılımının aşıldığı iddiası var olan savaş halinde bozguna uğratılır.

KAYNAKLAR

- [1]. Anderson, P. (1986). *Tarihsel materyalizmin izinde* .(Çev. M. Bakırcı ve H. Gürvit). İstanbul: Belge Yayınları.
- [2]. Anderson, P. (2004). *Batı Marksizmi üzerine düşünceler* .(Çev. B. Aksoy). İstanbul: Birikim Yayınları.
- [3]. Anderson, P. (2002). *Postmodernitenin kökenleri* .(Çev. E. Gen). İstanbul: İletişim Yayınları.
- [4]. Anderson, P. (2006). *Tarihsel materyalizmin izinde* .(Çev. M. Bakırcı ve H. Gürvit). İstanbul: Belge Yayınları.
- [5]. Batur, T. (2005). *Marksist düşünce sözlüğü* .(Çev. M. Tunçay). İstanbul: İletişim Yayınları.
- [6]. Bauman, Z. (2006). *Küreselleşme* .(Çev. A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- [7]. Bauman, Z. (2005). *Bireyselleşmiş toplum* .(Çev. Y. Alagon). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- [8]. Bell, D. (2013). *İdeolojinin sonu* .(Çev. V. Hacıoğlu). Ankara: Sentez Yayınları.
- [9]. Bell, D. (1976). *The coming of post-industrial society*. New York: Basic Books Publishers.
- [10]. Callinicos, A. (2001). *Postmodernizme hayır*.(Çev. Ş. Pala). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- [11]. Callinicos, A. ve Harman, C. (2006). *Neo-liberalizm ve sınıf* .(Çev. O. Akınhay). İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- [12]. Casarino, C, Karl, E.R. & Makdisi, S. (2005). *Marksizmin ötesinde Marksizm*.(Çev. H. Hür, S. Suğur, S. Kardeş, A. Özügürlü, M. Delikara ve F. Sündal). Ankara: İmge Kitapevi.
- [13]. Cleaver, H. (2008). *Kapital'i politik olarak okumak* .(Çev. M. Çelik). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- [14]. Çelik, K. S. (2002). Terry Eagleton'la Söyleşi: Nasıl Direnmeli?. *Praksis Dergisi*,7, 11-18.
- [15]. Dobb, M. (1999). *Kapitalizmin dünü ve bugünü* .(Çev. F. Kantur). İstanbul: İletişim Yayınları.
- [16]. Dobb, M. (2007). *Kapitalizmin gelişmesi üzerine incelemeler* .(Çev. F. Akar). İstanbul: Belge Yayınları.
- [17]. Deleuze, G. (2005). *Spinoza pratik felsefe* .(Çev. U. Baker). İstanbul: Norgunk Yayıncılık.
- [18]. Deleuze, G. (2008). *Spinoza üzerine on bir ders* .(Çev. U. Baker). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- [19]. Eagleton, T. (2011). *Marx neden haklıydı?* .(Çev. O. Köymen). İstanbul: Yordam Kitap.
- [20]. Eagleton, T. (2004). *Kuramdan sonra* .(Çev. U. Abacı). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- [21]. Eagleton, T. (1999). *Postmodernizmin yanılsamaları* .(Çev. M. Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- [22]. Harvey, D. (2012). *Postmodernliğin durumu* .(Çev. S. Savran). İstanbul: Metis Yayınları.
- [23]. Holland, E. W. (2007). *Deleuze ve Guattari'nin anti-oedipus'u* .(Çev. A. Utku ve M. Erkan). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- [24]. Geras, N. (2002). *Marx ve insan doğası* .(Çev. İ. Akça ve M. G. Doğan). İstanbul: Birikim Yayınları.
- [25]. Goodchild, P. (2005). *Deleuze ve Guattari* .(Çev. R. G. Ögdül). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- [26]. Kumar, K. (1995). *Çağdaş dünyanın yeni kuramları* .(Çev. M. Küçük). Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- [27]. Lordon, F. (2013). *Kapitalizm arzu ve kölelik* .(Çev. A. Terzi). İstanbul: Metis Yayınları.
- Löwy, M. (1999). *Dünyayı değiştirmek üzerine* .(Çev. Y. Alagon). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- [28]. Lyotard, J. F. (1990). *Postmodern durum: postmodernizm* .(Çev. İ. Birkan). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- [29]. Jameson, F.(1994). *Postmodernizm*. (Çev. N. Plümer). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- [30]. Mandel, E. (1996). *Dünya sosyalist devriminin bugünü* .(Çev. D. Süren). İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- [31]. Mandel, E. (2007). *Marksizmin tarihteki yeri* .(Çev. M. Kürkcügil). İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- [32]. Mandel, E. (2011). *Marksizme giriş* .(Çev. O. Dilber, Ş. Ozansü, B. Tanatar ve O. S.Binatlı). İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- [33]. Mandel, E. (2013). *Geç kapitalizm* .(Çev. C. Badem). İstanbul: Versus Yayınları.
- [34]. Marx, K. (2009). *Felsefe yazıları* .(Çev. A. Fethi). İstanbul: Hil Yayın.
- [35]. Marx, K. & Engels, F. (1976). *Komünist manifesto ve komünizmin ilkeleri* .(Çev. M. Erdost). Ankara: Sol Yayınları.
- [36]. Marx, K. (1979). *Ekonomi politiğin eleştirisi için ön çalışma* .(Çev. S. Nişanyan). İstanbul: Birikim Yayınları.
- [37]. Marx, K. (2011). *Ekonomi politiğin eleştirisine katkı* .(Çev. S. Belli). Ankara: Sol Yayınları.
- [38]. Marx, K. (1986). *Kapital* .(C. I). Ankara: Sol Yayınları.
- [39]. McNally, D. (2013). *Başka bir dünya mümkün* .(Çev. O. Köymen). İstanbul: Yordam Kitap.
- [40]. Mısır, B. M. & Çelik, K. S. (2002). İmparatorluk'un İyimser Metafiziği. *Praksis Dergisi*, 7, 267-304.
- [41]. Negri, A. (2006). *İmparatorluktaki hareketler* .(Çev. K. Atakay). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- [42]. Negri, A. & Hardt, M. (2012). *Duyuru* .(Çev. A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- [43]. Negri, A. & Hardt, M. (2011). *Ortak zenginlik* .(Çev. E. Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- [44]. Negri, A. (2005). *Devrim zamanı* . (Çev. Y. Alogan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- [45]. Negri, A. & Guattari, F. (2006). *Bizim gibi komünistler* .(Çev. İ. Sümer, M. Erata ve B. Özçorlu). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- [46]. Negri, A. & Hardt, M. (2008). *İmparatorluk* .(Çev. A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- [47]. Negri, A. & Hardt, M. (2004). *Çokluk* .(Çev. B. Yıldırım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- [48]. Negri, A. (2011). *Aykırı Spinoza* .(Çev. N. Çelebioğlu ve E. Canaslan). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- [49]. Negri, A. (2013). *Porselen yapımı* .(Çev. E. Koytak). İstanbul: Monokl Yayınları.
- [50]. Negri, A. (1992). Interpretation of the class situation today: methodological aspects. In W. Bonefeld, R. Gunn & K. Psychopedis (Ed.). *Open Marxism, Volume II, Theory and Practice* (pp.69-105). Londra: Pluto Press.
- [51]. Ollman, B. (2013). *Atlari hatırlayın ve sopayı kapın!* .(Çev. D. Gedizlioğlu). İstanbul: Yordam Kitap.
- [52]. Ollman, B. (2008). *Diyalektiğin dansı* .(Çev. C. Saraçoğlu). İstanbul: Yordam Kitap.

- [53]. Ollman, B. & Smith, T. (2013). *Yeni yüzyılda diyalektik* .(Çev. Ş. Alpagut). İstanbul: Yordam Kitap.
- [54]. Ollman, B. (2011). *Diyalektik soruşturmalar* .(Çev. C. Saraçoğlu). İstanbul: Yordam Kitap.
- [55]. Panitch, L. Albo, G. & Chibber, V. (2015). 21. *Yüzyılda sınıflar ve sınıf mücadelesi* .(Çev. T. Öncel). İstanbul: Yordam Kitap.
- [56]. Petras, J. (2006). *Küreselleşme ve imparatorluk* .(Çev. S. Özen). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- [57]. Petras, J. (2004). *Küreselleşme ve direniş* .(Çev. A. Ekber). İstanbul: Mephisto Kitabevi.
- [58]. Petras, J. & Veltmeyer, H. (2006). *Çokuluslu şirketler yargılanıyor* .(Çev. Ö. Akpınar). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- [59]. Sarup, M. (2017). *Post-Yapısalcılık ve Post-Modernizm* .(Çev. A. Güçlü). Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- [60]. Savran, S. (2002). “Alternatif Küreselleşme” mi, Proleter Enternasyonalizmi mi?: İmparatorluk’a Reddiye. *Praksis Dergisi*, 7, 225-266.
- [61]. Timur, T. (2002). “Küreselleşme”den “İmparatorluk”a 11 Eylül: Dönüm Noktası mı?. *Praksis Dergisi*, 7, 213-224.
- [62]. Thoburn, N. (2009). *Deleuze, Marx ve politika* .(Çev. A. Utku ve M. Erkan). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- [63]. Therborn, G. (2010). *Marxizm’den post-Marxizme* .(Çev. D. Evcı). Ankara: Dipnot Yayınları.
- [64]. Touraine, A. (2017). *Bu günün dünyasını anlamak için yeni bir paradigma* .(Çev. O. Kunal). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- [65]. Touraine, A. (2016). *Modernliğin eleştirisi* .(Çev. H. Tufan). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- [66]. Yurtsever, H. (2012). *Kapitalizmin sınırları ve toplumsal proletarya*. İstanbul: Yordam Kitap.
- [67]. Wood, E. M. (2003). *Kapitalizm demokrasiye karşı* .(Çev. Ş. Artan). İstanbul: İletişim Yayınları.
- [68]. Wood, E. M. (2007). *Marx’a dönüş* .(Çev. E. Dinçer). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- [69]. Wood, E. M & Foster, J. B. (2000). *Marksizm ve post-modern gündem* .(Çev. A. Fethi). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- [70]. Wright, E. O. (2017). *Sınıflar üzerine tartışmalar* .(Çev. S. Toral). İstanbul: Note Bene Yayınları.
- [71]. Wright, E. O. (2016). *Sınıflar* .(Çev. S. Toral). İstanbul: Note Bene Yayınları.
- [72]. Zourabichvili, F. (2011). *Deleuze sözlüğü* .(Çev. A. U. Kılıç). İstanbul: Say Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Gülderen MISIR

E-mail : gulderenmisir10@gmail.com

Öğrenim Durumu :

Derece	Bölüm/Program	Üniversite	Yıl
Lisans	Kamu Yönetimi	Mersin Üniversitesi	2006-2010
Yüksek Lisans	Yönetim Bilimleri	Mersin Üniversitesi	2010-2018
Doktora			